

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadványa

**A Zürichi Magyar Történelmi
Egyesület Első
(Székelyudvarhelyi) Övezeti
Történésztalálkozó Előadásai
és Iratai**

Ungarisch Historischer Verein Zürich
Budapest * Zürich, 1994

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadványa

**A Zürichi Magyar Történelmi
Egyesület Első
(Székelyudvarhelyi) Övezeti
Történésztalálkozó Előadásai
és Iratai**

Ungarisch Historischer Verein Zürich
Budapest * Zürich, 1994

**Köszönet a jelen kiadvány nyomdaköltségeinek fedezéséért
három megye - Somogy, Veszprém és Zala - közgyűlését,
valamint az Illtyés Alapítványt illeti**

**Ezen könyv szerzői valamennyien ellenszolgáltatás nélkül
oktattak az Iskolában és munkájukat az Egyesület
rendelkezésére bocsátották.**

Fizetségük legyen a nemzet hálája!

**Az előadások közlési joga a Szerző és az Egyesület közös
tulajdona**

I S B N - 963 85274 2 0

**Sorozat szerkesztő Csihák György
a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke**

**Borítólapon a rajzot Molnos Zoltán (Székelyudvarhely) munkáját,
az ő szíves engedélyével használjuk**

HARASZTI PRINT KFT.

**Felelős kiadó
Magyar Történelmi Iskola
Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Magyarországi Tagozata
H - 1212 Budapest, Kossuth Lajos utca 106/a**

Tartalom

Előszó	5
Megnyitó	
Ferenczy Ferenc	6
Ferenczi Géza	8
Kováts Zoltán	9
Kovács Sándor	10
Jegyzőkönyv	
A Találkozó jegyzőkönyve	11
Az előadások tartalmi kivonata	12
Nyilatkozat	21
Házirend	22
Sajtóközlemény	23
A Székelyudvarhelyi Övezeti Történésztalálkozó műsora (tervezet)	24
Felhívások	25
 Az előadások teljes szövege	
Bajusz István Iparművészeti emlékek a Szilágyságban a XVI-XVIII. századból	33
Balás Gábor Székelység keletkezése s kifejlődése - gondolatok	39
Beder Tibor Gyalogszerrel a macarkoyi magyarokhoz	45
Csihák György Rovásfelirat a svájci Pinsec-ben (Val d'Anniviers Wallisban)	51
Ferenczi Géza A székely rovásírás ma létező emlékei Székelyudvarhely környékén	69
Ferenczi István, Dénes István Udvarhelyszéki töltésvonulatokról. Adatok Erdély Szent László-kori határvédelmének kérdéséhez	85

Koós Ferenc	
A tanítás módja, helye és tananyaga a Tiszántúli protestáns népiskoláiban a XVIII-XIX. század fordulóján	107
Kovách Géza	
A temesi Bánság gazdasági fejlődése a török kiűzése után	125
Kováts Zoltán	
A székely népesség számának alakulása az Erdélyben történő megtelepedéstől kezdve 1910-ig	133
Nagy Alpár	
A székely himnusz problematikája	141
Simon Zoltán	
A csodaszarvastól a dákokig	155
Vámos-Tóth Bátor	
Erdélyi földrajzi nevek TAMANA-elemzése	161
Bendola-névelemzés Penszék környékéről	165
TAMANA beszámoló	169
Vofkori László	
Csíkсомlyó	173
Zárógondolatok, Függelék	
Ferenczi Géza	177
Kováts Zoltán	178
A ZMTE eddig megjelent kiadványai	180
Előkészületben	181
Terjesztők	182
INFO	183

Előszó - megnyitók - jegyzőkönyv

Előszó

Európa.

Kelet-Európa, Nyugat-Európa, Közép-Európa, Kelet-közép-Európa.

Régiók - övezetek Európája. Alpok-Adria-közösség, Alpesi-közösség, Visegrádiak.

A keresztény középkor Európájában több állam állt Európa földjén mint ma, de Európa egységesebb volt, határai nyitottabbak voltak mint ma. Hatalmas európai hadak indultak útnak. Egy hanza kereskedő kézszórítására évtizedekig hozták a hajók a Távol-kelet kincseit. Ma haladunk az övezetek Európája felé. Így majd egyszer egységesek leszünk - megint. De, hol vannak ezek az övezetek? És, ha vannak, határaik mennyire egyeznek a mai államhatárokkal? Miért erőltetik egyes politikai erők ezt az övezet-dolgot és miért ellenzik mások, amint valahol egy övezet kezdene kialakulni?

Miért szavaznak dánok, norvégok, svájciak ez ellen az egységesülő Európá ellen?

Ezek - a látszólag egyszerű gondolatok - foglalkoztatnak bennünket, amikor övezeti történelemszálalkozót szerveztünk: történészek, régészek, néprajzosok, közgazdák, irodalmárok, hívők, hitetlenek - gondolkodók.

Erdély földjén állva, más íze van a kérdésnek, mint máshol: Genfben, a reformátorok terén, a vallásújítók szobrai között mit keres egyetlen világi ember szobra: Erdély fejedelméé ?

Székelyudvarhelyi övezeti történész találkozónkon egyesek körében riadalmat okozott, hogy megjelentek Bukarestből a román televízió munkatársai és hosszan forgattak. Estére már mindenki megnyugodott: a főműsorban hosszan méltatták és elemezték találkozási időszűrűségét, tárgyilagosságát, szakszerűségét, fontosságát.

A gondjaink emberiek, közösek - a megoldás is ilyen kell legyen.

Adja Isten - mi pedig adjuk hozzá a magunkét.

Uster, 1994. földanya hava.

Csihák György

Tisztelt Hallgatóság!
Tisztelt Elnök Úr!
Hölgyeim és Uraim!

A székelyudvarhelyi Önkormányzat, Polgármesteri Hivatal és a magam nevében szeretettel köszöntöm Önöket, Csihák György urat, - a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnökét, a konferencián résztvevő neves személyiségeket, és minden jelenlevő érdeklődőt.

Nagy megtiszteltetés városunk számára, hogy a Zürichben székelő Egyesület Székelyudvarhelyet választotta az Első Övezeti Történetstálkozó színhelyéül. Megtiszteltetés, hiszen az Egyesület célja szép és nemes: minél többen tudjanak bekapcsolódni a történeti kutatásokba az anyaország határain túl eső övezetekből is. Ezt tavaly novemberében városunkban tartott östörténeti előadása alkalmával vázolta előttünk Csihák György elnök úr, s talán e szép célkitűzés nyomán lapoztam bele érdeklődéssel a Zürichben megjelent Második Magyar Östörténeti Találkozó Előadásaiba, melynek sorai közt megragadta figyelmemet Csihák György következő mondata: "Ismerjük-e jól mi -, magyarok múltunkat?"

Ha ezen a kérdésen komolyan és elmélyülten elgondolkodunk, bizonyára rájövünk, sok a pótolni valónk. Igaz, hiányos ismereteinkért a múlt rendszer a hibás, tudniillik minden eszközzel tiltotta, hogy tanulhassunk saját történelmünket. Noha a '89-es fordulat számos csalódást okozott Romániában az egész társadalomnak, azt mégiscsak jó eredménynek könyvelhetjük el, hogy szabad a sajtó, szólásszabadság van, tehát nyíltan, félelem nélkül beszélhetünk sorskérdéseinkről, így bátran beszélhetünk a történelmi igazságról is. Kellemetlen következmények nélkül ki lehet azt mondani a mi térségünkben is. Szükség is van erre nálunk is, ha csupán arra keressük a választ, hogy tulajdonképpen kik is a székelyek? Nyomban rájövünk, hogy van kutatnivaló e téren is, és az is eszünkbe juthat, hogy mind a kommunista diktatúra, mind a szélsőséges nacionalizmus a székelység és a magyarság megosztására törekedett, többször tett erre kísérletet.

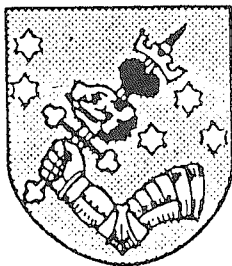
Hogy kik a székelyek, arra világosan azt feleljük és felelhetjük, hogy a magyarság egyik csoportja, amely magyarságát megtagadni nem akarja, és amióta tudunk róla, mindig magyarul beszélt. Igaz, a történelem folyamán a többi magyarokkal nem volt mindig egyforma sorsa és ezért nem egy különleges sajátossága alakult ki: különleges, erős történelmi tudat, szervezet; a jelenben is őrzik szép nyelvjárásukat és bővelkednek néprajzi sajátosságokban, melyekre büszke a magyar néprajzi kutatás. A székelyek eredetéről épp a különbözőségek miatt terjesztettek hiedelmeket és még a mai napig sem alakult ki a tudományág művelői közt erről egységes felfogás, holott már megérettnek látszik az idő arra, hogy előbbre léphessünk ezen a téren is.

Bízva abban, hogy ez a székelyudvarhelyi történetstálalkozó is hozzájárul a szakemberek érdeklődésének erősebb felkeltéséhez, azt eredményezi majd a gyors információáramlásnak köszönhetően, hogy egy lépést tettünk az egyetemes magyar történelem jobb megismerésének útján.

Sok sikert az Első Székelyudvarhelyi Övezeti Történetstálalkozó minden résztvevőjének!

Székelyudvarhely, 1994. május 21.

Dr. Ferenczy Ferenc
Székelyudvarhely
Megyei Jogú Város
polgármestere

Elnök Úr!
Kedves Közönség!

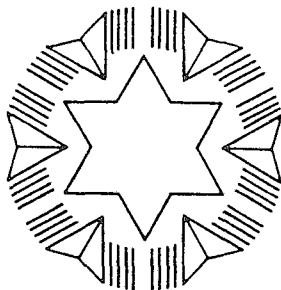
Nevem Ferenczi Géza. Születtem Kolozsvárott 1924-ben. Iskolai tanulmányaimat az ottani református kollégiumban végeztem, ott is érettségiztem. Érettségi után felvételi vizsgával bekerültem a Ludovika Akadémiára. A háború befejezése után hadifogságba kerültem. 1946 szeptemberében érkeztem haza bátyámmal együtt. Beiratkoztam a Bolyai Egyetemre, egy év múltán anyagiak miatt abbahagytam a tanulást. 1949-ben bátyám anyagi támogatásával ismét beiratkoztam, első éves hallgatóként, majd 3 év után eltávolítottak az egyetemről. Egy éven át szakképzetlen munkásként dolgoztam a kolozsvári Herbák János cipőgyárban. 1953-ban, a politikai enyhülés következtében visszairatkozhattam a IV. évre. 1954-ben letett államvizsga után véletlen révén új kinevezést kaptam a Székelyudvarhelyi Múzeumhoz. Annak igazgatójaként munkálkodtam 1974 tavaszáig. Ekkor betegnyugdíjba kerültem idegösszeroppanással. 1976 augusztus végétől a Csíkszeredai Megyei Múzeum keretében a Nemzeti Műkincsek Hivatalánál dolgoztam muzeológusként, utóbb pedig könyvtáros lettem. 1987-től vagyok nyugdíjban.

A véletlen következtében a kora középkor meg a székely rovásírás kérdése foglalkoztatott elsősorban. Főképpen ezekkel kapcsolatos írásaim láttak napvilágot.

Hálásan köszönöm a Találkozón való részvételem biztosítását és most társelnöki tisztségemben igyekszem hozzájárulni a tudományos ülésszak jó körülmények közepette való lezajlásához.

Köszönöm a figyelmet!

Ferenczi Géza
nyugalmazott muzeológus
Székelyudvarhely

Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Tanácskozás!

Annak, hogy az 1985-ben elindult kezdeményezés ma már Székelyudvarhelyen tarthatja tanácskozását, jelentősége többrétű. Erről is majd a történelem mond igazi ítéletet, de az eddigi utat ismerve, néhány alapérték már körvonalazódik.

Mit jelentett nekünk, Magyarországon élőknek, történelemkutatással foglalkozóknak, hogy a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület találkozóin és iskoláin résztvehettünk? Jelentette először is a szabadabb légkört, a nyitottságot. A "puha diktatúrában" a kultúra minden területét áthatotta Aczél György sommás kulturpolitikája: támogatni, tűrni, tiltani, avagy tömören: a három t. Már a megürittség is diszkrimináció, visszavet, a tudomány fejlődését lassítja. Amit tiltottnak kiáltottak ki, az újság, a rádió, a televízió következetes munkája nyomán még ma is sokakban gyanús.

A török hódoltság ilyen eszközökkel nem rendelkezett, ezért volt eszmileg könnyebb kiheverni. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület munkája a ködöt igyekszik oszlatni a történettudomány területén, amely bizony nagyon megülepedett az elmúlt évtizedekben. Az Egyesület által képviselt nyitottság, szabad légkör, a más nézeteket vallókkal szembeni tolerancia a tudományos előrehaladás fontos feltétele. Erasmus, a humanizmus eszmerendszere, a reformáció, a felvilágosodás, a liberalizmus mind-mind ennek az útnak egy-egy állomását jelentik. Ez az európai út!

Nagyon bízom benne, hogy a székelyudvarhelyi első övezeti találkozó is hozzájárul ahhoz, hogy Románia is a diktatórikus keleti gyakorlat után az európai útra lépjen. Arnold Toynbee és többen a neves gondolkodók közül úgy fogalmaznak, hogy Európa határa valahol ott van, ahol a római katolicizmus, ahol a gótika, ahol a reneszánsz, ahol a reformáció véget ér. Mindezek a nagy eszmei áramlatok Erdélyt áthatották. Nagyon bízom benne, hogy ez a tanácskozás segítője lesz annak, hogy egész Románia a klasszikus értelemben vett Európához tartozzon.

Dr.Kováts Zoltán
főiskolai docens
Szeged

Kedves Vendégek!

Erdély nélkül nem tudok élni. Úgy vagyok vele, mint a Hargita a fenyőkkel, a daloló madárka az azúr kék éggel, vagy mint a gyermek az édesanya ölével.

Csak Erdélyben tudok megnyugodni. Amikor földjére lépek érzem, hogy levegője új erőt ad, elfelejtem a modern élet rohanását és a fogyasztó társadalom tülekvő törekvését. Érzem, hogy erre a töltekezésre minden esztendőben vállalkoznom kell. Ha nem teszem meg szüleim mohásodó sírköve mellett, agyon dolgozott testvéreim otthonában, koravén barátaim társaságában, akkor úgy érzem, hűtlen lettem hozzá. Erőt kapok, ha letérdelek kis falum templomának hideg kövére, vagy ha beszélgetek azokkal az egyházi férfiakkal, akik valamikor soromat irányították. Népem szeretetét érzem akkor is, ha az ismerős buszsofőr informál a "tudományos étkezés" legújabb fejleményéről, avagy amikor falunk egyetlen birkapásztora hív flekkenre, mert éppen kitörte az egyik kis állat a lábát.

A sereglő gyermekhad sem zavar és úgy érzem, hogy amikor körülveszik a mesélő "amerikás bácsit" a tanulási vágy nagyobb bennük, mint a külföldi csokoládé szeretete.

Különös szeretettel fordulunk azokhoz, akik mindig hűségeselek maradtak az igazság követelményéhez és a lelkiismeretük szavához, még ha azért súlyosan hátrányos megkülönböztetést kellett is elviselni. Örömmel tapasztaljuk, hogy megszűnnek az ideológiai momopóliumok s olyan új társadalom van kialakulóban, amely tiszteletben tartja ezeket az alapvető értékeket.

A tudósok és művészek ma szabadon egyesülhetnek abban a közös erőfeszítésben, hogy az igazságot, a jóságot, és szépséget keressék és szolgálják.

A kultúra előmozdítása soha sem jelent elvont spiritualitást, amely nem ismeri a mindennapi élet tapasztalatait.

Széchenyi joggal nevezte a kiművelt emberfőt a teljes emberi fejlődés legfőbb tényezőjének. A történelem arra tanít bennünket, hogy igen káros, ha a szellem tevékenységét megbénítják azzal, hogy az uralkodó ideológia követelményeinek szolgálatába állítják. A kulturának szüksége van az igazi szabadságra, és most ennek tudatában gyűltünk össze. Isten hozta.

Kovács Sándor
római katolikus főesperes
Székelyudvarhely

J E G Y Z Ó K Ö N Y V

amely felvételre 1994. május 23-án, a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első Övezeti Történészalálkozóján Székelyudvarhelyen. A Találkozó, amely május 21-24 között zajlott, a Zürichi Egyesület és a társ-szervező székelyudvarhelyi Polgármesteri Hivatal, Római Katolikus plébánia által szétküldött meghívók alapján jött létre. Az előadók a következő országokból voltak: Románia, Amerikai Egyesült Államok, Canada, Német Szövetségi Köztársaság, Magyarország, Svájc.

A Találkozón résztvevők ellátogattak Csíksomlyóra, megtekintették a pünkösdi búcsú eseményeit, majd fogadta őket Csíkszereda megyei jogú város polgármestere dr. Csedő Csaba.

A szervezők által összeállított műsort 238-an hallgatták meg, amelynek keretében 15 szakember olvasta fel dolgozatát igen változatos témakörben, kerekasztal megbeszélések zajlottak le a Kárpát-medence dél-keleti részének sajátos földrajzi és történelmi fogalmairól, eszmecseréket folytattak az Egyesület és az erdélyi régió önszerveződő köz-művelődési és tudományos egyesületeinek együttműködéséről. Az előadások szövegét és a műsort csatoljuk.

A résztvevők elhatározták, hogy az övezeti történészalálkozót minden évben pünkösdi táján megrendezik, évenként váltakozva Székelyudvarhelyen és Csíkszeredában. A következő találkozó színhelye Csíkszereda 1995. június 1-3 között. Továbbá döntés született arról, hogy a ZMTE minden hónap első csütörtökjén Székelyudvarhelyen magyar történelmi tárgyú előadást rendez folyó év szeptemberétől kezdődően. A rendezvényt támogatta az Illyés Alapítvány és a magyarországi Művelődési és Köznevelési Minisztérium.

A Találkozó ökumenikus istentisztelettel zárult május 24-én.

Társelnökök:

Ferenczi Géza (Székelyudvarhely)
Kovács Sándor (Székelyudvarhely)
Dr. Kovács Zoltán (Szeged)
Dr. Kötő József (Kolozsvár)

Védnök:

Dr. Ferenczy Ferencz (Székelyudvarhely)
polgármester

A Titkárság vezetője:

Dr. Csihák György (Uster)

Székelyudvarhely, 1994. május 24.

Az előadások foglalata:

Árkay László (Montreál) Ósi magyar népzene (hangszalagról, beküldött előadás)

Bartók és Kodály kutatásainak eredményei délre vezetnek. Anatólia, Arábia, sőt Egyiptom irányába, egyes ágak Belső-Ázsiába. A magyar zenei anyanyelv ezen területek népzenejével mutat rokonságot. Bartók akusztikus skáláját adja vissza az a Mezopotámiában talált s mindeddig egyetlen olyan hangszer, amelyet sikerült is megszólaltatni. Az előadás végén hallható egy szumír himnusz egy énekesnő előadásában.

Balás Gábor (Budapest) A székelység keletkezése s kifejlődése - gondolatok 4 oldal (beküldött előadás)

Röviden felsorolja az eredetelméleteket s hajlik annak elfogadására, hogy a székelyek onogur török eredetűek. A magyar Vajk-Estván erőszakra is hajlamos királynál nyoma sincs a székelyek keresztelkedésének, tehát akkor ők már keresztények voltak. A hittérítők a VI. században örmények lehettek, mert sok Balás és Gyergy van a székelyek között. A székely név barna fehéröltös lovat jelent törökül - ilyenek voltak a székelyek lovai. Árpád honfoglalása idején - és még sokáig azután - a székelyeknek három haduk volt, ami több is lehetett mint a honfoglalók hada. A székelyek ősei az abák (többesszámban abarok) Alsó-Ausztriát is meghódították, de a kalandozásokban nemigen mutatkoztak.

Bajusz István (Zilah) Iparművészeti emlékek a Szilágyságban a XVI-XVIII. századból 5 oldal

A Partium és Erdély között meghúzódó Szilágyság kevésbé kutatott és ezért hiányosan ismert terület. A fenti cím alatt egy rövid összefoglalóban szeretnénk ízelítőt adni abból, amit a szegénynek ismert Szilágyság magába rejt.

A feldolgozott anyag az egyházak tulajdonában levő ezüst és óntárgyakat foglalja magába. Megpróbáltuk megállapítani a műhelyeket és a mestereket: így például jelen vannak a közeli Kolozsvár és a messzi Augsburg készítményei. Ezeknek a tárgyaknak a formavilága is rendki-

vül változó, díszítésük pedig, az egyszerű vonalaktól a tobzódó barokkig, mindent átfog. A megrendelők személye a szilágysági társadalom bizonyos keresztmetszetét adják: polgárok, kismesek, főurak.

Mindazt összevetve, amit ezek a szerényebb vagy hivalkodóbb iparművészeti alkotások magukba hordoznak, egy sor olyan adathoz jutunk, amelyek lehetővé teszik Szilágyság árnyaltabb megismerését, ugyanakkor ezek a tárgyak az egyetemes és a magyar művészet részét képezik. (A dolgozatot fényképes anyag kíséri.)

A dolgozat tárgyát képező ötvösmunkákat részletben közöltem a zilahi Múzeum évkönyvében: Acta Musei Porolissensis, 5, 1981, 451-458 o; 6, 1982, 163-168 o; 7, 1983, 737-742 o; (ezüst) és 8, 1984, 765-773 o; 9, 1985, 785-788 o; 10, 1986, 727-733 o. (Ön).

Csámpai Ottó (Pozsony)

A történelemtudat torzulásai Nyitra-vidéken végzett szociológiai felmérés alapján. Nyitra-vidéke etnográfiai és történelmi jellemzése

Zoboralja lakosai és a székelyek közti (vér) rokonság hagyományai, tárgyi emlékei és antropológiai bizonyítékai. A lakosság nézetei történelmük dicsőséges, illetve tragikus voltáról és ennek okairól. A történelem torzított és meghamisított tükröződése a magyar nyelvű történelmi tankönyvekben. A vizsgálat során kifejtett nézetek a magyarság eleiről és rokonairól az egyes kor-és foglalkozási csoportoknál. Az etnikum küldetés - vagy hivatástudata, mint a történelemtudat szerves része. A magyar küldetéstudatban feltárt torzulások okai és ezeknek orvoslása. A tudatformálás intézményeinek működése Nyitra vidékén.

Csihák György (Uster)

Rovásfelirat a svájci Pinsec - ben

(Val d'Anniviers Wallis-ban)

12 oldal

Az anniviardok hun leszármazottnak tartják magukat. Sajátos történelmi legendáikkal, szokásaikkal, népművészetükkel, nyelvükkel, embertani tulajdonságaikkal eddig több mint százhusz tudományos munka foglalkozik. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület szervezésében végzett vizsgálatok, televíziós felvételek során, 1990-ben, rögzíthettünk egy rovásírásos feliratot Pinsec (a helyiek kiejtése szerint Penszék) falu egyik faházának tetőtartó gerendáján. A ház tulajdonosa Salamin Albert - régi magyar név. A ház építőanyaga lucfenyő és vörösfenyő, a kivágásuk valószínű dátuma 1538-1558.

A rovásírás használata a völgyben ma is mindennapos. Családjeleik megtalálhatók a házakon, használati tárgyakon, néhol az állatokon.

A mellékletek tartalmazzák Zürich város dendolaborjának jelentését, a talált írás helyzetét értékelő képeket és rajzokat, valamint több írást összehasonlító táblázatot.

Ferenczi István (Kolozsvár)

Dénes István (Barót)

Udvarhelyszéki töltésvonulatokról

(Adalék Erdély Szent László-kori határvédelmének kérdéséhez)

29 oldal

A szerzők a korábbi szakirodalomban római limes-nek vélt, a Hargita meg a Görgényi-hegység nyugati oldalán, illetőleg a Persányi-hegység keleti lejtőjének kezdetén, az Olt alsórákosi szorosától délre is húzódó töltés-szakaszoknak a déli részét járták be és térképezték. (Hátramaradt az Oroszhegy - Görgényüvegcsűr közötti északi szakasz újbóli bejárása és térképezése.) Oroszhegy és Zetelaka között, ezután a homoródalmási "Kőmezején" továbbá a Rika völgyében több helyütt ásatási szelvényt is készítettek. Átvágáskor - az eredetileg cölöpfallal magasított - töltés testében kora Árpád-kori edények töredékeire bukkan-tak. Ezeknek a nagyon jelentős történelmi értékű maradványoknak, nemkülönben a töltés-szakaszokkal ok-okozati összefüggésben álló XI-XII. századi parajdi Rabsonné -, homoródoklándi Kustaly-varának kétségtelen térbeli egymáshoz fűződéséből következő az előző mondatokban említett hegyvonulatok nyugati, illetőleg keleti részén húzó-dott a Magyarország erdélyi részeit védett belső gyepűvonal.

Ferenczi Géza (Székelyudvarhely)

A székely rovásírás ma létező emlékei Székelyudvarhely környékén

20 oldal

A szerző a székely rovásírás vitatott eredetének a kérdésében a török rovásírás átvétele mellett foglalt állást. Nem is annyira nyugat- hanem sokkal inkább belső-ázsiai származása mellett újabb bizonyítékokat sorakoztat föl, ezért kénytelen tárgyalni a tárgyhoz közvetlenül nem tartozó Marosvásárhelyi Sorokat is. Egyben az újabb kutatási eredmények-re is támaszkodva a székelyek (egy részének a) magukkal hozott örökségeként tekinti. Ezért illeti székely jelzővel. Számba véve a Székelyudvarhely környékén is öröndetesen szaporodó rovás emlékeket, ismerteti a róluk mondhatókat. Nem egyszerű felsorolásról van szó, hanem ismételten törekszik a szakirodalomba az utóbbi 30 évben bekerült és a szerző korábbi javításai ellenére makacsul mégis tovább éltetett, a következő kutatást akadályozó s értelmezést gátló súlyos hibák kiigazítására: a székelyderzsi, homoródkarácsonfalvi, bögözi, rugonfalvi, meg énlaki felirat bemutatásának a helyes útra terelésére. A

több szemszögből is jelentős Marosvásárhelyi Sorokban a rovásírásunkban eddig ismeretlen, valószínűleg belső-ázsiai eredetű q betűt sikerült kimutatnia.

Végül a rovásíráshoz fűződő általános munkásságból levont következtetései alapján újból fölveti a Corpus Inscriptionum Sicolorum mai műszaki szinten és csakis közös munkán alapuló összeállításának az elodázhatatlan szükségességét.

Ferenczi István (Kolozsvár)

Az erdélyi b(u)lákokról

(Adalékok a székelyekbe olvadt török népcsoport kérdéséhez)

III. Béla királyunk Névtelen Jegyzőjének, valamint Kézai Simonnak a krónikájában is többször esik szó az erdélyi b(u)lákokról. A Balkán-félsziget délebbi részeiről északra, az Al-Duna mellékére, utóbb Erdély földjére nyájaikkal beszivárgott v(a)lachokat a legtöbb történetíró azonos népnek vette. Pais Dezső neves nyelvészünk fedezte föl a látszólag azonos népnév alatt rejtőzött népelemek kétségtelen különbözőségét. Véieményét utóbb mások is magukévá tették, újabb meg újabb bizonyítékokkal erősítették. A b(u)lák nép belső-ázsiai, török eredetű, míg a v(a)lachok új - latin, balkáni eredetű népesség. A szerző Pais Dezsőnek, Rásonyi Lászlónak ezt a meglátását óhajtja bizonyítékokkal tovább erősíteni.

Henkey Gyula (Kecskemét)

A magyar nép etnikai embertani vizsgálata

52 oldal (beküldött előadás)

A régebbi adatokhoz képest az itteni adatok kiegyensúlyozottabbak, mert az utóbbi időben a szerző a Dunántúlon és a Tiszántúlon végzett vizsgálatot. A Tiszántúl lakosságának 35,0 %-a turanid, 16,9 %-a pami-ri, 4,8%-a előázsiai, 25,0 %-a meghatározhatatlan. A finnugor 4,5%. A többi százalék 9 csoport között oszlik meg.

Így a törökös arány az egészen belül közel 60%.

Kovács Géza (Arad)

**A Mária Terézia féle úrbérrendezés a Bánságban és a Körösök
vidékén**

40 oldal

Az úrbérrendezést csak a magyar királyi vármegyékben hajtották végre 1767 és 1780 között. Következésképpen a mai Romániához tartozó részekben az összeírásokra Máramaros, Ugocsa, Szatmár, Arad, Temes, Torontál, és Krassó-Szörény megyében került sor.

Az úr-bér törvény egyesítette a jobbágyság telekállományát rendszabályozta a telkek után járó szolgáltatásokat: robot, nagydézsma, kisdézsma, füstpénz, katonai contributio, stb. Az összeírások pontos képet adnak falvanként a jobbágyság birtokviszonyairól, gazdasági helyzetéről, adózásáról valamint a parasztság rétegződéséről is (jobbágyság, zselé, taksás stb.).

Az adatok elemzése során kiderült, hogy a XVIII. század végén az ország legfejlettebb, gazdaságilag és technikailag a legelőrehaladottabb vidéke a Bánság, a legelmaradottabb pedig Máramaros és Szatmár.

Ugyancsak az úrbéri összeírások statisztikai adataiból kirajzolódik a település hálózat rendszere, nagysága, (mezővárosi fejlődése, a községek belső infrastruktúrája, stb.), demográfiai képe.

A Bánság és Arad megye nagyközségeiben, mezővárosaiban már ekkor sor kerül a robot és dézsma pénzbeli megváltására, a községek belső önkormányzatának megteremtésére.

Koós Ferenc (Szigetszentmiklós)

**A tanítás módja, helye és tananyaga a Tiszántúli protestáns
népiskoláiban a XVIII-XIX. század fordulóján**

27 oldal

A reformáció a Biblia nemzeti nyelvre történő lefordításával megteremtette - a nyomdászat mellett - a tömeges iskoláztatás igényét.

A nagy református kollégiumok - Nagyenyed, Debrecen, Sárospatak, és Pápa - nagyobb diákjai a tudományok gyakorlása és pénzszerezés céljából tanítottak a vonzáskörzetéhez tartozó falvak vagy mezővárosok református iskoláiban segédtanítóként vagy rektorként. A tanítás módszerét tekintve az anyaiskola metódusa kötelező volt a partikulában is, hiszen a Kollégium ezekből kapta diákjainak utánpótlását. A reformátusok - ugyanúgy mint más protestánsok - ezért nem fogadják el a központosítást igénylő Racio Educationist. A harcot végül az 1790/91-es Országgyűlés a reformátusok javára döntötte el.

Az partikulák anyagi erejük függvényében tudtak saját iskolaépületről gondoskodni. Ebből a szempontból a szoródás nagy a szegény jobbágyközségek és a gazdag hajdúvárosok iskolái között. Pozitívumuk viszont, hogy iskolépület szinte mindenütt található a Tiszántúlon. Az ország más részei, illetőleg a nem protestáns községek korántsem állnak ilyen jól. A felszereltség - tankönyvek, szemléltető eszközök - tekintetében az ellátottság általában szűkös.

A tananyag a kor szintjének élvonalába tartozott. Az elsajátítás azonban az éppen ott tanító diák-rektor kvalifikációjától függött, a magas színvonalú partikulák mellett gyengébbeket is feltűntetnek a Conscriptio Scholarumok.

A dolgozat a Debreceni Református Kollégium Levétárának korabeli dokumentumai alapján készült.

Kováts Zoltán (Szeged)

**A székely népesség számának alakulása az Erdélyben történő
megtelepedésétől kezdve 1910-ig**

12 oldal

A székelyek lélekszámára konkrét adatokat az 1784/85-ös népszé-
írásból, majd az Orbán Balázs-féle gyűjtésből (1857-1868) nyerünk.
Korábbiakról csak adóösszeírások, katonai lustrák adnak bizonytalan tá-
mpontot (Imreh István és Pataki József). Biztos kiindulópontunk az 1910-
es népszámlálás magyar anyanyelvet vallókra vonatkozó adata. 1910-
ben a székelység száma 500 és 600 ezer között lehetett.

Visszakövetkeztethető módszert alkalmazva, főként nemzetközi fran-
cia, angol, német, svéd, olasz, és gyér számú magyarországi feltárá-
sokra támaszkodva a népességnövekedés ezer lakosra jutó évi ará-
nyából az egyes időszakokban az össznépesség a következő határok
közé tehető:

Év	Növekedés ezer lakosra	Össznépesség	
900	1,5	86.100	71.000
1000	2,0	100.000	83.300
1200	-1,0	149.100	124.000
1300	1,3	134.900	112.400
1400	2,0	153.600	128.000
1500	1,1	87.600	156.000
1700	4,0	229.100	190.000
1785	5,0	321.700	268.100
1860	5,0	467.600	389.700
1910		600.000	500.000

A X. században a Mezőségbe bevonuló székelység száma 71 ezer és 86 ezer közé tehető.

Nagy Alpár (Budapest)
A székely himnusz problematikája
14 oldal

Részletesen bemutatja az előtörténetet, majd a szövegváltozásokat (Csanády György) és a melódiát (Mihalik Kálmán).

Ezt követően bemutatja az "ősi" székely himnuszt, amelynek a szerzőt nem sikerült kinyomozni. A zene Bartók egy művében fölcsendül, amiről Bartók írta egy helyen, hogy erdélyi magyar népdal stílusában írta.

Nagy Kálmán (Budakeszi)
**A magyar könnyűlovasság kialakulása és szerepe az erdélyi
fejedelmek harcaiban**

A magyar nép mint lovas nép jelent meg a történelemben. Östörténeti írásunkban erről kevés szó esett. A magyar nép lovaskultúrájának kezdeteire igyekszem magyarázatot adni. Az Erdélyi Fejedelemség történetében pedig rámutatni a magyar huszár kiemelkedő szerepére.

Simon Zoltán (Vancouver)
A csodaszarvastól a dákokig
6 oldal (beküldött előadás)

A csodaszarvas és a nőablás mondája hagyományaink és több krónikánk szerint a magyar nép első eredetmondája. A mondai adatokat a régészet igazolja. A csodaszarvas történetét már Priszkosz is hallotta Attila udvarában. Orosius a hunokat szkítáknak nevezte, de honfoglaló őseinket is szkíta hunoknak hívta egy X. századi névtelen költő, míg Bölcs Leo szkíta turkoknak ismert minket. A szkíták Kr.e. 500 körül hazánkban erős államot alkottak. Decebal dák király nevét Johannes Magnus gót királylistája tartalmazza (1558). Decebal egyik őse Bereka király - akinek leányait rabolta el Hunor és Magor. Bereka viszont Gothia (Scandia) szigetén lakó gótok 14-ik uralkodója - így a szkíta-magyarok a dákok unokatestvérei. Középkori történétírók említik, hogy Dánia térségét sokáig Dáciá-nak nevezték.

Vámos-Tóth Bátor (Honolulu)
TAMANA beszámoló
(hangszalagról, beküldött előadás)

A Tamana gyűjtemény 2600 oldalra nőtt, a három-négyszótagú kárpátoki ősi földrajzi nevek száma meghaladja a 3000-et az ABC laptromban, az elsőrendű Tamana nevek száma 580-ra emelkedett. Ezen adatok alapján a következő főbb tényösszefüggések adódnak:

1.) A kárpát-medencei helységnevek többsége nyelvészkedő találgatással nem értelmezhető történetüket illetően, viszont ezen helységnevek alakszerkezeti ikerpárjai megtalálhatók az öt földszész más-más tájain is.

2.) Az eddig begyűjtött 580 elsőrendű Tamana név (ETN) többsége éppen Eurázsian kívül, főleg annak elzárt, csak újonnan feltárt tájain találja meg ikerpárját ott mándi díszjelek, öthangú nép-dallam, kúpházak és ősi magas szintű műveltséget tükröző régészeti leletek kíséretében.

3.) A Kárpát-medence a világ legnagyobb hegykoszorúval tökéletesen védett, lakótelepülésre kedvező tája, ahol az ősi tízévezredekben mérendő magas-szintű egyetemes műveltség tanujelei háborítatlanul fennmaradhattak.

4.) Történelem szemléletünket nem a kinevezett "bölcsőből" való szétáradás gondolatára, hanem az ősi műveltségből való fennmaradás háromszázhatvan-fokos ténytanurendszerére kell építenünk. Az eddig kőkorszak-homo sapiens-őshazás-eredetes-kirajzásos elméletet a Tamana tényrendszer fényében felül kell vizsgálnunk. Ebben segíthet a Tamana segéd tudomány.

Vofkori György (Székelyudvarhely)
Szabó Barna (Székelyudvarhely)
Nyíló-mente (I)

Udvarhelyszéket tizenhat kisebb tájegységre osztottuk, és mindegyiknek egy-egy ilyen anyagot szánva jártuk sorra településeiket, folytattuk azt, amit nagy elődünk Orbán Balázs több mint százada abbahagyott. Máig elkészült tíz anyagunkban népi és művészeti emlékeinket, anyagi és szellemi értékeinket - táj és ember kapcsolatrendszerébe helyezve mutattunk fel. Összeállításunkat nem "éleztük" egyik vagy másik művészeti, netán társadalomtudományi ágra, hanem térben és időben a lehető legmélyebbre merítve próbáltuk megteremteni azt az élő múzeumot, amelyre Kányádi Sándor: Noé bárkája felé című versével biztatott: "Be kell hordanunk, hajtunk mindent". Szándékunkban volt, hogy e szöveges fotós összeállításba vont természeti és emberalkotta dolgok,

arcok és adatok anyagaink sűrű vetítésével embertársainkban is lélek-
ké elevenedjenek, maradandó értékke nemesedjenek. Így járulunk
hozzá székely-magyar identitásunk megőrzéséhez.

*Megjegyzés: A műsorban szerepel néhány előadás, amely nem
hangzott el, viszont beszámolunk olyan előadásokról amelyeket nem
terveztünk.*

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület

NYILATKOZAT

Emberi szeretet szakmai tisztaság, tárgyi tudás és önzetlen becsületes gondolkodásmód jellemezzén bennünket, akik a magyar nép és a magyar haza történelmének kutatásában együttesen munkálkodunk.

Baráti kézfogásra nyújtjuk kezünket minden irányba. Tevékenységünk politikától mentes, tisztán tudományos, baráti és ismeretterjesztő. Nincsenek sem anyagi, sem társasalmi céljaink - szerelmünk a magyar nép és történelme valamint nyelve. Mélyen tiszteljük tagjaink, barátaink és az érdeklődő egyének elkötelezettségeit, amelyek azonban semmiféle következménnyel nem járnak sem egyesületünkre, sem a többi tagjára.

Minden célunk pozitív. Külső nyomástól mentesen, a legtisztább tudományos szellemben akarjuk tanulmányozni és kideríteni mindenk előtt a magyar nép vagy népek igazi eredetét, őshazánkat vagy őshazáinkat, valamint a magyar nyelv eredetét, ma élő nyelvünk és népünk rokonait.

Nem utasítunk eleve vissza semmiféle elméletet, azonban elvárjuk, hogy a bizonyítékok és az érvek szigorúan tudományos alapon álljanak. Nem egyezünk bele, hogy bárki bármiről kijelenthesse, hogy az már megoldott és ezért mindenki köteles magáévá tenni.

Teljes tisztelettel vagyunk úgyszintén az emberiség nagy családjának többi tagja iránt, miközben elvárjuk tőlük ugyanezt a tiszteletet a mi népünkkel szemben. Meggyőződésünk szerint, jövőnk új, dicső temploma csak a tiszta erkölcs alapjára építhető; ennek előfeltétele egymás kölcsönös tiszteletben tartása és az erőszak minden formájának és következményének eltűnése.

A jelen és a jövő nagy kérdéseinek a történelemkutatással való összefüggésével tisztában vagyunk. A mi álláspontunkat ezennel teljes terjedelemben nyilvánosságra hozzuk.

Kelt Zürichben az 1986-os esztendő február havának 10-ik napján

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület

Házirend

1. Az elhangzott és írásban közölt dolgozatok kizárólagos tárgya a magyar történelem és a magyar nyelv, valamint a szorosan kapcsolódó témakörök. Különösen hangsúlyozandó, hogy semmiféle politikai, vagy vallási közleménynek itt helye nincs.

2. Az itt elhangzott és/vagy az ide küldött dolgozatok közlési joga kölcsönösen az Egyesület és a szerző tulajdona. Az Egyesület hasznát nem kereső társaság, így közleményeit önköltségi áron, vagy ingyenesen adja át az érdeklődőknek. Ugyanez vonatkozik a hangszalagra, filmre és minden egyéb információra.

3. Az Elnökség kéri a résztvevőket, hogy tárgyilagosságukat őrizzék meg, és jóhiszeműen hallgassák végig a legellentmondóbb nyilatkozatokat is, és semmiféle személyi kérdést ne vessenek fel. Az előadókat a hozzászólókat semmi módon ne zavarják.

4. Az előadók előadásukat az elnöknek mondják, illetve olvassák. A hallgatóság részéről közbeszólásnak, hangos megjegyzésnek helye nincs. Kérdések írásban feltehetőek, és kiigazítások ugyancsak írásbélileg átadhatók az elnöknek. Az elnök csoportosítja mind a kérdéseket, mind a helyreigazításokat, és a beszélgetés alkalmával felveti.

5. A vezetés a mindenkori elnök kezében van; megszólítása: Elnök Asszony! - Elnök Úr! Az elnök a saját legjobb belátása szerint vezet.

6. **EGYETLEN SZERELMÜNK A MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS A MAGYAR NYELV!**

Zürich 1986. május 16.

ELNÖKSÉG

Sajtóközlemény

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 1994. május 21-24. között rendezte meg az Első Övezeti Történésztalálkozóját Székelyudvarhelyen a Polgármesteri Hivatal és a Római Katolikus plébánia közreműködésével.

A találkozó védnöke dr. Ferenczy Ferenc (Székelyudvarhely), társelnöke: Kovács Sándor (Székelyudvarhely), dr. Kovács Zoltán (Szeged), dr. Kötő József (Kolozsvár), és Ferenczi Géza (Székelyudvarhely).

A Találkozón mindenki magánemberként vett részt, költségeit maga fedezte.

Az előadók a következő országokból voltak: Románia, Amerikai Egyesült Államok, Canada, Német Szövetségi Köztársaság, Magyarország, Svájc.

Az elhangzott 15 előadásban helyet kapott: Erdély Szt. László-kori határvédelmének kérdése, a székelység népesedési sztatistikája, a magyar könnyűlovasság kialakulása és szerepe az erdélyi fejedelmek harcaiban, a székely rovásírás stb.

A kerekasztal beszélgetéseken megvitatták: Dél-kelet Kárpát-medence mint földrajzi és mint történelmi fogalom, Erdély és a székelyek, a székely-magyar rovásírás jelentősége a Dél-kelet Kárpát-medence kultúrtörténetében.

Az érdeklődők május 22-én résztvettek a csíksomlyói búcsún.

A Találkozó Elnöksége május 24-én a székelyudvarhelyi Polgármesteri Hivatalban sajtókonferenciát tartott. Dr. Ferenczy Ferenc polgármester ünnepélyes fogadást adott részükre.

Határozat született a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és az erdélyi tudományos és közművelődési egyesületek intézményesített együttműködésére. Az együttműködési tervek véglegesítésére július elején Csíkszeredában kerül sor.

A résztvevők elhatározták, hogy az Övezeti Történésztalálkozót minden évben pünkösd táján rendezik meg, évenként váltakozva Székelyudvarhelyen és Csíkszeredában. A következő találkozó színhelye Csíkszereda 1995. június 1-3 között. Továbbá döntés született arról, hogy a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület minden hónap első csütörtökjén Székelyudvarhelyen magyar történelmi tárgyú előadást tart folyó év szeptemberétől kezdődően.

Az előadásokon, kerekasztal beszélgetéseken 238 hallgató vett részt.

**Zürichi Magyar
Történelmi Egyesület**

**Székelyudvarhely
Polgármesteri Hivatala**

M Ű S O R
A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első
(Székelyudvarhelyi) Övezeti Történetstálálkozója
Székelyudvarhely, 1994. május 21-24

Nap	Óra	Előadó	Tárgysorozat	Elnök
21 S Z O M B A T	9.00-9.20		Megnyitja: Ferenczy F., Kovács S., Kötő, Kovács Z., Bemutakozás, műsor, házirend	Csihák
	9.30-17.00	Kirándulás	Csiksomlyó, Madéfalva, Tolvalyos-tető	Vofkori L.
	15.00-16.00	Fogadás	Dr. Csedő Csaba Csíkszereda megyei jogú város polgármestere	
	20.00-21.00	Videofilm	1/ Kassai: A lovas íjjátszat. 2/ Val d'Anniviers titka. A Pinsec-i írás	Nagy
22 V A S Á R N A P	8.00-8.50	Endrey	Erdély történelme „dióhéjban”	Csihák
	9.00-9.50	Lukács	A zempléni fejedelmi sír (diavetítés)	
	10.00-10.50	Nagy	A magyar könnyűlovasság kialakulása és szerepe az Erdély-i fejedelmek harcaiban.	
	11.00-11.50	Kovács	A Székely népesség számának alakulása az Erdélyben történő megtelepedéstől, 1910-ig.	
	12.00-13.00	Kerekasztal	Erdély és a székelyek. Résztvevő: Bajusz, Endrey, Ferenczi G., Ferenczi I., Kovács, Lukács, Nagy	Ferenczi I.
	15.00-15.50	Ferenczi G.	A székely rovásírás ma létező emlékei Székelyudvarhely környékén (diavetítés)	
	16.00-16.50	Csihák	Rovásfelirat a svájci Pinsec-ben (diavetítés)	
	17.00-18.00	Kerekasztal	Székely-magyar rovásírás jelentősége a Dél-Kelet Kárpát medence kultúrtörténetében. Résztvevő: Bajusz, Csámpai, Csihák, Ferenczi G., Endrey, Kovács	
23 H É T F Ő	20.00-22.00	Vofkori Gy. Szabó	Nyikó-mente. Színhely: Palló Imre Zeneiskola díszterme (diavetítés)	
	8.00-8.30	Ferenczi I. Dénes	Udvarhelyszéki töltésvonulatokról. Adalék Erdély Szt. László-kori határvédelmének kérdéséhez.	Kovács
	8.30-8.55	Bajusz	Iparművészeti emlékek a Szilágyságban a XVI.-XVIII. századból (diavetítés)	
	9.05-9.30	Koós	A népiskolai oktatás a Tiszántúlon a XVIII.-XIX sz. fordulón	
	9.30-9.55	Kovács	A Mária-Terézia féle úrbérrendezés a Bánságban és a Kőrösök vidékén	
	10.05-11.00	Kerekasztal	Dél-Kelet Kárpát-medence mint földrajzi és mint történelmi fogalom. Résztvevő: Bajusz, Dénes, Ferenczi I., Ferenczi G., Koós, Kötő, Kovács, Kovács, Lukács, Szabó, Vofkori Gy. Vofkori L.	
	11.10-11.35	Csámpai	A történelemtudat torzulásairól Nyitravidéken végzett szociológiai felmérés alapján	
	11.35-12.00	Csedő	Vérvizsgálatok székelyföldön	
	12.10-12.35	Beder	Utazásom törökhonban (élménybeszámoló)	
	12.35-13.00	Vámos	Tamana beszámoló (hangszalagról)	
K E D D	15.00-18.00	Megbeszélés	Hely: Szt. Miklós plebánia.	Ferenczi F
	18.20-20.00	Fogadás	Helyszín: Benedek Elek Tanítóképző ebédlője	
	21.00-22.00	Videofilm	Beszélgetés a magyar őstörténetről: Csihák, Dani, Erdélyi, Lukács, Starnler	Csámpai
K E D D	9.00-9.50	Csihák	A Találkozó iratainak elfogadása és aláírása	Ferenczy F
	10.00-10.50		Ökumenikus istentisztelet: Szent Miklós templom Kovács Sándor Székelyudvarhelyi-i rom. kat. főesperes, Rűsz Domokos unitárius lelkész	
	11.00-12.00		A Találkozás ünnepélyes befejezése. Kiértékelés	Ferenczy F

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első
(Székelyudvarhelyi) Övezeti Történésztalálkozója

Felhívás

Időpont: május 21-24

Hely: Székelyudvarhely, polgármesteri hivatal díszterme

Rendező: Székelyudvarhely város, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület

Fővédnök: dr. Ferenczy Ferenc, Székelyudvarhely polgármestere

Védnök: Kovács Sándor székelyudvarhelyi római katolikus főesperes és dr. Csihák György a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke

Tárgy: Dél-Kelet Kárpát-medence történelme, régészete, néprajza, művészete.

Előadóként résztvehet: bárki, aki választott témájában legalább egy szakmai dolgozatot már közzétett. Rendelkezésre áll 25 perc (dia- és video-vetítő van). Mivel az előadásokat könyvben megjelentetjük, a helyszínen nyomdakész kéziratot kérünk. Az elhangzott előadások az Egyesület és a szerző közös tulajdona.

Jelentkezés: 1994. április 30-ig Székelyudvarhely polgármesteri hivatalában: R-4150 Székelyudvarhely, Szabadság tér 5, vagy az Egyesület címén: CH-8047 Zürich, Pf. 502, írásban, az előadás címével, időigényével, maximum 20 soros foglalatával és a már megjelent dolgozattal, vagy arra való hivatkozással. Aki nem kap május 15-ig elutasító választ, az a Találkozón előadhat.

Résztvételi díj nincs, minden résztvevő fedezi a saját költségét.

Költségek: szállás diákszállóban, többágyas szobában, díjmentesen (vállfát, szappant és törülközőt hozni kell).

Étkezés diákmenzán napi US \$ 1-nek megfelelő lej (reggeli, ebéd, vacsora).

Fizetés a helyszínen, érkezéskor, előre. Jelentkezéskor rendelni kell szállást és étkezést a teljes időtartamra.

Az ellátás kezdete: május 20 vacsorával, vége május 24 ebéddel.

Érkezéskor jelentkezés a Tamási Áron Gimnázium Kollégiumában: R-4150 Odorheiu-Secuiesc, Márton Áron tér 4. Nyitva: május 20-án 8 órától május 21-én 8 óráig.

Napirend: kezdés május 21-én 8 órakor, zárás 24-én 13 órakor. Részletes napirend a helyszínen. Május 21-én délelőtt zárandólat Csíksomlyóra, délután történelmi kirándulás előadásokkal. A Találkozón a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Nyilarkozata és Házirendje érvényes.

Minden érdeklődőt is - saját költségére szeretettel vár a Rendezőség. Székelyudvarhely/Zürich, 1993. Advent.

Dr. Csihák György
a ZMTE elnöke

Dr. Ferenczy Ferenc
Székelyudvarhely polgármestere

FELHÍVÁS

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Komáromi) Övezeti Történésztalálkozója

Időpont: 1994. szeptember 23-25

Rendező: Észak- és Dél-Komárom, valamint Felsőőr (Oberwart) városa és a ZMTE.

Fővédnök: Dr. Krajczár Gyula, Dél-Komárom polgármestere, Pásztor István mérnök, Észak-Komárom és Rácz Mihály, Felsőőr polgármestere, Dr. Mikó Jenő, a Szlovák Köztársaság református gyülekezeteinek püspöke.

Védnök: Dr. Csihak György, a ZMTE elnöke, Dr. Ipóth Barnabás, a Magyar Tannyelvű Gimnázium (Komárno) igazgatója, Keszezh István, a CSEMADOK Komáromi Szervezetének elnöke.

Tárgy: Észak-Nyugat Kárpát-medence történelme, régészete, néprajza, művészete.

Előadóként résztvehet: bárki, aki választott témájában legalább egy dolgozatot már közzétett. Rendelkezésre áll 25 perc (dia-, video-, fólia- és könyvvetítő van). Mivel az előadásokat könyvben megjelentetjük, a helyszínen nyomdakész kéziratot kérünk. Az elhangzott előadások az Egyesület és a Szerző közös tulajdona.

Jelentkezés: 1994 augusztus 15-ig Dél-Komárom polgármesteri hivatalában: H-2900 Komárom, Szabadság tér 1 - Karikó Balázs alpolgármesternél, vagy Észak-Komárom polgármesteri hivatalában: 945 01 Komárno, Klapka tér 1, Stubendek László alpolgármesternél, írásban az előadás címével, időigényével, max. 20 soros összefoglalójával, a már megjelent dolgozattal, vagy arra hivatkozással. A beutazási engedély elintézéséhez (Kárpátaljáról, Vajdaságból), kérjük a személyi adatokat is feltüntetni (lakóhely, születés, útleválszám). Aki nem kap szeptember 1-ig elutasító választ, az a Találkozón előadhat a kért időtartamban.

Hivatalos- és munkanyelv a magyar.

Résztvételi díj nincs, minden résztvevő fedezi a saját költségét.

Költségek: szállás a Gépészeti Szakközépiskola Kollégiumában, Komárno, Gazda u. 19, ára naponta, személyenként 80-korona (vállfát, szappant és törülközőt hozni kell). Étkezés ugyanitt a menzán (reggeli, ebéd, vacsora), személyenként naponta 60,-korona.

Fizetés: a helyszínen, érkezéskor, előre. Jelentkezéskor rendelni kell szállást és étkezést teljes időtartamra. Az ellátás kezdete: Szeptember 22. vacsorával, vége: szeptemberben 25. ebéddel. Érkezéskor jelentkezés

a kollégiumban, nyitva éjjel és nappal. Ezekkel a feltételekkel a szolgáltatások (szállás, étkezés) a Találkozó előtt és után 1-2 nappal igénybe vehetők.

Napirend: kezdés szeptember 23-án, 9.00 órakor, Dél-Komárom polgármesteri hivatalánál dísztermében. Zárás 25-én 13.00 órakor Észak-Komáromi Tiszti Pavilon dísztermében. Részletes napirend a helyszínen. A Találkozón a ZMTE Nyilatkozata és Házirendje érvényes.

Minden érdeklődőt is - saját költségére - szeretettel vár a Rendezőség. Jelentkezéskor a két polgármesteri hivatalban lehet költségtérítést kérni.

Komárom-Komárno-Oberwart, 1994. április 20.

Dr. Csihák György s.k.
elnök

Műsorterv:

szept. 23

Ünnepélyes megnyitó, előadások, étkezés, kirándulás - Dél -Komárom.

szept. 24.

Előadások, kerekasztal, Magyar Gimnázium, étkezés, tábortűz Észak-Komárom.

szept. 25.

Ünnepélyes befejezés ökumenikus istentisztelet - Észak-Komárom.

FELHÍVÁS

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület harmadik (Csíkszeredai) Övezeti Történetstálálkózójára

Időpont: 1995. június 1-3.

Helye: Csíkszereda Városi Múvelődési Ház, Temesvári sugárút 6.

Rendező: Csíkszereda városa és a ZMTE.

Fővédnök: dr. Csedő Csaba István, Csíkszereda város polgármestere és Sántha Pál Vilmos, Hargita megye Tanácsának elnöke.

Védnök: Dr. Balázs Lajos, főiskolai előadótanáár, a néprajztudomány doktora, Beder Tibor, Hargita megye főtanfelügyelője, dr. Csihák György, a ZMTE elnöke, Lászlóffy Pál István, a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének elnöke, Pataki Imre, a Kriterion Alapítvány igazgatója, Tózsér József, a Pallas Akadémia Kft. elnök-igazgatója.

Tárgy: Dél kelet Kárpát-medence története, régészete, néprajza, művészete.

Előadóként résztvehet: bárki, aki választott témájában legalább egy dolgozatot már közzétett. Rendelkezésre áll 25 perc (dia-, video-, fóliás könyvvetítő van). Mivel az előadásokat könyvben megjelentetjük, a helyszínen nyomdakész kéziratot kérünk. Az elhangzott előadások az Egyesület és a szerzők közös tulajdona.

Jelentkezés: 1995 április 30-ig Csíkszereda Polgármesterei Hivatalában: RO-4100 Miercurea Ciuc, Vártér 1. Szekeres Adorján kulturális referens (telefon: 0040/66/111137, fax:111165) és a ZMTE zürichi címén: Ungarisch Historischer Verein Zürich CH-8047 Zürich, Postfach 502 (telefon: 0041/1/9414039, fax: 9401614), írásban az előadás címével, időigényével, max. 20 soros összefoglalójával, a már megjelent dolgozattal, vagy arra való hivatkozással. Aki nem kap május 15-ig elutasító választ, az a Találkózón előadhat a kért időtartamban.

Hivatalos és munkanyelv a magyar.

Résztvételi díj nincs, minden résztvevő fedezi a saját költségét.

Költségek: szállás 2 ágyas szobákban, ára naponta személyenként 2.5 US dollárnak megfelelő Lej (vállfát, szappant és törölközőt hozni kell). Étkezés menzán (reggeli, ebéd, vacsora), személyenként naponta 2 US dollárnak megfelelő Lej. Jelentkezéskor a Polgármesteri Hivatalban lehet költségátérítést kérni.

Fizetés: a helyszínen érkezéskor, előre.

Jelentkezéskor rendelni kell: szállást és étkezést a teljes időtartamra. Az ellátás kezdete: május 31 vacsorával, vége június 3-án ebéddel.

Érkezéskor jelentkezés a Találkozó helyszínén. Ezekkel a feltételekkel a szolgáltatások (szállás, étkezés) a Találkozó előtt és után 1, 2 nappal is igénybevehetők.

Csíkszeredára Budapestről naponta van közvetlen autóbusz (nappal) és vonat (éjjel).

Napirend: kezdés június 1-én 9 órakor, zárás június 3-án 9 órakor. Ezt követően részt lehet venni a csíksomlyói búcsún. Részletes műsor a helyszínen. A Találkozón a ZMTE Nyilatkozata és Házirendje érvényes.

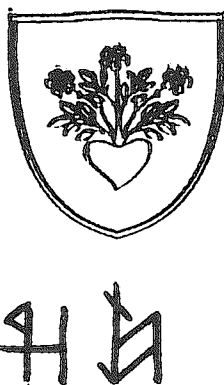
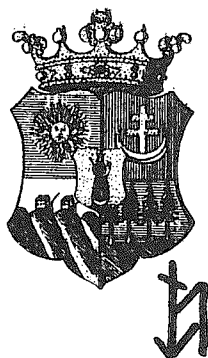
Minden érdeklődőt is - saját költségére - szeretettel vár a Rendezőség.

Csíkszereda-Zürich, 1994. június 5.

dr. Csedő Csaba István
polgármester

Sántha Pál Vilmos
elnök

dr. Csihák György
elnök

Az előadások teljes szövege

Iparművészeti emlékek a Szilágyságban a XVI-XVIII. századból

A magyar ötvösművészet számos emlékét egyházaink őrizték meg. A Partium és Erdély határán, a középkori hadak és só útja mentén fekvő Szilágyság, mint összekötő vidék, magába fogadta Erdély ismert kézműves központjainak alkotásait, Felső-Magyarország városainak termékeit, a német mesterek munkáit. Mi ezúttal, rövid válogatást szeretnénk adni abból, amit az oly kevésbé ismert Szilágyság református templomai rejtgetnek az ezüst-és ónművesség remekeiből. 1596-ban kolozsvári mester, Bíró Márton készítette a kémeri egyház talpas poharát, a XVII-dik század második felében pedig Brassai Dániel a zilahi egyház gótizáló kelyhét. Itt rendelte meg, Radetius Bálintnál puritán, reneszánsz ízlésű aranyozott ezüstitányérját "Mezei Magdolna asszony" 1676-ban, a zilahi egyház számára, majd egy évszázaddal később a neves Szakáll János mesterrel készített kelyhet Zoványinak Losonci Bánfi Miklós. Ugyancsak nála rendelte meg 1784-ben Cserei Heléna a zsiói templomnak szánt úrasztali kelyhet. Kolozsvárt készült, valamikor a XVI. században, Szilágyság legrégibb öntányérja (Doba), valamint ónkannája, amit 1705-ben adományozott Ballára páter Monostori Péter, a kuruc Károlyi Sándor tábori lelkésze. MRK mesternél rendelt nagy fedeles ónkannát és FK-nál tányért 1642-ben Decsei Bálint Dobára, 1678-ban öntötte és díszítette EWK mester a krasznahorvati hatszögű tányért és fedeles kannát.

Szebeni ötvös, Kleinschelker Ferenc munkája az a pohár, amit Ilosvai (?) Péter deák 1631-ben magáénak vallott és amit majd 1680-ban "Bilgezdi ecclesiában Csucs Ferencz bíróságában Isten dicsőségére" szenteltek fel. Ugyan ő készítette Szilágysomlyó puttó fejes, gazdagon díszített talpas poharait. Egy-két évtizeddel előtte fejezte viszont be Gerg Augusztin németes hatású ikerselegét, melynek fele az ippi egyház tulajdonában van 1746-tól, Bideskúti István Kraszna vármegye asszeszora mester a zilahi egyház azon nagy öntályját, mely "Bikfalvi Pál Ferenc úr özvegye"-nek ajándéka 1795-ből. Segesvárról viszont Völcsöki Szabó János vásárolt magának ónkannát 1652-ben, a már korábban, SM nagybányai mestertől vett tányérja mellé (Völcsök). Szintén segesvári, XVII. századi öntöntő mester, HB tudását tükrözi az egyik krasznai kanna, PR mesterét a valkói egyház kis ónkannája, a krasznahorvátit pedig különös szépségű reneszánsz virágokkal DK mester díszítette.

Szász műhelyben rendelte meg "az zilahi jó hírű ecclesia szükségére zilahi nemes Matolcsi György" azt a két fedeles ónkannát, amelyeket öntött, majd barokkos virágok között olaszkoszorúval díszített IG mester.

Eperjesi óöntő, Johannes Osterlamb munkája a XVII. század második feléből négy szép, barokkos izlésű ónkanna, amelyekben ma Sarmaságon, Ballán, Búrgezen és Somlyóújlakon szolgálják fel a bort az Úr asztalához. TGG mester műhelyéből került ki a valamikori zilahi (?) posztos céh kis ónkannája, amit ma a rátoni ecclesia bír. Ugyan ezen egyház nagy ónkannáját már a kassai Michael Witko készítette és egy korabeli, XVII. század végi hölgy mellképét véste rá. Mocsolya egykori, 1772-ből származó kis keresztelő kannáját Samuel Zeyerling műhelyében öntötték, szintén Kassán. Lőcséről származik viszont az a fedeles ónkanna, melyet 1690-ben Kisvárdai Péter ideiben "adományozott Menyőbe "nemes és nemzetes Fodor János uram tekintetes Torma Erzsök asszonnyal együtt".

Tura Borbála Ballán őrzött, nyolcszögletű kuppájú, halpikkelyes serlegét a debreceni Szegedi Ötvös Márton készítette és aranyozta 1635-ben. A petenyei birtokos, Tot János kihajló peremű, véssett reneszánsz díszű ezüst-poharat is debreceni ötvös, Szigyártó István munkája 1628-ból. Az ilosvai egyház 1769-ben készült barokk kelyhe és tányérja Bütösi István műve.

Európa egyik legnevesebb ötvösközpontjában, Augsburgban készítette HP mester 1590-ben Labadi Ferenc mocsolyai ezüstpoharát, Bagosra pedig HE ötvös kecses formájú fedeles serlege került, míg a somlyói egyház híveinek szemét ismeretlen mester gazdag reneszánsz díszű ikerserlegének egyik darabja gyönyörködteti. Az augsburgi ötvöscéh vállalt felelősséget annak az olaszkoszorúval díszített tányér ezüstjéért is, amit 1678-ban csináltatott a nagyfalusi eklézsia.

Az úrasztali edények formavilága teljes skáláját adja a különböző korok templomaiban és háztartásaiban használatos ezüst-és óntárgyainak. Az ezüst tárgyak közül a legegyszerűbbek a sima ezüst poharak, korsztól függően tölcscéresebbek vagy karcsúbbak, gyakran szájpere-mük alatt véséssel díszített, aranyozott csíkkal. Elegáns vonalú Bari Mihály vagy Balyik Miklós debreceni mester pohara, mely 1700-ban Ballai Nagy János volt, most az egyház bírja, vagy az a zilahi kis pohár, amit "Varga Albert Szabó Ferencel együtt" vettek 1613-ban, viszont kissé gyengébb munka a pozsonyi I. ötvös, szintén Zilahon őrzött pohara. Nyolcszögű ezüst pohara volt Abodi Tamási Ferencnek 1792-ben (Benedekfalva). Úgynevezett cápázott poharat vallhat magáénak a nagykeceli egyház. 1626-ban készítette AK erdélyi ötvös, valószínű önmaga számára, és cápázott poharat adott a lompéri eklézsianak Nánási István és Göncsi Panda valamikor a XVII-XVIII. század fordulóján. Lábas poharat, csinos formáját csináltatott "Zilágba Paniti szent egyházba ezüsttánierrel egiütt 1637-ben Várad Balogh Lászlóné CI ötvös-sel."

Legelterjettebbek viszont az úgynevezett talpas poharak, a XVI-XVII. századi erdélyi ötvösök egyik kedvelt formája. A korábbiak kiegyensúlyozottabbak, szerényebb reneszánsz motívumokkal díszítettek, a későbbieket, barokk hatásra, teljesen ellepnek a domború, néha kavargó díszek. Mértéktartó reneszánsz díszítést vésett szilágysomlyói poharára EV erdélyi (?) ötvös, a bagosi egyházra pedig FM mester. A szebeni Kleinschelker Ferenc, különös gonddal, finoman trébelte, puttófejjel és levelekkel díszítette valamikor a XVII. század első felében azt a poharat, amit most a somlyói egyház mondhat magáénak. PVB ezüstműves domború növényi díszével már a barokkot idézi azon a poháron, amit "Nagybányán lakó Váradi Mihály házastársával Tasnádi Kata aszszonnyal conferált az Úr asztalára Szilágyfőkereszturi ecclesiához anno 1669 22 decembris" és ami Petrus Perelheffer brassói ötvös göröcsőni poharának erőteljes motívumain is érződik. Külön érdekesség a zilahi "pogánypénzes" talpas pohár. A kelyhek között még használatban vannak a katolikus eredetű gótikus alkotások (Zilah) és ezek formája a XVII. századra is átmentődik (Zilah). Helyüket majd a sokszor egyszerű vonalú, barokk ihletésű kelyhek veszik át (Zsibó-R/EIS-1751, Bósház-R/EIS, Sarmaság-Georg Weinhold Szeben-1752).

Különösen szép, kiegyensúlyozott hatásúak a megnyújtott kuppájú XVII. századi reneszánsz serlegek (Nagyfalva, Bagos). Külön kategóriát alkotnak az iker-serlegek. Ezek két hasonló darabból álltak, az egyik rész fedélként szolgált a másik számára. Teljes darab a Szilágyságban nem maradt fenn. A német reneszánsz egyik kedvelt formája volt, finom gazdag díszítésű, aranyozott ötvöstárgyak. A somlyói egyház ilyen serlegét is német mester, NP készítette 1610-ben, a zilahit pedig SR ötvös 1615-ben, miközben az lppra került serleg alkotója a szebeni Gerg Augustin ezüstműves volt. Már barokkos hatásokat mutat a dsházi serleg, MTI monogrammu mester műve.

Külön meg kell emlékeznünk a kókuszserlegekről. Az egzotikumnak, drága árunak számító kókuszdió héját használták fel a kehely kuppájához, amit három pánttal rögzítettek a talp szárához és a szájpereemhez. Legszebb és leggazdagabban díszített a krasznahorváti és a szamosudvarhelyi, szerényebb az ippi és végül a krasznai, 1660-as évszámmal. Ez utóbbi pápai Jánosé volt, ki, mint II. Rákóczi Ferenc követte többször megjárta a török portát, követte urát a száműzetésbe és végül Bukarestben hunyt el. Végrendelete és a véletlen folytán került a krasznai egyház tulajdonába. Egyik serleg készítőjét sem ismerjük, de a magyar ötvösök is készítették hasonlókat. Szokatlan munkának számít az a serleg, ami valószínű kecskeméti ötvös, Cseh Márton munkája a XVII. század első feléből: kosarát és szárát gótikus toronynak mintázta és fejjel lefele dolgozta bele munkájába, miközben a kuppát reneszánsz motívumokkal díszítette. A zilahi egyház számára javította és új talpat készített neki Kolozsváron, a múlt században, Kolozsvári Sándor. A kannák közül most csak a Zilahi egyház keresztelő kannáját mutatjuk be, R/EIS mester munkája.

Majd minden egyházban megtaláljuk az ezüst kenyérosztó tányért. Ezek egy része még katolikus ihletésű, patena formájú (vagy az volt eredetileg is), más részük viszont változatos nagyságú és mélységű szerényen díszített tányért. (Zsibó-1751, Nagyfalva-Augsburg-1678, Bagos-1767, Szilágysomlyó-1736).

Az öntárgyak esetében is változatosak a formák. A világi használatban elterjedt és az egyházaktól is átvett tányérok egész sorával találkozunk. A kannák mindegyikének fedele van. Kortól és műhelytől függően változatos alakúak. A XVI-XVII. századi kannák teste hengeres vagy csonkakúp alakú, a XVIII. században viszont, barokk hatásra erőteljesebb formát, hangsúlyozottabb talpat kapnak (Ip, Nagyfalva-1687, Kécel-Zilah-1639, Zilah-1714, Ip, Perecsen-1801, Sámson).

A kannák zömének palástját vésett reneszánsz növényi motívumokkal díszítették, majd barokkos mozgalmassággal telítődtek. Gyakori az olaszkoszorúba foglalt felirat. Ritkábban használt motívumok közé tartozik Balla fedeles kannájának szarvasos dísz, eperjesi Johann Osterlamb munkája a XVII. századból a női mellképes rátoni és lovagdíszes valkói kanná, mindkettő a kassai Michael Witko öntő műve. A kannák fedelének gombja és billentője gyakran díszes, míg az erdélyi kannák jellemzője marad az öntéssel képzett dombordíszes fül (Bürgezd-LK Segesvár-1658, Ip, Göröcsön-Brassó, Zilah-IG-1714). Ritka a nagyméretű lábas kanná, mint az a kolozsvári munka, melyet "Kovács Mihály uram ajándékozott a Krasznai Szent Ecclesiának" 1774-ben. Az öntányéroknál a kerek formától kevés az eltérés és sokszor csak maga a felirat az egyetlen díszük (Somlyó-1757, Somlyó-1711). Különlegesebb a krasznahorvati hatszögű tányér, amit EWK készített a XVII. század második felében Kolozsváron, vagy a szintén ott készült, a zilahi egyház gömblábakon álló nyolcszögű, illetve a szilágfőkeresztúri nyolckarú tála a XVIII. századból. Szilágyság legszebb öntányérja viszont a goroszlói egyház tulajdona. Teljes felületét gazdag, öntött domború díszítés borítja, valamelyik német (Nürnberg?) műhely terméke.

Egyes tárgyak eredetileg családi, személyi tulajdonban voltak, innen kerültek adományozás útján az egyháziakhoz, másokat viszont az egyházközségek vagy magánszemélyek egyenesen a templomuk számára rendelték. A volt tulajdonosok és adományozók névsora, társadalmi helyzete is változatos. Legtöbbjük kisnemes, szilágysági földbirtokos, de sok polgár és köztisztviselést viselő személyt is találunk köztük, mint Almási László bíró, Kraszna vármegye asszesszora, Berkesi István és Borbély Miklós szolgabírók, Gentsy György, Kraszna vármegye alispánja és mások. Egyes tárgyak egyházak papjainak nevét is megőrizték: zilahi tiszteletes Mohai Jánosné, Jósza Márton borzási, Füzéri István szilágysági, Kisvárdai Péter menyőzi prédikátoré, Mosoni Péter somlyói katolikus papé stb. Két deákot is megismerhetünk: Sibai Istvánt és Ilosvai G. (?) Pétert. Legbőkezűbb adományozó viszont Dobai Sándor, volt alispán és felesége Bíró Sára. Azonkívül, hogy számos egyháznak adományoznak klenodiumokat, terítőket, felépítetik a szilágfőkeresztúri templom tornyát 1758-ban és harangot is öntenek hozzá 1765-ben. A főurak közül a Wesselényi Család ajándékoz Zsibóra:

Wesselényi István és neje Dániel Polixéna tányért, kannát és kelyhet ezüsből, Cserei Heléna pedig kelyhet. Somlyóújlakra gr. Teleki Kata és fia Rhédei Ádám, Zoványba losonci Bánffy Miklós és Kemény Kata, Sarmaságra gr. Teleki Zsuzsánna, Bősházára gr. Rhédei János és Bethlen Klára stb. adományoznak különböző tárgyakat.

Valamikor a zilahi (?) posztos céhé lehetett a rátoni eklézsia Eperjesen készült ónkannája, a csizmadiáké pedig Egrespatak 1732-es keltezésű kannája, amikor is dékanok voltak Boros András és Szathmári Péter mesterek. Ellenben az a zilahi kis pohár, amit Varga Albert és Szabó Ferenc vettek 1613-ban az itteni kalandos társulat tulajdona volt egykor.

És a sort folytatni lehetne. Mi csupán ízelítőt adtunk, néhány tárgyat kiragadva a sok közül, hogy mennyi adatot szolgáltathatnak egyházaink klenódiáimai. Ezeket összevetve általános történelmi, helytörténeti, művészettörténeti adatokkal, kiegészülnek eddigi ismereteink és Szilágyság történelme is árnyaltabban bontakozik ki. Ezek a tárgyak ugyanakkor az egyetemes és a magyar művészet részét is képezik.

Székelység keletkezése s kifejlődése - gondolatok

Míg az elismert tudósok ötleteiről érdemes gondolkozni, ám voltak sokan, akik olyan ötleteket közöltek, amelyekre nem érdemes sok időt szentelni. Ez utóbbiak a székelyeket szkítáknak, jászoknak, sziciliáknak, gepidáknak besenyőeknek, kabaroknak, avaroknak, bolgároknak, eszkikieknek, gótoknak, görögöknek, zsidóknak, románoknak, perzsáknak, tatároknak népéből származóknak vélték, de meggyőző érvekkel bizonyítani nem voltak képesek. A székelyek általában hagyományörzők s ők a hun eredetre gondolnak s ebben azt el lehet fogadni, hogy az óriási hun birodalom népei között voltak. Németh Gyula őket török eredetűnek vélte, török szavaik vannak. Mások az onogurakhoz soroz minket székelyeket. A magyar eredetre gondolás is vizsgálatra érdemes. Én mintegy 200 régi székely nevet régi okiratból gyűjtöttem s ezt a Néprajzi Múzeumnak is adtam. Mintegy egyharmada e nevekből török eredetűnek látszik. Mintegy egyharmad finn eredetűnek. Mintegy egyharmadát a nevek eredetének nem tudtam megfejteni. Megjegyzem, hogy a keresztény neveket a gyűjteménybe nem vettem be, bár igen sok volt. Azt gondoltam, hogy a felsőbb R-török réteg jobban ragaszkodott régi nevéhez. A finnugor nyelven beszélők alsóbb réteg lévén, hajlamosak voltak a keresztény nevekre.

Az őstörténet vonatkozásában Matsumoto Hideo oszakai orvosi intézete kutatásai eredményét elfogadom. Azt állították, hogy a finnugorok a Bajkál-tó nyugati részéről mentek nyugatabbra. A törökök szerintük a Bajkál-tótól délebbre levő helyről jöttek s nagyrészt onnan mentek nyugatabbra. Szász Béla a kínai történelem (angol fordítása) segítségével megállapította az első óriási hun birodalom keletkezését. Maotun véleményem szerint töröktől Matuqan lehetett. I.e. 209-175 között megalapította az ő nagy birodalmát s a kínai császárnak ezt írta: "Ezek most mind hunok és minden ifjesztő nép egyesült". Tény, hogy a török népek nagyobb részét ő egy birodalommá tette. A kínai császár pedig elrendelte a nagy fal építését. A kínaiak többször megtámadták a hun birodalom népeit, amelyek kénytelenek voltak többször nyugatabb felé vonulni. A törököknek két nagy része van. A Z (öküz, dengiz mondó) törökök s most sok részben vannak. A R (ökör, tenger mondó) törökök most csak a csuvasok, a magyar nyelvben pedig ebből a részből kapott nem egy szót. Az R törökök szintén vonultak nyugatra s eljutottak az Urál hegységtől keletre rekedt mansikhoz (akiket az oroszok vogulnak mondanak). E két nép szövetségbe jutott s így lettek az onogurok, akiknek felső rétege R törökök, alsó nagyobb rétege mansik voltak. E

szövetség neve törökül 10 nyíl, mert a szövetség 10 hadból állt. Mivel ők is a hun birodalomban voltak, ezzel nyugatra tolódtak és összeszoktak.

Jordanes feljegyezte, hogy 374-ben a hunok Balamber (törökül talán Balamur) vezetésével átlépték az Etil (oroszul Volga) nagy folyót, majd a Dunáig is eljutottak. Az onogur szövetség Európában a Fekete-tenger északkeleti része táján kapott helyet. A legnagyobb hun fejedelem Etila (törökül nagy folyó, gótul Attila = atyuska) már a Rajnáig elérte birodalmát. Az atyuska név s az, hogy a pápa kérésére Itáliát Etele (ahogy nevét Kézai magyarul nevezte) támadta, mutatja, hogy ő nem volt szörnyeteg. Halála után nem egyszer voltak belharcok a birodalomban. Etele fia Irnak tudta megmenteni a birodalom egy részét ott, ahol az onogurok is voltak. Az idő során több mozgolódás volt. Az onogurok között belső harcok is voltak. Kuvrat (törökül Qobrat = gyűjtsd népedet) tudott onogurok vezette birodalmat alkotni. Ám halála után a testvérek közül Batbaján maradt helyén 7 onogur haddal (a had szó magyar az amit nem a németből, a Stambból faragták), a többi testvérek idegen s onogur töredékből szerte mentek. A negyedik fiú Küver 3 onogur haddal nyugatra ment az aba (többesszámban abar) birodalomba. A Kárpátokon belül sokan szerteszét kapnak helyet, de mivel az abák épp ekkor megszerezték a későbbi Alsó-Ausztriát, az onogurok tömörebb része ott kapott helyet. Most már áttekinthetünk az alábbi 10 részre amelyben a székelyek sorsáról, fejlődéséről beszélhetünk.

1. Az onogurok Fekete-tenger mentén voltak hosszú ideig, a tenger déli részénél az örményeknek volt fejlődésük. Kb. 300 körül Világosító Szent Gergely az örményeket a kereszténységnek megnyerte. Egy görög feljegyzés szerint 589-ben Qardusat örmény püspök a tengeren átjutva az onogurokat akarta a kereszténységnek megnyerni. Útjának előkészítésére bizonyos hittérítőket küldött s amikor ő átjutott, csoportosan keresztelt az onogur területen. A görögök azt is feljegyezték, hogy a következő Makariosz örmény püspök folytatta a csoportos keresztelést. Korbuly Domokos kedves barátom jelezte, hogy ez utóbbi püspök neve örményül Mag volt. Így az onogurok jelentős része már a nyugatra menés előtt keresztény volt. A magyar Vajk-Estván király erőszakra is hajlamos volt, de nincs nyoma annak, hogy a székelyeket kell megkeresztelni. Ebből azt következtethetjük, hogy már keresztények voltak.

2. A székelyeknél feltűnt, hogy nemcsak volt Balási ág (a 24 ág közül), hanem számos talán 17 falu lakói között vannak Balás családok. A mi családunk Gyergyóremetei volt s ott nem is rokon Balás családok is sokan voltak. A legtöbbnek nem írva, de szóban mondván volt ragasztékneve. Ama Balások közül ilyen ragasztékos nevei is voltak: Csiki, Török, Bécsi, Karikó, Fülöp, Lukács, Kercsó, Birtók, Jakab, Piri, Gergé-Balás. Nem egyet én is ismertem. Csak a mi Balás családnak nem volt ragasztékneve, mert dédnagyapám a falu bírása volt, bár régebben a főfőknek nem kellett a falusi bíráskodásban működni. A mi családunk legrégebbi írott nyoma II. Rákóczi György fejedelem egy Ploesti útján való névjegyzék a lófókról.

A családi hagyomány szerint az ősünk e fejedelemmel Lengyelországba is ment s ép úgy mint a fejedelem sikeresen el tudta kerülni a tatár fogságot. Mint a lófők őseink közül a XVIII. és XIX. század csatáiban is részt vettek. A székelyföldi Balásokon kívül tudunk a nógrádi Sipeki és máramarosi Viski Balásokról. Nincs kizárva, hogy ezek székelyszórványból eredtek. (Kiderült, más névben is volt ilyen szórványi székely név pl. a Horthy név is). A Balás szó a drágakő veres rubin halványabb színű változatának nemzetközi neve volt. Szent Balázs tiszteletére minden február 3.-án a katolikusoknál Balázs-áldást adnak. A kegyes tanító gimnáziumban én tanultam. A kápolnában az oltár előtt sorba kellett állni s minden tanulót két égő keresztbetett gyertyával megáldottak. Megtudtam, hogy Szent Balázs örmény jómódú családnak volt gyermeke. Drágakő nevet és jó nevelést kapott. Amikor püspök lett, az örmények nagyon szerették. Figyelmeztették, hogy biztonságosabb szállásra menjen, mert a betörő rómaiak a keresztényeket intják. Balázs egy hegyi barlangba költözött. A berontó rómaiak azonban addig nyomozták, amíg végül meg nem találták és 316-ban lefejezték. Nyilvánvaló, hogy az örmény hittérítők a VI. század táján a kiváló püspök nevét adták sok onogurnak.

3. Ahol születtem, Gyergyóban, gondoltam, miből jött neve. Erre választ a magyarok Dózsa Györgynek nevezett felkelővezérétől lehet kapni. Ő saját írásával Dósa Székely Gyergynek 1514-ben nevét így írta. Szent Georgios (= földműves) kappadóciai volt s mivel Diocletianus császár megtudta, hogy keresztény, őt lefejeztette. Kappadóciához közel volt örményország s ott megtudták és Gevork névvel szentként tisztelték. Ebből lett az onoguroknál a Gyergy név, amelyre az örmények gyakran kereszteltek. A György változatot a Földközi tengeren hajózó normanok kezdték el terjeszteni nyugaton, mert ők hallották György történetét a IX. században és a nyugatabban lévő magyarok ezt a változatot kezdték használni.

4. Kievben készült egy Poveszt (kodex), amely jelezte, hogy a IX. században a fekete ugorok Kievtől éppen arra mentek, amerre már régebben a fehér ugorok vonultak el. Mi székelyek soha nem neveztük egymást fehérnek s feketének, a magyarok sem. Ám a székelyek ősi viseletként a fehér posztó harisnyát hordták. Ezért mondták őket fehérnek s a többi magyarokat feketének. Csak az idegenek. Azt jól mondták, hogy a fehérharisnyások előbb mentek nyugatra, mint a többiek.

5. A kalandozások főleg nyugatra mentek, amikor a 7 hadu onogurok a Kárpátok közé telepedtek. Ezt az elnevezést, amely az onogurból származott, még a hunokéval keverve Spanyolországban is és Angliában is h betűvel írták, de a németek csak ungart mondtak. A kalandozókat még a hangulatosabb hongur nevet túrták. A székelyek ősei viszont, amikor Alsó-Ausztria és annak tájában voltak, valószínűleg még szintén az onogur nevet használták, de Kézai feljegyzésében már a székely név régies alakját használták. Rásonyi turkológus mondta nekem, hogy a törökös népeknél a hadakat (ami a német mintára faragott Stamm-ból lett törzs helyett) a lovak színével nevezték el. A hadvezé-

reknek így látszott messziről is, hogy melyik had a harcban hol mozog. A székely név barna fehérfoltos lovat jelent törökül. Tény, hogy az a határőr ezred ménese, amelyet 1849-ben felosztottak, ilyen lovakból állt. Az osztrákok a ménest kiárusították. Ditróba is kerültek ilyen lovak. Nagybátyám, Bajkó Andor gyermekkorában ilyenén lovagolt is és anyám az első világháború előtt még Gergyóban látott ilyen lovakat. Ezeket régifajtájú lovaknak nevezték. A honvédség budapesti folyóiratában és több részletes cikket is írtam erről.

6. Árpád 7 onogur haddal jött át a Kárpátokon. Őt a honfoglalók vezérévé választották. Mivel ő a mánási hadnak volt előbb vezére, idővel ez a név a többi hadra is kiterjedt. Gyejcsa (Géza) idejében már elmúltak a kalandozások, az onogur név hatása ellankadt. A székelyek jó lovasok lévén a magyar hadseregben hasznos feladatot végeztek. Árpád idejében a bihari s a veszprémi küzdelemben hasznos feladatot megtették. A nagy honfoglalásban nemcsak kitűnő vezérként működött Árpád, hanem tapintatos ember is volt. A hadak fejével nem civakodott. A székelyek akkori vezetője a kend (igaztevő, bíró) tisztséget is betöltött Üsübtűt a Dunántúli területnek, a frankoktól való visszaszerzési művelettel járó derékhad vezetését Árpád rábízta s ő a jobbszárny vezetését végezte. Az Árpád vezérrel 7 had és a székelyek 3 hadukkal ismét, nevének megfelelően, az onoguroknak 10 hada lett. A hagyományőrző székelyek nevét a középkor után is, számos okiratban 3 hadunak (trium generum Sicolorum) írták. Tegyük még ehhez, hogy Mátyás számos hibájából még azt is követte, hogy a székelyeknél "primorokat" tett. A régebbi trium generum jelzésnek a primorsághoz semmi köze sincs. Említsük még itt azt is, hogy László Gyula felemlítette azt, hogy annyi régi lelet még arra is lehetett, hogy már itt lett magyarok (székelyek) többen voltak, mint Árpád 7 hada. Ez nem lehetetlen, mert a honfoglalás előtt sok áldozattal járt harcuk volt a magyaroknak.

7. A székelyek ősei az abák (többesszámban abarok) országában Küver (kékes szürke) vezetésével jöttek. A Kárpátokon belül számos helyen sokan letelepedtek. Árpádék előtt régészeti leletek is vannak közelükben. Mivel az aba birodalom Alsó-Ausztriát is egy ideig meghódította, a székelyek legsűrűbb része oda ment. Küver nyugtalan, törtető ember volt s az abákkal nem egyszer harcban is keveredett. Ő és korezmi felesége Szaloniki közelébe ment új nagyobb birodalmat alapítani. Persze az Alsó-Ausztria táján letelepedtek (amit az osztrák régészek is megtaláltak) ott maradtak. Ám a Bolgárország közelében való új birodalom alapítása nem sikerült. Migne gyűjteményében (Patrologia series graeco-latina című sorozat 116/II kötetében az 1204-1384 oldalán részletesen találta ezt. A székelyek Küver emlékezését Csaba (igyekvő) néven tartották meg mondavilágukban. Küver és Csaba egy személy, amit bizonyít, hogy Háromszéken a székelyeknek Köver fiai és Koromza ágakban mutatják, hogy Küver s neje emberei voltak.

8. A székelyek, amint mondtuk, fehér posztó harisnyát hordtak s én is, amikor Hadik András szobrát koszorúztam és Domokos Pál Péter búcsúztatását, a székelyek részéről mondtam, ilyen ruházatban voltam.

Ám kell tudni, hogy nemcsak durva posztó van, hanem az abáktól a székelyek megtanulták azt a finomabb abaposztót, amit az abáknak idején tanultak.

9. Vas, Pozsony és Máramaros vármegyéből még most is olyan hírek jöttek, hogy ott vannak emberek, akik most is emlékeznek a székely eredetre. A magyar királyok idején számos helyen egy ideig egyes szórványoknál kiváltságuk volt a székelyeknek, de ezeket e kisebb részeken eltörölték s a kiváltságok Erdélyben tudtak sokáig megmaradni.

10. A székelyek a kalandozásokban nem igen mutatkoztak. Ennek oka az lehetett, hogy keresztények voltak s hagyományörzők. Az Erdélybe jutottak 791 körül keresztények voltak. Kézai szerint Erdélyben a Csiglamezejére mentek még Árpádék előtt. A magyar uralomban ezt Mezőségnek mondták, ahonnan neve 10 falunak a Székelyföldben, a Székelyeknél is megvan. (Maros és Udvarhelyszéken). Csikba a székelyek az úzok kivonulása után jutottak. Háromszékbe viszont a német lovagrend kiverésének okából jöttek, de egyes kis részek Fehér vármegyénél maradtak.

A tanulság az, hogy sok apróságra is kell figyelni, ha lényeges eredményeket akarunk elérni.

*De litteris Humorum, quae vulgo litterae
Stulorum vocantur.*

Quot sunt Humorum litterae?

*Stulorum Transylvanorum litterae in unum sum sunt XXXII quae initium
a dextra fauente s i n i s t r o r f u m t e n d u n t h o c m o d o .*

ah	eg	eg	af	e	ed	esi	es	ef	at
o	o	eni	en	em	eli	el	ak	ek	ei
ef	ef	eu	ew	v	eli	et	es	es	er

"... pusztulunk, veszünk,

Mint oldott kéve, széthull nemzetünk..."

(Tompai Mihály: a gólyához)

Beder Tibor (Csíkszereda)

Gyalogszerrel a macarkoyi magyarokhoz

Ezelőtt 12 évvel, 1982. augusztus 11-én indultam el Zágónból gyalogszerrel arra a hosszú útra, mely végül is Felsőháromszék-Moldva-Dobrudzsza-Bulgária-Trákia és Kisázsia tájain vezetett abba a négyszázötven éves magyar faluba, amelyet Macarkoy (Madzsarkoy) azaz Magyarfalú néven tart számon az emlékezet. Kisebb szakaszokra bontva, évről-évre közelebb jutottam a célhoz, még akkor is, amikor ellenkező irányba, Zágontól Szatmár felé gyalogoltam. Hittem és vallottam, mikor csak az eget volt szabad nézni, mert már a szomszéd városba is nehéz volt eljutni, hogy ebből a harcból végül is én kerülök ki győztesen. És amíg készültem az útra, száz kilométereket gyalogolva, lassan beivódott a sejtjeimbe, hogy amíg csak él az ember, ne hagyja magát. 1981 végén került a kezembe az Élet és Tudomány 49. száma (1981. XII.4.) amelyben Dr. Ispoy Ferenc New-York-i tanár egy törökországi magyar faluról tudósít. Ő a hatvanas években járt először Törökországban, és az Isztambuli Szent Benedek templom után kutatva - ahol Rákóczi Ferenc, Bercsényi Csáky Krisztina, Zrínyi Ilona és Rákóczi József hamvai nyugodtak hazaszállításukig, 1906-ig - ismerkedett meg az azóta halott Vendel János jezsuita szerzetessel. Ő említette neki, hogy valahol Törökországban - úgymond - van egy kis falu, az a neve hogy Macarkoy, azaz Magyarfalva. Keresse meg ezt a falut és próbálja kideríteni, hogy miért nevezik Magyarfalvának. Örömmel vállalkozott a feladatra, repülővel, autóbusszal keresztül kasul járt a Törökországot és mindenütt érdeklődött a falu felől. Ankarában az egyetem földrajzi tanszékén ajánlották, hogy a falut a Taurus hegység déli lejtőjén Gazipasa környékén keressem félúton Mersin és Antalya között. Több évi fáradozás végül is eredménnyel járt. Serik és Perge között, alig 25 kilométerre a településtől nomád pásztoroktól (jűrük) tudtam meg, hogy valóban létezik Macarkoy, csak hogy ma már más neve van: Gebiz. A falu magyar eredetének lelkes szószólója - a már halott Kücükatas - a jelenlegi polgármester édesapja a következőképpen foglalta össze a hely történetét.

"A mi őseink 420 évvel ezelőtt jöttek Magyarországról az Isztambuli Gebze vidékére. Ott letelepedtek és falut alapítottak. Egy közeli cserkesz falu lakosságával nemtudván megférni, a falut feladták, s az Isparta melletti Sorkum jajlára menekültek. A helyet birtokukba vették, és téli

szállást keresvén idejöttek. Itt falut alapítottak és új birtokokat biztosítottak. Nyaranta felmentek a jajlára, télen pedig lejöttek ide a tengerpart közelébe. Itt letelepedve elhatározták, hogy a helynek olyan nevet adnak, amely mindkét hazájukra emlékezteti őket. Így lett a falu neve Gebiz-Macor".

A cikk elolvasása után döbbsentem rá - hogy az ebben megfogalmazott üzenet nekem is szól - hiszen választ adhat egy olyan kérdésre, ami bennünket, határokon túli magyarokat foglalkoztat. A megmaradás módjára egy olyan térségben, ahol több mint 70 éve folyik már az intézményesített beolvasztás. Addig amíg Európa boldogabb népei arra törekednek, hogy gazdagabbakká váljanak, mi most is a pusztán létünkért küzdünk nap mint nap. Nyugodtan állíthatom a szónak ősi és szentvédő értelmében, Tamási Áront idézve, hogy ma mi vagyunk Európa igazi keresztényei. Azzal az eltökélt szándékkal indultam el, hogy gyalog teszek meg minden kilométert - míg végül is eljutok Macarkoyba. Egyrészt a nagy elődök példája sarkalt erre, másrészt megfelelő tapasztalati anyag birtokában akartam megfejtetni a titkot. Miért megyek épp oda és nem máshová, miért érzem ott másképp magam - mint mondjuk néhány kilométerrel arrább egy pontosan ilyen faluban?! Mi köt össze bennünket?! Miért örülünk egymásnak, mi fűzi őket ahhoz a néphez, amelyről majdnem semmit sem tudunk s még a nyelvét sem beszéljük?! Mi az az elemi érzés, amely a lélek legmélyebb rétegeibe nyúlik vissza és egyáltalán mi a titka a megmaradásnak?! Mindannyi megválaszolatlan kérdés, amelyre feleletet várok.

Ennek megfelelően választottam meg a bejárando útvonalat is. S akár az egyszerű lány, aki csak a sarokból tudott elindulni táncolni, nekem is egy megfelelő kiindulási pontot kellett keresnem. Több okból is a legmegfelelőbb helynek Zágon és Csomakörös bizonyult, hiszen ott úgy feszülnek a hegyek, akár az íj szárai és Mikes Kelemen hűségére és Körösi Csoma Sándor kitartást példázó magatartására volt szükségem, hogy hitben megerősítve tovaröpítsen utamon.

A török határig négy év alatt értem el. Nem siettem, hisz tudtam, hogy azon túl úgysem enged a hatalom. 1982-ben Zágon-Csomakörös-Bereck-Ojtoziszoros-Gorzafalva-Onfalva (Onesti)-Pietricica (Köröshegy)-Felsőkerecsény és a Szereten túli Magyarfalú (Ungureni, ma Arini) képezte utam főbb állomásait. (162 km). Ezen az úton a magyar diaszpóra legsanyarúbb sorsú népét, a moldvai csángó-magyarokat kerestem fel. 1983-ban Magyarfaluból eljutottam a dobrudzsai Babadagba (250 km), a rákövetkező évben pedig Dobrudzsa közepén haladva a határmenti Negru Vodaig törökül Karaomelig (154 km). Dobrudzsában a magyarokkal rokon török-tatár nép érdekelt. Az 1978-as helynév összeírásakor Dobrudzsa 3776 hely - és településneve közül 2338 török eredetű volt. Az 1977-es népszámlálás 23.000 törökről és ugyanannyi tatárról tesz említést.

1985-ben gyalogoltam át Bulgáriát Tolbuchin-Sumen- Jambol-Simeo-nograd között (402 km). Akkor jártam ott, amikor épp folyt a nagy átkeresztelkedés, mivel kitalálták, hogy az ott élő mintegy másfél millió török tulajdonképpen nem is török, hanem bolgár nemzetiségű. Ennek egyenes következménye volt a török nyelvű iskolák megszüntetése.

1986-ban ismét Zágónban voltam és innen kiindulva Lisznyó-Uzon-Kökös-Illyefalva-Nagyajta-Köpec érintésével Alsórákosig jutottam el. (117 km). 1987-ben Alsórákos-Kányád-Székelyderzs-Székelykeresztúr-Balavásár-Fintaháza-Mezőbánd-Kissármás-Veresegyháza és Bethlen voltak utam főbb állomásai. 1988-ban aztán Bethlen-Bálványosváralja-Dés-Bábolnahegye-Csákigorbó-Zsibó-Díósd-Szilágybála-Selymesilos -va-Kárásztelek-Bályok-Almaszeg-Felek-Nagyvárad következtek (247 km), melyhez 1989-ben Bályokból kiindulva hozzátoldtam a Tasnád-Szatmárnémeti útvonalat (75 km).

Erdélyi utam legnagyobb tanulsága itt létünk bizonyossága volt. Bárhol is jártam, bárkivel beszélgettem, - egyet akartunk; megmaradni. Ilyen előzmények után került sor 1990 nyarán a törökországi útra, melynek főbb állomásai Edirne-Babaeski-Tekirdag (Rodosto)-Bursa-Küta-hya-Afyon-Antalya-Gebis (Macarkoy).

A kezdetről a végig vagy 2500 km utat tettem meg, összesen 77 napi járással. Lehetett ennél több is, talán kevesebb is.

Számításaim alapjául a térkép és a mérföldkövek szolgáltak. Csak településtől településig számoltam a kilométereket, városnéző sétáimat nem adtam hozzá. A legeredményesebben Törökországban gyalogoltam. 21 nap alatt 810 km-t tettem meg a török határtól a Földközi-tengerig. Kisázsia 15 nap alatt szeltem át (601 km) napi 40 kilométeres átlaggal.

A hosszú gyalogút idején örültem a felkelő napnak, az esőnek, és a szélnek, a perzselő napsugárnak és a napot eltakaró felhőknek. Az utaknak és az emberi településeknek, a búzamezőknek és az anatóliai pusztákat benépesítő kecskenyájnak, egy meleg kézzorításnak, a felém küldött mosolynak és a meghitt esti beszélgetéseknek. Megtanultam tisztelni és becsülni az eltérő kultúrákat, a szokásokat és legfőképpen az embert, akinél valóban nincs csodálatosabb a földön. Ráébredtem, hogy a világ egyetlen nagy falu, ahol hozzánk hasonló emberek élnek.

Az első mondat amit törököül megtanultam: Turk be Madzsar kardes-tim, a török és a magyar testvér. Törökországban ez a mondaság élő valóság, amelyet már a vámtiszt is hangoztat a határátlépésekor. Beline rejlik a belső-anatóliai ember kézmozdulatában is, amikor a messziről jött magyar vendégét teával kínálja. Ma Törökországban azt tartják és az iskolában azt tanítják-, hogy mi magyarok a tíz ogor (on ogor) törzs egyikétől származunk, s ilyenformán a legnyugatabbra eljutott török népnek tekintenek bennünket. A többi közt ez az alapja a törökök irántunk tanúsított megkülönböztetett rokonszenvének. A mi tájainkon egy néppel sem foglalkoznak annyit - történelemkönyvekben - mint a törökkel. Ezekből azonban csak egyoldalú kép alakul ki a törökökről. Zömmel a hadiesemények, a janicsárok kegyetlenkedései, a pusztítá-

sok és az ellenük folytatott harc történelmi élménye tárul az olvasó elé. A török korról írt művek, a hős védekezés és a dicső győzelmek emlékére romanizálták a történelmi élményt.

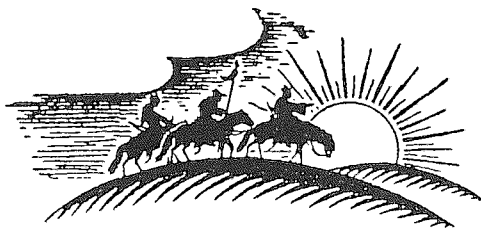
Vajon nekünk, Kárpát-medencei magyaroknak, akik annyiszor nyújtottuk és nyújtjuk viszonzatlanul baráti kézfogásra kezünket, nem kellene jobban odafigyelnünk egy több mint százmilliós nép (török néppel együtt) - felénk áradó rokonszenvének. Bár több mint ezer kilométerre voltam az otthontól, a török nép páratlan szívélyessége, otthoni melegséggel vett körül. Nem az ingyen tea, a vacsora vagy a szállás volt az, amiért köszönettel tartozom nekik, hisz azt gyalogútjaim során máshol is biztosították, hanem a féltő gondoskodás, amivel körülvettek. Ilyet csak testvérek, rokonok vagy ilyen jó barátok között érez az ember.

Húsnapi megfeszített gyaloglás után érkeztem meg Macarkoy Korapinar (Feketeforrás) nevű falujába. Mintha a Korond melletti Fenyőúton, de ugyanakkor Csíkszentdomokos környékén gyalogolnék, esetleg a világ végén, vagy talán a kolozsvári Botanikus kertben. Óriási feketefenyők meg cédrusfák merednek az ég felé, mogyorófa nagyságú virágos bokrok és terebélyes kaktuszok bólogattak felém. Fény és árnyék váltakozott az erdőben, a kisebb tisztásokon sütött a Gones - a nap. Aztán hirtelen feltűnt a "Nagyhegy mai vonulata" - középen az "Egyeskő"-vel, még a kőfolyások is ott voltak a jobb oldalán. Megérkeztem. Nem messze tőlem az Okulda - iskola mellett házat építettek a falu tanítójának. Szaporán adogatták a téglát, keverték a maltert az együtt kalákázó rokonok. Iyi Gonogdin - jó napot kívánok - köszöntöttem őket, és mutató ujjamat a mellemnek szegezve bemutatkoztam : Ben macarin - vagyis én magyar vagyok. Egymás után hagyták abba a munkát, körülfogtak, szemügyre vettek, tetőtől talpig, majd sorra kezét fogták velem. Minden különösebb magyarázkodás nélkül megértették látogatásom célját. Egymás tekintetét kutattuk, melyben ott volt a messzire szakadt testvérek közös gondja, jajkiálltása is. Hát ide jöttél, megkerestél bennünket? Látod nekünk most csak ennyire telik a magyarságunkból, hogy magyarnak tartsuk magunkat. Annak idején amikor édes hazánkból el kellett jönnünk, (nem a magunk szántából vagyunk itt), jajkiállásunk, imádságunk magyarul szállt a mindenható Isten felé. Ma már számunkra egyetlen Isten Allah. Akaratát és tanítását követjük, édes anyanyelvünket is elfelejtettük. De ott bent valahol, a lélek bugyraiban - melynek magyarázatát ma sem tudjuk - ott van a kétségbevonhatatlan igazság, hogy mi hozzátok tartozunk.

Mi az ami magyarrá, románná, törökké vagy bármivé is tehet egy népet?! A nyelv, a hit, a szokások, a közös nemzeti - történelmi élmények sokasága és vesztes csaták, a nemzeti tragédiák és a világraszóló sikerek. És ez belőlük mind hiányzik. Mi az az erő, ami minden hasonló vagy más helyzetben megőrzi egy néptörödéket? hogy maradtak még olyan "kintlevőségeink" akik valamilyen kényszerítő körülmény hatására elhagyják a Kárpát-medencét, vagy tőlünk kiszakadva el sem jutottak ide, mint a svájci "hun völgy" lakói, a felső-provencei magyarok, szovard magyarok, a nepáli magyarok, a magyarok Szudánban, a Bel-ső-ázsiai jugarok és macarkoyok.

Az ornitológusok ismernek egy olyan madárfajtát, amelynek egyedei minden évben úton vannak az északi sarktól a déli-ig és onnan vissza. Útjuk az óceán felett ível át, szigettől-szigetig, de nem a legrövidebb utat követik, hanem a lehető leghosszabbat választják. Földrajztudósok fejtették meg a rejtélyt. A madarak az Atlanti-óceánt átívelő, hajdan mélybesüllyedt hegyvonulat irányát követik, melynek topográfiai képe bevésődött a madarak öröklött emlékképébe. Így élhetnek a hajdan haza emlékképei "elszakadt" magyarjainkban is. Valahol lent a mélyben, a tudatalattiban.

A mi dolgunk, hogy bizonyítékokat keressünk igazolásukra.

Rovásfelirat a svájci Pinsec - ben (Val d' Anniviers Wallisban)

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesületben rendszeresen foglalkozunk olyan témákkal, amelyek a kultúra világában Svájcot Magyarországgal egybefűzik. Ilyen, például, Svájc Wallis kantonjában található völgy, a Val d' Anniviers - a német nyelvű lakosság Eifischtalnak mondja-, mely történelmi, néprajzi - és újabban - írástörténeti érdekességünk.

A helyi lakosság körében az a hit él, hogy ők hun leszármazottak. Ha ez igaznak bizonyulna, akkor ez a népcsoport lenne az Európában eddig ismert legnyugatibb hunszármazású népesség. Magukat persze ugyanúgy svájcinak tartják, mint a többiek, de ősi eredetük emlékét is ápolják. Megnyilatkozik ez szokásaikban, ábrázoló művészetükben, nyelvükben - és fennmaradt legendáikban.

A kereszténységet Svájcban a legkésőbb vették fel, házukat, használati tárgyaikat keleti mintaelemekkel díszítik. Nyelvük nem ismeri a c hangot, miként az ősi magyar nyelv se. Régen előre írták a családneveket és utána a keresztnévet - miként a magyarok. Híres családnév volt a Rua - ismert hun név. Az itt ismertetett rovásfelirat Salamin Albert házából került nyilvánosságra - a Salamin név Magyarországon a XII. században még gyakori volt.

Itt természetesen csak néhány adatot említettünk. A svájci kutatók egy része azt állítja, hogy a magyarok fedezték fel ezt a völgyet, és lakói tőlük tanulták legendás származásukat. Ebből annyi igaz, hogy az adatok föltárásában két Magyarországról ideszármazott személynek kiemelkedő szerep jut. Horváth Mihály, 1848-as magyar emigráns lelkes, történetíró, később püspök, Vissoie községben a legrégebbi anyakönyvet megtalálta, s benne 50 olyan névre lelt, amely hasonló a magyarokéhoz: Bartha, Bond, Rua, Kálló stb. A völgyben végzett tudományos kutatómunkájáról számos szakmunkában számolt be. A másik személy Anton Fischer erdélyi tudós mérnök, aki 1896-ban, több mint kétszáz-oldalas könyvet írt. Die Hunnen im schweizerischen Eifischtale und ihre Nachkommen bis auf die heutige Zeit címmel. Jegyezzük meg, hogy Fischer szakavatott értője a magyar és ezen belül az erdélyi népművészetnek, rovásírásnak stb., amiről számos, kíváló magyar nyelven írt munkája is tanúskodik.

Fischer - a mai szemmel nézve elkövetett néhány hibát, azonban összességében - kitűnően összefoglalta elődei kutatásai eredményeit és számos új felfedezést is tett. Felfigyelt például rovásjegyeikre -

amelyeket a völgyben mindmáig széles körben használnak - és rámutatott arra, hogy a székely-magyar rovásírással nagyfokú hasonlatosságot mutatnak.

A rendelkezésre álló adatokból az derül ki, hogy a genfi születésű J.J. Rousseau írt alap

osabban az anniviárdokról a XVIII. században és a múlt század végéig több mint 120 tudományos mű született ebben a témában, többek között képzett antropológusok tollából. Tehát az anniviárdok eredettörténete nem magyar kölcsönzés.

Egyesületünk akkori svájci alelnöke, Savioz Bernard írt utoljára összefoglaló és részben feltáró könyvet. A vallisiak Attila leszármazottai (Valaisians descendant d'Attila, Sion 1985. 125 oldal) címmel. Egykori magyarországi alelnökünk, Kiszely István járt még ott, mintegy terepszemlén és visszatért a Magyar Televízió munkatársaival, akiknek egyik, a völgyről készült filmjét mutatták be 1990. október 17-én 18.30-kor a Magyar Televízióban. Kiszely antropológiai megfigyeléseket is végzett és számos törökös típusra lett figyelmes. Kilenc személytől vérmintát vettek, marker-gene - meghatározásra. Hideo Matsumoto közlése szerint, tudományos értékű kijelentéshez azonban, legalább száz vérminta kellene. Henkey Gyula készült - szintén Egyesületünk szervezésében - szélesebbkörű embertani fölmérésre.

Savioz úr mutatta 1990-ben Pinseben nagybátyja házát, ahol a televíziósok filmeztek és a házban is ő mutatta a tetőtartó gerenda alsó oldalán az írásjeleket. Amikor a filmet a magyar televízióban bemutatták, többen képet kértek a jelekről és elemezték. Eredményüket bemutatták 1991-ben, a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Hatodik (St.Gallen) Magyar Östörténeti Találkozóján. A házat és a feliratot Kiszely István mutatta be (ezek a szövegek megtalálhatók a Találkozó kötetében, Egyesületünk kiadásában).

A jeleket valamennyien a hun-magyar-székely rovásírással rokonítják. Van egy, főleg svájciakból álló "alpesi tudományos társaság", amelynek néhány tagja levelet írt hozzánk. Ebben azt állítják, hogy körükben mindenki meg van arról győződve, hogy az írás a XVI. századból való: balról jobbra olvasva latin nagy betűk, valószínűleg a tulajdonos nevének kezdőbetűi, utána nagy D, ami Anno Domini-t jelent, utána MD XXX IIII, tehát az Úr 1534. éve. Ezt követi néhány próbafaragás, a faragó kurzív írásra tér át. Az egész igen ügyetlen munka - így ezek a szakemberek.

Korai lenne az ügyben állástfoglalni. Mellékelem Egyesületünk dísztagjának, Seifert Mathiasnak jelentését, amelyet mint Zürich város régészeti osztályán lévő dendolabor vezetője adott. Az épületet megvizsgálta két épületelemző, a faanyagból több próbát vett. Megállapították, hogy a fa anyaga lucfenyő és vörösfenyő, a vizsgált fákat - 5-10 év eltéréssel - 1538 és 1558 között vágta ki, tehát az írás ennél későbbi.

Mellékelek néhány képet és rajzot az adatok bemutatása céljából, továbbá többféle írásjel összehasonlítását. Egyenlőre döntse el mindenki maga, hogy szerinte mi az igazság: a penszéki írás egy ügyetlen ember farikcsálása, vagy tényleg írás, becses kulturális emlék.

VS/Vissoie - Salamin háza

A Salamin Pinsec-i házából származó három darab fát, amelyet Csihák úr hozott nekem (L: 92.4.3-i jelentésemet), megvizsgáltam 1992-ben. Minthogy akkor nem tudtunk időt meghatározni, elhatároztuk, hogy Pinsecben az épületből egy sor újabb próbát veszünk. Savioz Barnard úr és a tulajdonos, Salamin Albert úr jóvoltából 1993. január 16-án megtörtént. Schmidhalter Martin és Kämpfen Ulrich építési elemzővel kilenc fűrészpróbát vettünk a házból. Az épület vakolt kőalapon áll, amelyben a pince van. Az épület a pincerésszel egységet képez, egyszerűen épültek. A pincében később tartógerendákat helyeztek el, amelyek a földszint padlóját erősítik. Mind a pincében, mind a földszinten fűrészmintákat vettünk. A földszinti bejárat fölött egy tartógerenda van beépítve, amelynek a profilja megegyezik azzal a gerendával, amelyen az írás van. Ezen a gerendán kívül még a négy külső fal anyagából is vettünk próbát. A fa anyagáról a mellékelt listán beszámolunk.

A próbán kívül általános és részletes fényképfelvételeket is vettünk.

A laboratóriumban a 9 próbát megmértük és labor-intern az alábbi szám alatt leraktuk: 43579 - 43587. Az anyagban hat lucfenyő és három vörösfenyő van (picea ill. larix.).

A házból vett, összesen 12 próbából sikerült három átlaggörbét szerkeszteniünk:

Átlag 1307:

Lucfenyő. A görbe hossza 148 év. A fa részét L. a diagramon (Balkendiagram) .Az 1307-et a 9-es svájci fenyőátlag egyengörbájén (Kr. u. 1338-1472) és 559 GR (Churwalden- Kloster (Kr. u.1316-1504) biztonsággal lehetett a Kr. u. 1528 végső évre datálni. Minthogy a négy fa közül egynek sincs kérge, a kivágás idejét csak becsülni lehet. Ha a legfiatalabb oszlop esetében maximum 10-30 gyűrű levágásával számolunk, akkor a kivágás idejét Kr. u. 1538-1558-ra tehetjük.

Átlag 1308:

Vörösfenyő. A görbe hossza 207 év. A fa részét L. a diagrammon (Balkendiagram). Az 1308-at a 723-as egyengörbén VS/Zermatt-Ried Arolla (Kr. u.1145-1987) és a 725-ös GR/Tshiero-Walter ház (Kr. u. 1201-1623) lehetett biztonsággal a Kr. u.-i 1513 végső évre datálni. Minthogy a megmért mindkét fán a kéreg hiányzik, a kivágás idejét csak becsülni lehet. Minthogy a vörösfenyő ugyanahhoz az építéshez tartozik, mint az 1307-es lucfenyő, a kivágás idejét Kr. u. 1538-1558-ra becsüljük.

Átlag 1309

Lucfenyő: A görbe hossza 48 év. A fa részét a L. a diagrammon (Balkendiagramm). Az ilyen, 48 évi rövid görbe miatt, az 1309-est egyenlőre nem tudjuk datálni. Viszont mindkét próba abból az oszlop-ból való, amely a pincébe később került. Ezek tehát fiatalabbak kell legyenek az első Kr. u. 1548-1558-as építkezésnél.

A sikerült időmeghatározás alapján, a Salamin ház építési idejét a XVI. sz. közepére tehetjük. Ezt igazolja az ablakok stílusa és a két oszlop XVI. sz.-i datálása. A feliratos oszlopot (Nr. 47739) eddig nem sikerült datálni. Minthogy azonos profilt mutat a datált oszloppal (Nr. 43538) és mivel azzal egységet képez, azt is a XVI. sz. közepére kell helyezni. Tehát a felírás legkorábban ebben az időben készülhetett. A betűk pontos vizsgálata alapján nem sikerült eldöntenünk, hogy a felírás a ház építésekor vagy később készült. A következő próbákat eddig még nem sikerült datálnunk: 47739, 43579, 43580, 43586, 43587.

Seifert M.

(Fordító: a magyarázó táblázatokat német nyelven mellékeljük. A lényegre csak tanulmányozásuk útján lehet rájönni, amihez a szavak jelentése ott nem fontos.)

2. 6. 93

VS/Vissoie/ Pinsec - Haus Salamin

1992 untersuchte ich drei Hölzer aus Haus Salamin in Pinsec, die mir von Herrn Csihak überbracht worden waren (Siehe Bericht vom 3.4.92.). Da damals keine sichere Datierung gefunden werden konnte, entschlossen wir uns, in Pinsec am Bau direkt noch einmal eine Serie Proben zu entnehmen. Durch Vermittlung von Herrn Bernard Savioz und dem Entgegenkommen des Besitzers, Herrn Albert Salamin, war dies am 16.1.93. möglich.

Zusammen mit dem Bauanalytiker Martin Schmidhalter und Ulrich Kämpfen entnahm ich im Haus 9. Bohrproben.

Der Blockbau steht auf einem gemauerten Steinsockel, in den der Keller integriert ist. Der Blockbau bildet mit dem Kellergeschoss eine Einheit, die gleichzeitig entstanden ist. Im Keller sind zu einer späteren Zeit Balken eingeschoben worden, welche den Boden des Erdgeschoss verstärkten. Wir entnahmen sowohl im Keller als auch im Erdgeschoss Bohrproben. Ueber dem Eingang ins Erdgeschoss ist ein Balken eingebaut, der die gleiche Profilierung aufweist wie Spannbalken, welcher die Inschrift trägt. Ausser von diesem Balken entnahmen wir auch von verschiedenen weiteren Blockhölzern der vier Aussenwände Proben. Die genaue Herkunft der Hölzer ist der Liste angegeben.

Neben der Probenentnahme wurden auch Uebersichtsfotos sowie Detailaufnahmen des Hauses gemacht.

Im Labor wurden die 9 Proben gemessen und unter den laborinternen Computer-Nummern 43579 - 43587 abgelegt. Das setzt sich aus sechs Fichten (*Picea*) und drei Lärchenhölzern (*Larix*) zusammen.

Mit 8 der insgesamt 12 Proben aus dem Haus konnten drei Mittelkurven aufgebaut werden.

Mittel 1307:

Fichte. Kurvenlänge 148 Jahre. Beteiligte Einzelhölzer siehe Balkendiagramm. Mittel 1307 konnte auf den Standardkurven 9 Fichtenmittel CH (1269-1976 n. Chr.), (481 OW/Sachsels - Edisried/Höfli (1338-1472 n. Chr.) und 559 GR/Churwalden - Kloster (1316-1504 n. Chr.)) sicher auf das Endjahr 1528 n. Chr. datiert werden.

Da keines der vier Hölzer Waldkante (Rinde) besitzt, kann das Fälldatum nur geschätzt werden. Geht man von maximal 10-30 abgeheilten Ringen des jüngsten Balkens bis zu Waldkante aus ergibt sich ein Fälldatum im Bereich 1538-1558 n. Chr.

Mittel 1308:

Lärche. Kurvenlänge 207 Jahre. Beteiligte Einzelhölzer siehe Balkendiagramm. Mittel 1308 konnte auf den Standardsequenzen 723 VS/Zermatt - Ried Arolla (1145-1987 n.Chr.) und 725 GR/Tschierv - Haus Walter (1201-1632 n.Chr) sicher auf das Endjahr 1513 n.Chr. datiert werden.

Da bei den beiden beteiligten Hölzern die Rinde fehlt, kann auch hier das Fälldatum nur geschätzt werden. Da die Lärchen zur gleichen Bauphase wie die Fichten des Mittels 1307 gehören, muss auch für sie ein Fälldatum im Bereich 1538-1558 n. Chr. geschätzt werden.

Mittel 1309:

Fichte. Kurvenlänge 48 Jahre. Beteiligte Einzelhölzer siehe Balkendiagramm. Wegen der geringen Kurvenlänge von 48 Jahren konnte Mittel 1309 bisher nicht datiert werden. Die beiden Proben stammen aber von Balken, die im Keller nachträglich eingeschoben wurden. Sie müssen also jünger sein als die erste Bauphase von 1548-1558 n.Chr.

Anhand der gefundenen Datierungen lässt sich der Bau des Hauses Salamin in die Mitte des 16. Jahrhunderts setzen. Dies bestätigt auch die stilistische Datierung der Fensterformen und der beiden profilierten Balken ins 16. Jahrhundert. Der Balken mit der Inschrift (Nr. 47739) konnte bis jetzt nicht datiert werden. Da er jedoch die gleiche Profilierung wie der datierte Friesbalken (Nr. 43583) aufweist und mit diesem eine Einheit bildet, muss auch er in die Mitte des 16. Jahrhunderts gesetzt werden. Die Anbringung des Schriftzuges kann demnach frühestens zu diesem Zeitpunkt erfolgt sein. Anhand der genauen Untersuchung der Buchstaben konnte nicht entschieden werden, ob die Beschriftung bereits beim Bau des Hauses angebracht wurde oder erst später.

Die Proben Nr. 47739, 43579, 43580, 43586 und 43587 konnten bisher nicht datiert werden.

M. Seifert

Beilagen:

- Liste der gemessenen Proben
- Balkendiagramm der datierten Hölzer
- Lesebeispiel zum Balkendiagramm
- Skizze des profilierten Balkens mit dem Schriftzug

Kopie an:

- Herrn Albert Salamin, Sion
- Herrn Bernard Savioz, Sion
- Herrn Dr. G. Csihak, Uster
- Kantonale Denkmalpflege des Kantons Wallis

LISTE DER GEMESSENEN PROBEN

Nr. 47739.0 Datierung: 0

VS/Vissoie/Pinsec - Haus Salamin (Nr.I.Holz mit Inschrift) MS

Conifere 52 Werte 0 Splintjahre

Nr. 47740.0 Datierung: 1528

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (Nr. II) MS

Confiere 148 Werte Mark 0 Splintjahre

Nr. 47741.0 Datierung: 0

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (Nr. III) MS

Confiere 77 Werte 0 Splintjahre Waldkante

Nr. 43579.0 Datierung: 0

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P1, BODENBALKEN EG) MS

Picea 48 Werte 0 Splintjahre Waldkante Herbst/Winter

Nr. 43580.0 Datierung: 0

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P2, BODENBALKEN EG) MS

Picea 48 Werte 0 Splintjahre Waldkante Herbst/Winter

Nr. 43581.0 Datierung: 1513

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P3, BODENBALKEN EG) MS

Larix 207 Werte 0 Splintjahre

Nr. 43582.0 Datierung: 1470

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P4, BODENBALKEN EG) MS

Larix 148 Werte 0 Splintjahre

Nr. 43583.0 Datierung: 1488

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P5, FRIESBALKEN OSTWALD) MS

Picea 106 Werte 0 Splintjahre

Nr. 43584.0 Datierung: 1508

VS/VOSSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P7, NORDWAND, BALKEN) MS

Picea 104 Werte 0 Splintjahre

Nr. 43585.0 Datierung: 1480

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P8, WESTWALD, BALKEN UEBER FENSTER) MS

Picea 96 Werte 0 Splintjahre

Nr. 43586.0 Datierung: 0

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P9, BODENBALKEN EG, 22 RINGE - WK NICHT MESSB.) M

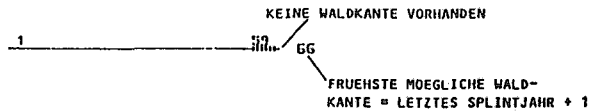
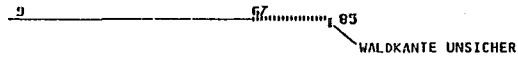
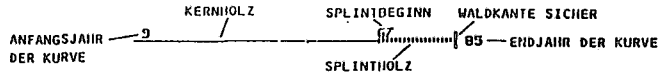
PICEA 80 Werte 0 Splintjahre

Nr. 43587.0 Datierung: 0

VS/VISSOIE/ PINSEC - HAUS SALAMIN (P10, KELLER, BALKEN UNTER FAESSERN) MS

Larix 243 Werte 32 Splintjahre Waldkante Herbst /Winter

ERKLAERUNGEN ZUM BALKENDIAGRAMM

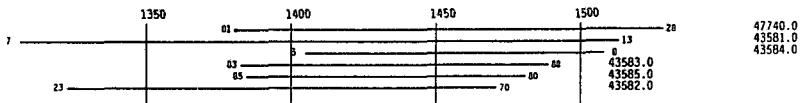

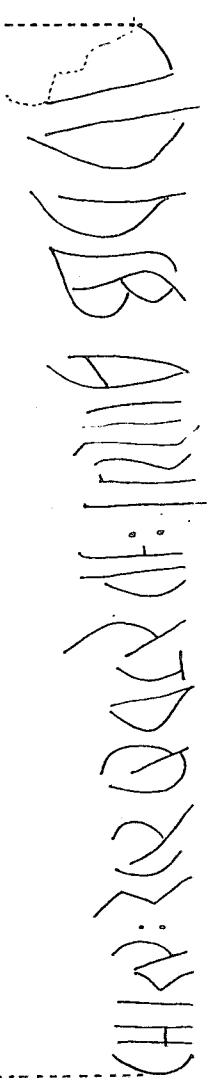
WALDKANTE FRUEHLING = VEGETATIONSPERIODE BEGINNEND BIS FORTGESCHRITTEN, CA. MAERZ BIS MAI

WALDKANTE HERBST = VEGETATIONSPERIODE ENTWICKELT BIS ABGESCHLOSSEN, CA. JUNI BIS FEBRUAR DES FOLGENDEN JAHRES

WALDKANTE = VEGETATIONSPERIODE NICHT GENAU BESTIMMBAR

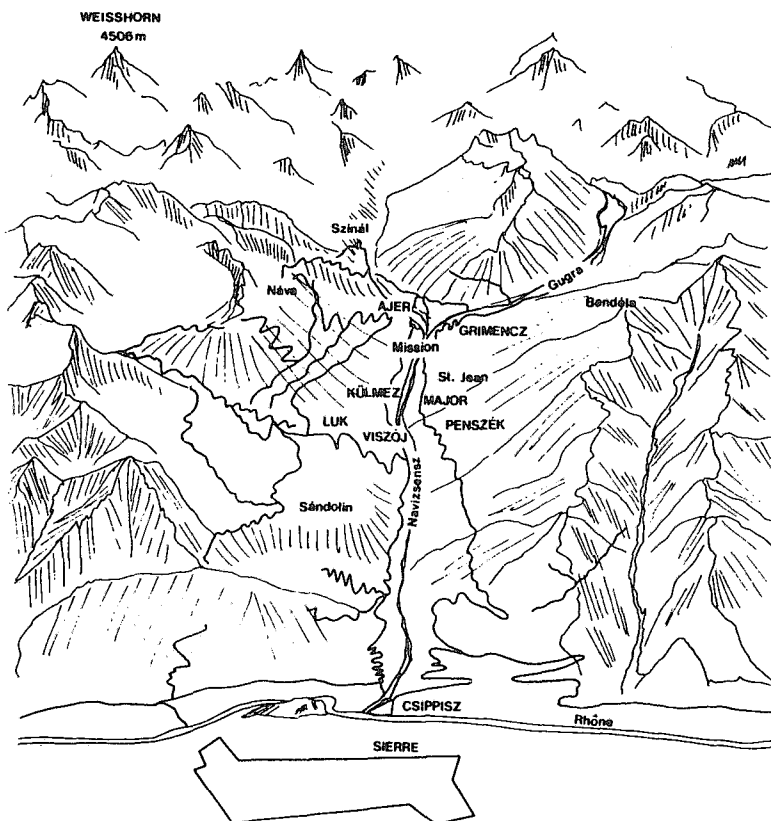
MITTEL 1307+1308: VS/ PINSEC-HAUS SALAMIN (1307-1528 n.Chr.) Fichte/Laerche

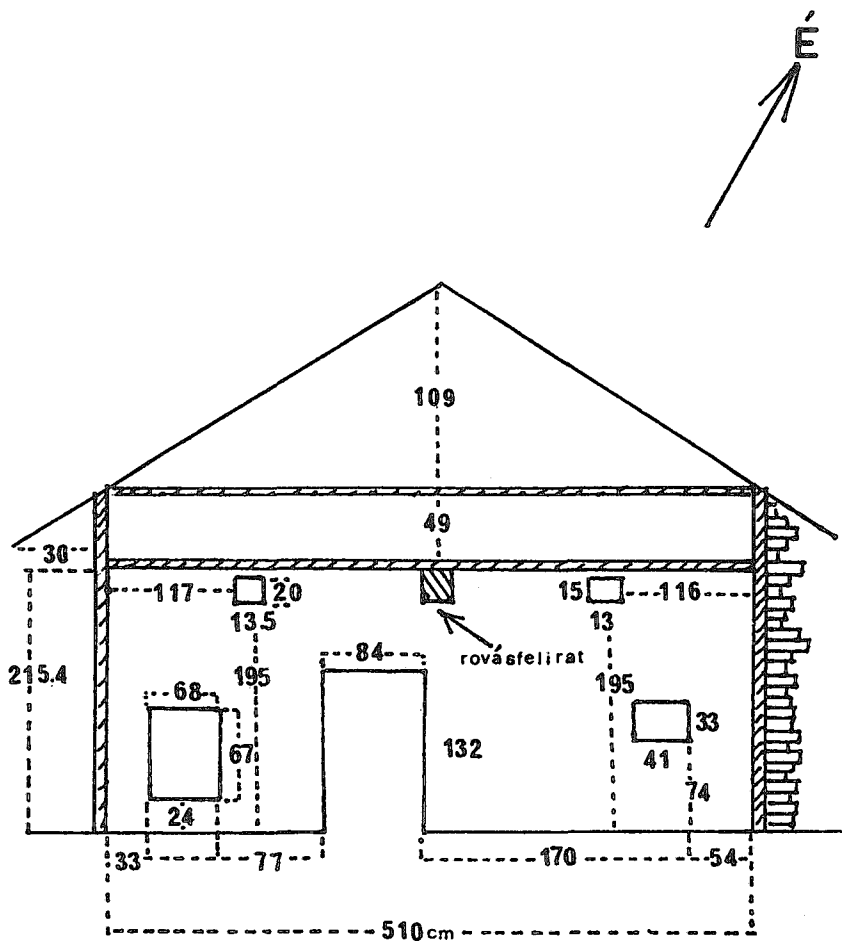

204 mm

A Pinsec-i rovásszöveg eredeti fényképe, annak átrajzolása és a leegyszerűsített rovásjegyek

Val d'Anniviers - "magyar nevek" - a helyi kiejtés szerint

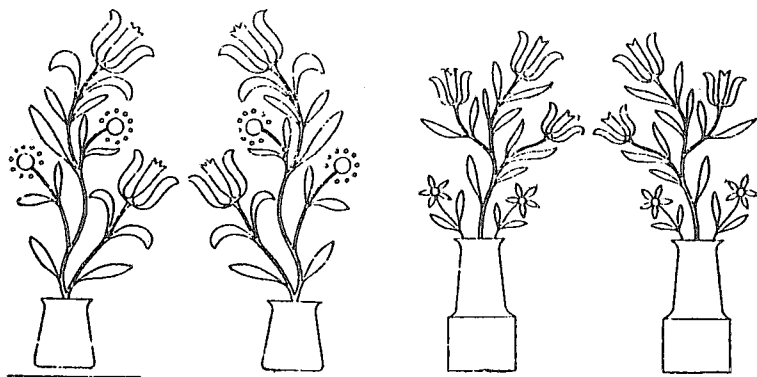
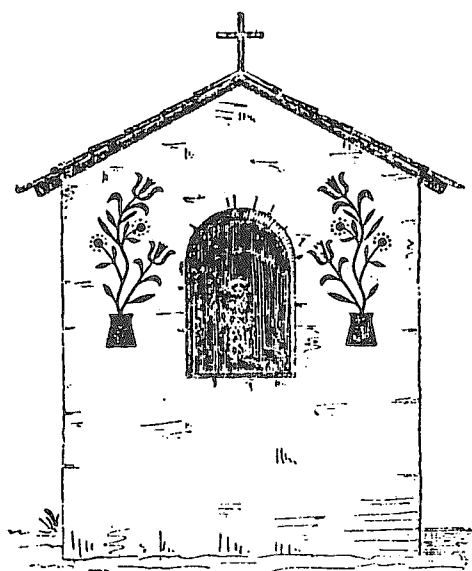

bejárat

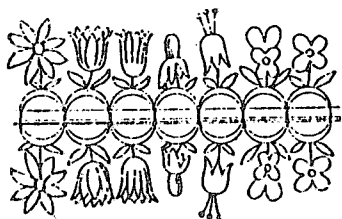
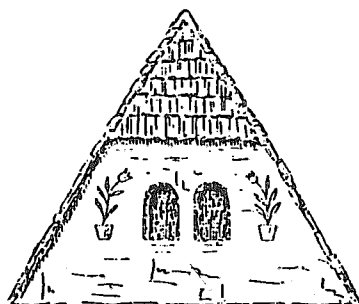
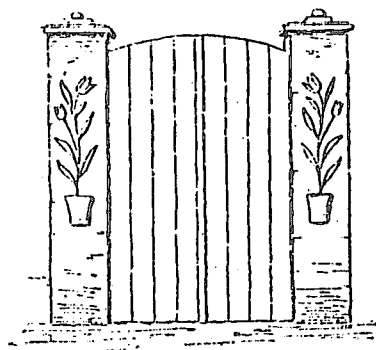
Bejárat (délkeleti) oldal a lakószint magasságában

†368 BERUFFEN JEDE HAUSHAL-
TUNG sol um 12 Uhr beim obere
und untere Trog x

and others reg x

Tulipánmintás útmenti kápolna Mission-ból. Lent: ugyanennek a kápolnának a virágmin-tái és (jobbaldalt) Mayeaux-i ugyanilyen kápolna hasonló virágmintái. Az edény kármínpi-ros, a virág szára zöld, a tulipánok tűzpirosak, a kis csillagalakú virágok közepe sárga, a szirmai kék. (A.K. Fischer nyomán)

Fent: szimmetrikus kapudíszítés Csekefalváról (Székelyudvarhely mellett); középen: ugyancsak csekefalvai oromdísz; lent: virágdíszítések a Mayeaux-i kápolna oltár mögötti boltívről. (A.K. Fischer nyomán)

Hun írás egy csatt rögzítő végén

Szabadbattyán, V.-VI.-sz. fordulója

Kréta - Karanovo Sitovo Tordos
Mesopot. Tatárlaka Vinča

+			X	A	A
2					
1			7	1	^
△	△	△	X	△	▽
≡		≡≡	≡	≡≡≡	≡
Y	Y	Y	Y	Y	Y
II			I	I	I
И В		И		И	И
⊕				⊕	⊕
z				z	
Y				Y	Y
/		/	/	/	/
W			W	W	W
W	W		X	W	V
F		≠			F
o				⊙	○
1					
h					
Φ		Φ		π	Φ
q			A	q	π
W			W	W	W
X			X	X	X

Az Erdély - Balkán térség bronzkori vonalas jegyeinek összehasonlítása a krétai és mezopotámiai jelekkel. (Fehérné: Az ékírástól a rovásírásig, 36.o.) Fotó: Göbölös
Jovan Todorovic horvát írásszakértő munkái nyomán

A székely rovásírás ma létező emlékei Székelyudvarhely környékén

1. Előadásomban - az idő szűk volta miatt - nem foglalkozom a székely rovásírás ugyan még vitatott de (talán) már tisztulni kezdő eredetével meg az átvétel lehetséges útjaival. Ez utóbbit megtette már Sándor Klára szegedi rovásírás kutató. Egészen röviden csupán ennyit: a legújabb kutatási eredmények, felfedezések (is) igazolni látszanak eme írásnak a belső-ázsiai eredetét. Ennek az írásnak az alapjai (nyugat-és belső ázsiai) türk eredetűek, amint ezt a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum egykori jeles igazgatója: Nagy Géza már a múlt század végén rögzített is.

Rovásírásunk emlékeit felszínre hozó kezdeti fölbuzdulás "mérlegét" Sebestyén Gyula összegezte több munkájában. Németh Gyula 1917-ben tovább finomította eredményeit, majd 1934-ben foglalta (újra) össze eme írásra vonatkozó ismereteinket. Ő írásrendszerünk két ágát és egyúttal valószínű születési helyét igyekezett meghatározni: elsősorban nyugati- (Talas-völgyi) meg keleti-türk (Orkun vidék, Jenyiszej felső folyása) rokonságot állapított meg. Ligeti Lajos Belső-Ázsiával azonos írásjegyet mutatott ki az 1920-as évek elején, Ferenczi Sándor pedig az 1930-as évek közepén igen óvatosan megkísérelte a Kürt - (Gyarmat) vagy Jenő honfoglaláskori (talán) török eredetű törzsünkhöz kötni a fentebb említettem nagy térségeken használt türk írás átvételét. Őket követőleg Csallány Dezső "avar-magyar", Püspöki Nagy Péter ótöröktől független magyar fejlődést vél, Ferenczi Géza és Ferenczi István türk származásúként tárgyalta, Forrai Sándor pedig szintén ótöröktől független magyar fejlődés mellett foglalt állást.

A bemutatandó homoródkarácsonfalvi feliratban egy (két?) új rovásbetű jelentkezett. Mivoltuk eldönthetetlen, minthogy hangértékük ismeretlen ma még: talán a (mind a keleti -, mind a nyugati-türk rovásíráshoz szövegekből jól ismert) szóközi -k-betűre lehet és kell gondolnunk. Jómagam pedig ugyanebben az emlékekben - a szintén alább ismertetendő marásvásárhelyi rovás emlék segítségével - újabb ótörök írásjegyet határozhattam meg, mégpedig inkább belső-ázsiai eredetűt. Mindezekre figyelmezve rovásírásunknak szerintem jóval több köze van a belső-ázsiaihoz, sem mint azt eddig véltük.

Még egy feltétlenül magyarázatot igénylő kérdés: magyar avagy székely jelzővel kell-e illetnünk ezt az ősi örökségünket? Ez (is) igen vitatott kérdés. Magam - éppen a fentiek alapján - az elterjedtebb és (talán) egyre igazabbak bizonyuló székely jelzót használom.

2. Nézzük most már meg emlékeinket. A ma eléggé szabatosan és elfogadhatóan megállapítható időrendben tárgyalom őket.

2.1. A helybeli múzeum 1978 nyarán a Korond fölé nyugat felől (1.064 m) magasba szökkenő Firton-tetőn végzett ismételt régészeti ásatásai során a Firtos-várban hajdan állott templom mészhabarcossal kötött falának az omladékából rovásbetűkkel vagy esetleg műszaki okok miatt inkább mester - semmint elhelyezési jegyekkel ellátott, fargottnak (is) tűnő két kötömb került napvilágra. Az első két betű ötlík szemünkbe. Rovásbetűként tekintve őket egyikük i-nek vagy j-nek határozható meg. Másikukról hiányos volta miatt csak annyi mondható, hogy részben emlékeztet az előbbire, de igen hasonlít a több helyről is a 10. századból ismert nemzetségjegyekre (tamgára).

(1. a-b ábra). A másik kötömb egyik jegye szintén az i vagy j (esetleg az ótűrk p?) betűvel volna azonosítható. Ez a jegy azonban inkább a kő faragása nyomának mutat. A mellette álló jegy viszont a zs betűre (szintén hiányos volta miatt csak) emlékeztet (2. a-b ábra). Kőbe vésésük ideje ma még meghatározhatatlan. Csak annyi bizonyos, hogy a kötömbökre ezeknek (jóval?) az épület falába illesztése előtt kerültek. Azonos mészhabarc és réteg vonja ugyanitt be mind a kötömbök, mind a bevésett jegyek felületét. Régészeti anyaggal (is) keletkezett templom határozza meg hozzávetőleges korukat. A 12. század második feléből vagy a következő elejéről eredeztethetjük őket.

2.2 Ugyanennek a templom(rom)nak a közelében a föld felszíne fölé valamelyest emelkedő sziklatömb egyik (laposabb) felületébe vésett két rovásjegyet pillantott meg Dávid Sándor. Ez esetben határozottan felismerhető a t és az sz betű (3. ábra). Jobbról balra olvasva s elfogadva magánhangzóugratást (a magyar nyelvbe került "kő" jelentésű török tász szó olvasható ki belőlük). A kötömb, hatalmas méretei miatt föltáratlan maradt. Ezért nem ismeretes, hogy felülete más részein vannak betűk.

A középkori Magyarország területén, így tájainkon is szétszórta letelepedett - letelepített türk nép (töredék)ek szegényes rovásrásos emlékeit áttekintve szemünkbe ötlík, hogy ez a "szó" azonos a térben is, időben (?) is közeli Gyergyóditró-Tászk-tetői rovásírási emlék Ferenczi S.-tól "megfejtett" eleddig közöletlen szavával. Szövegeink "megfejtése" helytállóan bizonyulása esetében e két írásos emlék kölcsönösen erősíti egymást, és egyúttal valószínűsíti elfogadhatóságukat. Mindez pedig - más észrevételekkel együtt - egészen másként világítja meg a rovásírás 10-11. századbeli "megsemmisítésének" vagy ez utáni továbbélésének a kérdését. Nemkülönbön » "igazolja" » Kézai Simon 1273 körül írottait is. Szerinte a székelyek ui. a hegyekben élő blachoktól (ezeket egyesek az 1920-as évektől a vlachokkal azonosították) tanulták el ezt az írásmódot. (Észrevételem nehézség nélkül oldja meg a vlachokhoz fűzött elmélet képtelenségét. Nem vlachokról van ui. szó, hanem a besenyőkkel, kunokkal stb. rokon türk b(u)lakokról. A tőlük való átvétel lehetőségét Sándor Klára is tárgyalta. Elképzelésemet erősíti a Bolognai Rovásemlék Sándor Klára-tól sikeresen meghatározott

keletkezési helye is: az osztrák zsoldban állott Luigi Marsigli gróf hadmérnök a 17. század végén Gyergyószentmiklós környékén másolta le s írta át rovásírást értők segítségével)

Az előbbieken bemutatott emlékeink nagy óvatossággal a vidékeinken egykor kétségtelenül élt és elmagyarosodott (vagy elmagyarosodóban lévő) besenyőkhöz köthetők.

De ez még lezáratlan kérdés.

2.3. A sokáig a háború alatt megsemmisültnek nyilvánított nevezetes székelyderzsi rovásfeliratos téglá Andrásh György volt komoródoklánci unitárius lelkész kezdeményezésére s az unitárius püspökség segítségével ma ismét lelőhelyén tanulmányozható. (1. kép, 4-5 ábra). Állapota, Forrai S. véleményével szemben, kitűnő. Végleges, azaz minden tekintetben elfogadható megfejtése még ma sincs. (Pillanatnyilag több-kevésbé helytálló tíz átírása van!) Az első öt betűből kiolvasott Miklós feloldással a kutatók egyetértettek. A középső (6.) írásjegy (számkra) meglehetősen bonyolult. Ugyanis többféleképpen is értelmezhető. Az ezt követő vitathatatlan (tisztá) p betűnek átírása is lehetséges. De előnyben részesítendő a nyelvtörténetünkben (eddig) ismeretlen és Pais Dezső ajánlotta apapap (= esperes). (A nyelvtörténetészek éppen ismeretlen volta miatt utasítják el eme értelmezést. Amde ismeretlen volta - mint később látni fogjuk - nem rekeszti ki e megfejtés helytállóságát). A sokkal kevésbé valószínű másik átírása [(a görög pappá (s) (atyá)-ból] pappá (akár atya = lelképásztor, akár pápa jelentéssel) lehet.

Keletkezési idejeként semmiképpen se fogadható el Csallány D. 1431-es évszáma. (Igen sajnálatos, hogy Forrai S. átvette ezt is és javításunk ellenére magáévá is tette. Sőt egésze újként - éppen a nevezettek nyomán - újból kísért ez az évszám noha Veres Péter a helyszínen bármikor meggyőződhetett volna a valóságról!) Nem fogadható el ama egyszerű ok miatt, hogy - állításuk ellenére - a téglán semmiféle évszám nem látható. (Pusztán jobb-rosszabb minőségű fényképről dolgozva, eredetiben, érthetően, nem látva keletkezett egyszerű látási csalódás ez!) (Máskülönben is Csallány D. és Forrai S. még a maguk arab számmal - és nem "latin betűkkel" (?), miként ez az említett utolsó írásban olvasható - a téglára rajzolt évszámukat sem tudták helyesen visszaadni: az 1437 lenne).

Ferenczi S. 1936-ban már nyomdakész, ámde - sajnálatosan sajtó alá már nem kerül(hetett) munkájában - e felirattal foglalkozva alapos történeti, művészeti - és családtörténeti adatok alapján az 1475 körüli évekből eredeztette. (Írásának a leglényegesebb része, a megfejtés, a háború alatt megsemmisült.) Az újabb kutatásaim nem tettek lehetővé ennél szabatosabb keltezést, de mindenképpen egybevágunk Ferenczi S. fejtegetéseivel.

2.4. Hasonló erős vitát váltott ki a homoródkarácsonfalvi rovás emlék. Németh Gy., Franz Altheim német kutató és Csallány D. foglalkozott vele úgy, hogy nem valóságú rajz után fokozottabban rontottabb betűkből egyre képtelenebb "értelmes" szöveghez jutottak. (Németh Gy.-t még nem érheti vád. Ő a kapott hibás, de a valóságtól nem túl

messze álló rajz betűinek csupán a hangértékét törekedett meghatározni). Mi igyekeztünk helyesbíteni a hibákat, közzé tévén ez esetben a közvetlenül magáról az emlékről másolt rajzokat. Utánunk azonban Forrai S.- a székelyderzsi szöveggel azonosan - indoklás nélkül mellőzte, és - lemondva ugyan a Csallány-féle változatról - a Németh Gy. közölte ábrát ismételte meg. Ennek következtében - magától értetődően - a velük kapcsolatos "eredményei" is használhatatlanok. A felirat állapota, szintén Forrai S. megállapításával szemben jó, csak kései (1974-beli) gipszmásolat készítésének a nyomai láthatók.

Az eredetileg valószínűleg (templom) kapuzathoz tartozott faragott (töredék) hengeres felületébe még a faragványnak a mai helyére illesztése előtt vésett felirat két sorból áll. Összesen 16 (?) rovásbetű olvasható (2. kép, 6-9 ábra). Néhányuk azonban betűösszevonásként is értelmezhető. A felső sor 7., valamint az alsó sor 3. és 8. írásjegye rovásírásunk eddig ismeretlen betűje. Talán a türk rovásbetű azonos alakú- k- írásjegyével azonosítható. Meg kell említenem a felső sor 8. meg az alsó sor 5. betűjét is. Általában i vagy j hangértékkel tárgyaljuk, de említettem és lentebb sorra kerülő fölfedezésem lehetővé teszi, hogy p hangértékkel írjuk át. Szövegünket valószínűleg a 15. század utolsó éveiből (de 1496 előttről) kell kelteznünk.

2.5. A bögözi rovásemlék - sajnos - ma már alig látszik - kíváncsi emberek jóvoltából. Okleveles adatokkal is támogatott legelfogadhatóbb olvasata: atyai están. (A sta többektől el nem ismert, bár világosan kivehető s már Németh Gy. meghatározta betűösszevonás). Legvalószínűbb 1530 körüli keltezése.

2.6. 1992 nyarán a szemem előtt került napvilágra a székelydályai református templom déli falának a külső felszínét takaró egyik vakolatréteg alól legújabb egyúttal leghosszabb, összefüggőnek mutató rovás-szövegünk. Most ismert részlete majd 5 m hosszú. De - valószínűleg - folytatódik az egyik támpillér alatt és így a templom mára befalazott déli kapuja mindkét oldalán jelentkező írásjegyekkel teljes egészet alkot(hat) (3-5 kép). Megfejtetlen. Pillanatnyilag csupán a (még nem biztos) szenteket feloldása fogadható el. Megfigyeléseim alapján a 15. század vége előtt készült. Talán e század közepén vagy második felében karcolták be a betűket.

2.7. A tárgyunkhoz ugyan nem tartozó, de ahhoz szorosan kapcsolódó Marosvásárhelyi Sorokat több ok miatt is tartom jelentősnek, noha nemcsak "késeiek", hanem tollal-tintával papírra rögzítettek is. Egyrészt mert rovásírásukban mindmáig ismeretlen újabb - még hozzá (sokkal inkább belső-ázsiai, Orkun-menti) türk betű jelentkezik benne (11-12 ábra). Másrészt a szöveg összes betűje - a tollal-tintával papírra írott volta ellenére - "régies". Egyikük se vezethető vissza Telegdi János 16. század végi s elveszett Rudimentájára vagy akár másolatai egyikére sem. Harmadsorban nyelvtörténeti okokból számottevő. A szöveget főleg Dankanits Ádám írásában az emlék első s utolsó sorát "értelmetlennek" nyilvánította. Ámde az első sor tőle (ugyan helyesen) tükének megfejtett és "ismeretlennek" vélt szó korábbi adatait vallatva kiderült, hogy ez ma töké alakban él nyelvünkben, és használatos részben ere-

deti jelentésének megfelelően ("favágótőke" stb.), részben pedig átvitt értelemmel: "közgazdasági ill. szellemi-erkölcsi [pénz, (tőke) pénz, érték] stb. jelentéssel.

Szerintem az e szavakat rögzítő ennek bejegyzésével vagy (az adott) könyv "tő" (gyökér) jellegét, azaz a tudásnak a forrását kívánta jelezni vagy pedig átvitt értelemben használta (akár anyagi, akár szellemi-erkölcsi, akár pedig mindkét tekintetbeni értékét óhajtván kifejezni). Tehát ezt akarta érteni: ez a könyv érték. Mindez végső soron azt jelenti: a tőke (pénz), vagyon, szellemi-erkölcsi vonatkozású jelentést hordozó tüke ~ tőke szó másfél évszázaddal korábban (1780 helyett 1624) tűnik fel nyelvünkben. Méghozzá rovásszövegekben! Egyébként ez az időszak Európa nyugati népeinél az eredeti tőkefelhalmozás kibontakozásának, a kereskedelmi tőkét követő ipari tőke kezdetének, Erdélyben pedig Bethlen Gábor fejedelem kereskedelmi tőkére alapozott gazdaságpolitikájának a kora.

A szöveg értelmezése nem ütközik nehézségbe: (mai írással) ez tőke, Farkaslaki Mátyásé ez a könyv, aki ellopja felakasztják.

A már említett p betű - mint látjuk - a szöveg ellopja szavában jelentkezik. Itt az i-vel vagy j-vel azonos írásjegy p hangértéke vitathatatlan.

2.8. Rovásfelirat (13.ábra) vált ismeretessé a rugonfalvi református templomból is. A szöveget először közlő Benkő Elek ismertetése s vélekedése elfogadhatatlan. Oka: a közzétett betűk néhányra nem felel meg a valóságnak és néhány más létező rovásjegyet nem vett figyelembe, valamint adott betűk értelmezésében tévedett. 1658-ból keltezi emléküket. A hozzá kapcsolható évszám azonban 1638.

2.9. Szintén sok vihart kavart fölfedezése óta az énlaki rovás emlék (6.kép). Az itteni unitárius templom mennyezetének egyik rekeszében fedezte fel Orbán Balázs. A többektől, főképpen Csallány D.-től és nyomán Forrai S.-től állított megfajítás már Ferenczi S. Csallány D.-ét jóval megelőző bizonyítása szerint elfogadhatatlan. A Ferenczi S. érvelését támogató újabb adataimból kitűnően az egyetlen vitatott szó értelme diakon nem lehet. Mellőzve a bőségesebb fejtegetést, csupán a diakon egyházi tisztség elfogadhatóságát kirekesztő két okot említek: a) sikerült e feliratot (is) festő Muzsnai György latin betűkkel írt Da(r)kó s családnevét Kükküllőárdon, Homoródkarácsonfalván és - Okládon azonosítanom, b) Erdő János unitárius teológiai tanár megerősítette Ferenczi S.érvét: az unitárius egyházban nem volt diakon(us) tisztség. A szöveg helyes átírása tehát: egy az Isten georgyiusz musnai da(rko) remélhetőleg véget vet immár az eddig is fölösleges és meddő vitának. Az énlaki unitárius templom rekeszes mennyezetét is ékítő (lelkész) és művész 1668-ban fejezte be eme munkáját.

2.10. A székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár egyik régi magyar könyvében bukkantam rövidke rovásírással bejegyzésre (7-8. kép). Beírója latin betűkkel is rögzítette értelmét. József és Imre (utóbbit kétszer). A bejegyzésbe "sajtóhiba" is "becsúszott". A 17. század végén vagy a következő elején, de mindenképpen 1749 előtt született valószínűleg Jantsó Pál tollából.

3. Továbbterjedésüket megakadályozandó szólnom kell még néhány tévesen rovásemléknek vélt szövegről meg hamisítványról is.

3.1. Parajdon "került elő" "rovásírásos kő". Hamisítvány voltáról alkotott véleményemet a közelmúltban Ráduly János újabb bizonyítékokkal támogatta.

3.2. A Nyíró József közzétette alsófalvi "rovásírásos kő" vésett jegyzeteit Ferenczi S. ellenőrzésükkor 17. századbeli latin betűkként határozta meg.

3.3 A Homoródkarácsonfalván előkerült szarvasagancsból készült lőportartó szövegét Sabin Belu kolozsvári egyetemi tanár cirill betűs román nyelvű szöveggént fejtette meg. A rajta látható évszámok nem kelteznek.

3.4. Rendkívül nagy port vert föl és igen éles, bár teljesen felesleges vitát váltott ki a Parajdon bemutatott, Alsósófalváról származó "rovásbot" ügye. (Úgy látszik, a nevetségbe fúlt vitából nem tanultak, mert szintén Ráduly J. közléséből tudottan - újabb "rovásbotot" fedeztek fel!)

3.5 Forrai S. 1929-beli (!) rovásábécét ismerteti a székelyudvarhelyi "őreg kollégium" évkönyvéből), a Hargitában megjelent érzélgős hangvételű s regényes kis cikk alapján. A betűsort több tekintetben is igen jelentősnek nyilvánítva nagy horderejű következtetéseket von le. "Íróját" gyakorlott rovának tekinti.

A nevezett iskolának (ilyen) "évkönyve" nincs, nem is volt.

Forrai S. forrásának a szerzője csak képletesen használta ezt a meghatározást. Valójában Révai Miklós 1803-ból származó ábécéjének a nem hű (és a korábbi újraközlésekor fel is tüntetett, sőt az említett cikkek szerzője rajzán rovásbetűkkel ismét meg is említett!) másolata. Ezért magától értetődően Forrai S. minden ezzel kapcsolatos értékelése, de maga a "híradás" is tárgyaltalan.

4. Rovásírásunk "teljes" (?) anyagának a vizsgálatából, elemzéséből megszívlelendő tanulságok vonhatók le. Ezekkel nincs lehetőségem foglalkozni hely- és időszűke miatt. De azt (ismételten) feltétlenül fel kell vetnem: szükséges az összes székely rovásírásos emlék mielőbbi kötetbe gyűjtése, bemutatása, kritikai feldolgozása (a hamisítványokkal egyetemben, hogy lehetővé váljék az ócsú eltávolítása s a jövő ilyen irányú kutatásai számára biztos kiindulási alap megteremtése, hogy azt követően emlékeink sorában ne tartsuk számon az oda nem illőket és hogy ne okozhassanak többé zavart a kutatók körében). Azaz más (görög, latin stb.) szöveggyűjteményekhez hasonlóan meg kell alkotni az összes érdekelt tudományág képviselőinek a bevonásával - mert az eddigi ilyen egyéni kísérletek igazolják, hogy egyetlen ember nem képes megbirkózni a feladattal - a Corpus Inscriptionum Sicularumot.

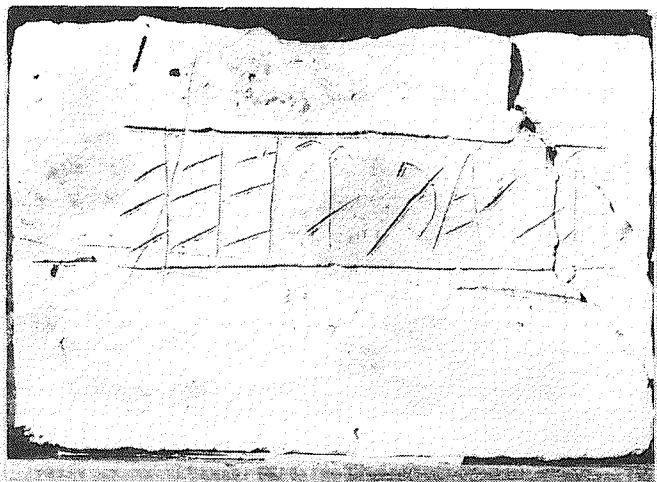
Felhasznált irodalom

- Csallány D:** A székely-magyar rovásírás emlékei. A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve III. 1960 Nyíregyháza 1963. 39-122
- Ferenczi G.- Ferenczi I.:** Magyar rovásírási emlékekről. Művelődéstörténeti Tudományok (I) (Csetri Elek-Jar.kó Zsigmond-Tonk Sándor szerk.) Buk. 1979., 9-32., 212-215. (akkor majdnem teljes irodalommal)
- Forrai S.:** Kúskarácsontól Sülvester estig. Egy botra rótt középkori székely kalendárium és egyéb rovásírási emlékeink. Bp. (1985)
- Ferenczi G.:** A székely rovásírás Erdélyben nem létező emlékei. Rovásírás a Kárpát-medencében. (Sándor Klára szerk.) Magyar Őstörténeti Könyvtár 4. (Zimonyi István szerk.) Szeged 1992., 51-67
- Sándor Klára:** A székely rovásírás átvételének lehetséges útjai. Rovásírás a Kárpát-medencében. (Sándor Klára szerk.). Magyar Őstörténeti Könyvtár 4. (Zimonyi I. szerk.) Szeged 1992., 79-89
- Ferenczi G.:** Rovásírásunk újabb időkől származó emlékei; gyanús téves, hamis és nem létező "emlékek". Kézirat 1993-ból, sajtó alatt, majdnem teljes irodalommal a Keletkutatásnál.
- Veres Péter:** Az identitás jelképei. Aetas 1993/3 Szeged 193-175

Az Ősmagyar szám és rovásírás

Magyar Adorján által

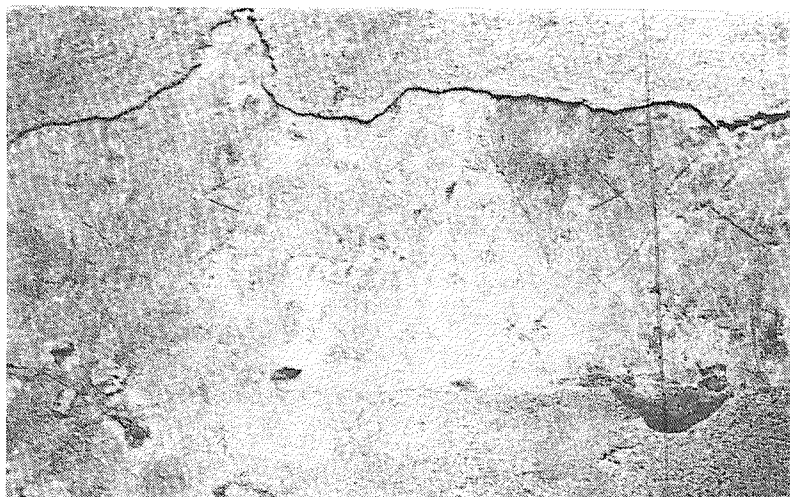
↵	✕	†	H	↑	X	4	4	←
É	E	D	CS	C	B	A ^v	A	
Z	◊	1	†	✕	✕	Λ	⊗	
VE ^{el} K	K ^o	J	II	H	GY	G	F	
↵	✕	J	D)	↵	⊗	Λ	
P	OO ^o	OO ^o	NY	N	M	LY	L	
M	⚡	✕	✕	Y	I	Λ	H	
V	UU ^o	UU ^o	T ^y	T	SZ	S	R	
* * V X V			Y	↵				
1000, 100, 50, 10, 5, 4, 3, 2, 1	ZS	Z						

1. kép - A székelyderzsi rovasemlek

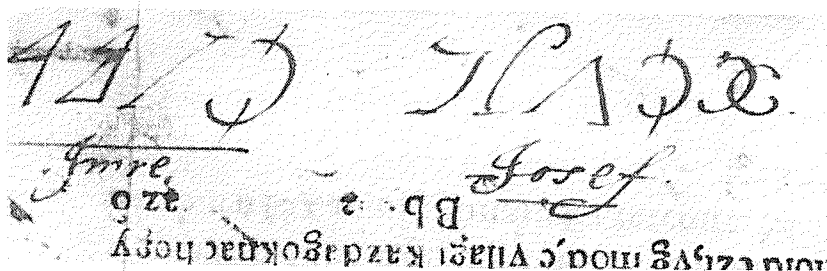
2. kép - A homoródkarácsonfalvi rovasfelirat

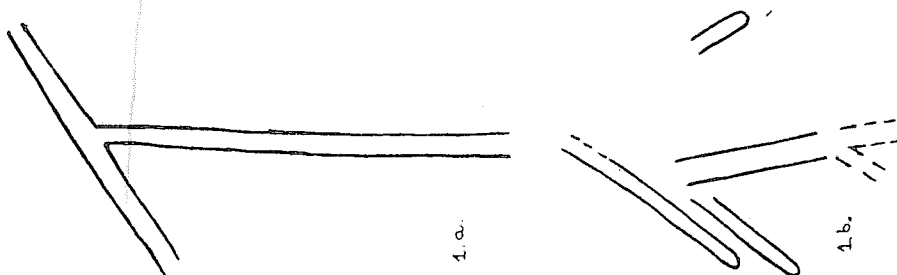
3 - 5. kép - A székelydályai rovásfelirat (áttekintés, részlet)

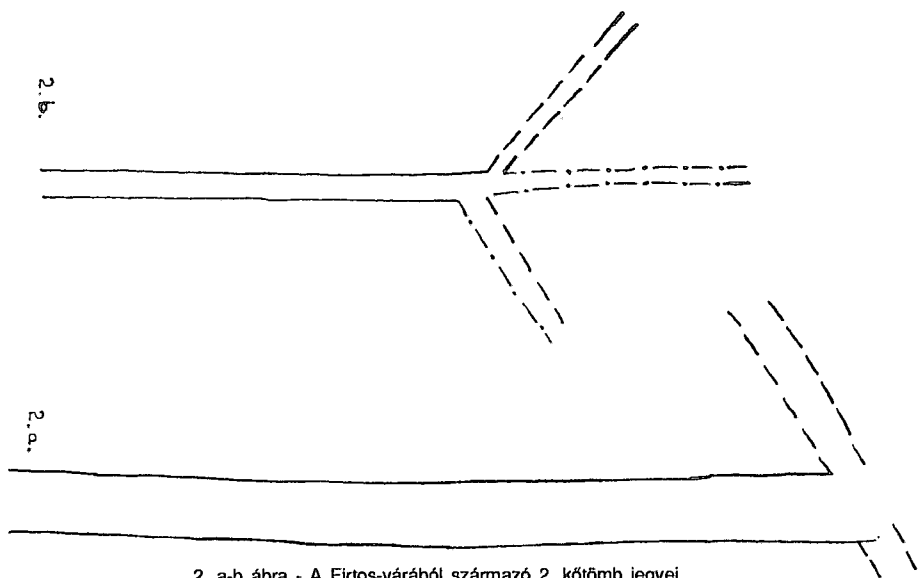
6. kép - Az énlaki rovásfelirat

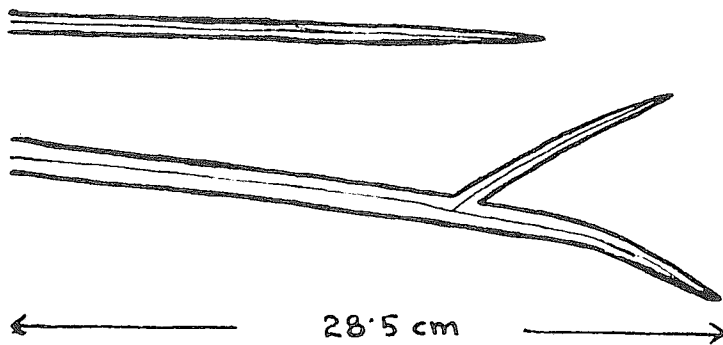
7 - 8 kép. - A székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár rovásemléke

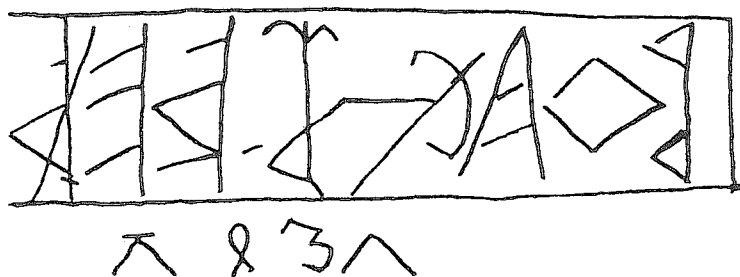
1. a-b ábra - A Firtos-várból származó 1. kötőmb jegyei

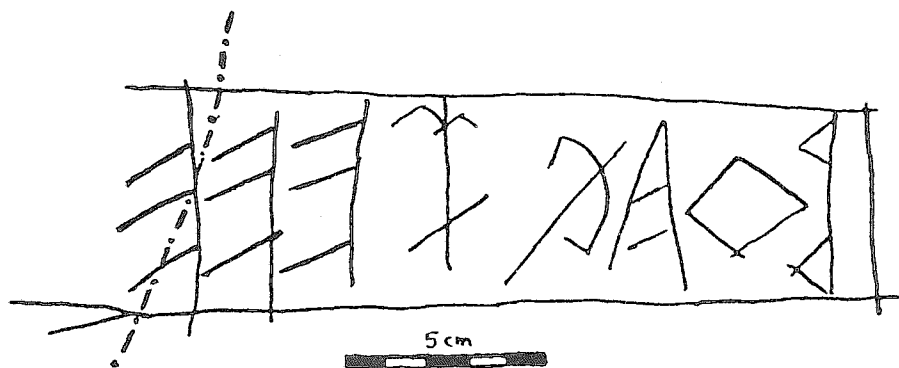
2. a-b ábra - A Firtos-várából származó 2. kőtömb jegyei

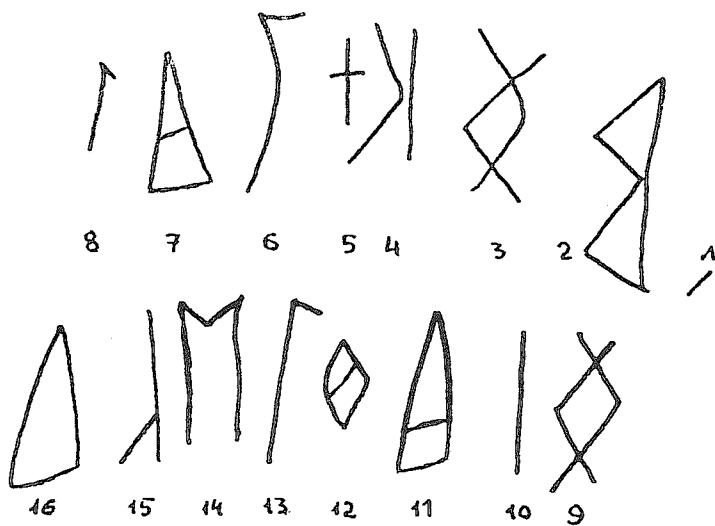
3. ábra - A Firtos várbeli szikla felirata

4. ábra - A székelyderzsi rovásemlék Csallány D. után Forrai S. szerint

5. ábra - A székelyderzsi (valóságshű) rovásemlék

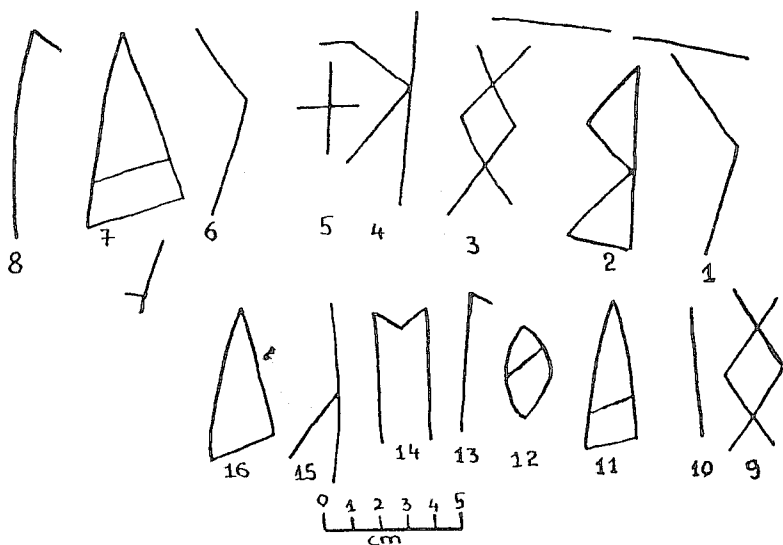
6. ábra - A homoródkarácsonfalvi rovásfelirat Németh Gy. után, Forrai S. szerint

7. ábra - A homoródkarácsonfalvi rovásfelirat Fr. Altheim szerint

8. ábra - A homoródkarácsonfalvi rovásfelirat Csallány D. szerint

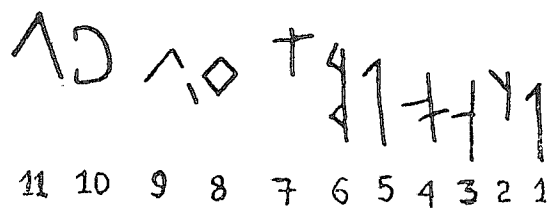
9. ábra - A homoródkarácsonfalvi (valóságghú) rovásfelirat

30 14 #5
 #1 #2 3/1 9 X 9 5: + 0 9 1 10 # 9 0
 6 9 1 4 9 1 1 2 0 4 1 1 3 1 1 2 1 0 9 8 2 0 2 0

11. ábra - A Marosvásárhelyi Sorok

1 3 7 1 1

12. ábra - A türk és a székely rovásírás p betűi; a Marosvásárhelyi Sorok p betűje

13. ábra - A rugonfalvi rovásfelirat Benkő E. szerint

Udvarhelyszéki töltésvonulatokról

Adalék Erdély Szent László-kori határvédelmének kérdéséhez

Ezerarcú Erdélyünk egyik ékessége a gyulafehérvári Hegyalja téres-tágas, nagyon termékeny földű síkjától a hajdan jégárok marta Fogarasi-havasok gyakran sötét felhőkbe burkolódzó, kopár, terméketlen, vadságukban is szép, büszke ormáig elésorolható, számtalan felszíni alakzat. Országnyi hazarészünknek egyik, ha lehet, még szebb tájképi részleteivel gyönyörködtető vidéke a festői szépségekben nem kevésbé bővelkedő Székelyföld. Ennek az Erdély föld-és közösségi történetében sokszor különleges szerepet játszott tájnak azonban nemcsak természeti szépségei vonzóak, de ködbe vesző, hányatott múltja során figyelemre méltó, kisebb nagyobb terjedelmű, nem egy ízben első pillantásra szembe ötlő emlékek is keletkeztek. Települések közelében fekvő egyikük-másikuk régtől fogva fölkelte a helybéliek, nem egyszer idegenek érdeklődését is, mások hozzáférhetlenebb helyeken "szemérmesen" rejtőzőkről viszont csak kevesen vagy egyáltalán nem tudnak...

Bizonyos tekintetben ügyünkhöz kapcsolódni látszó, felszíni maradványaik alapján ítélve némileg hasonló emlékcsoportot óhajtunk ezúttal röviden bemutatni. Egyúttal megkíséreljük értékelni is és - amennyire képesek vagyunk rá - megvilágítani történeti szerepüket. Bátorkodunk ezúttal ezt megtenni, noha - jól tudjuk-e kicsiny írásunkban foglaltak előbb - utóbb vihart kavarnak. - Ne kalandozzunk azonban el üres találgatásokba, hasznosabb lesz egyenest a tárgyra térnünk.

Noha mostani írásunk alanyát kínáló, első pillantásra talán semmitmondónak tűnő emlékeink a tulajdonképpeni Erdélyi-medencét, más szóval Belső-Erdélyt keletről szegélyező hegységeket magaslatain húzódnak, mégsem tudunk róluk úgyszólván semmit. Északon valahol az Idecs-patak és Görgény völgye vízválasztóján, az utóbbi vízgyűjtő területe fölötti egyik fennsík (láz) részen kezdődnek, s helyel-közzel megszakadva, a Persányi-hegység déli részén, szabatosan egyelőre meghatározatlan helyig folytatódnak. Hozzá szokott szemű ember hegyi irtványokon, legelőkön, meglihegtető oldalakon, völgyek alján, hegynyergekben, erdőségekben sokszor a legváratlanabb helyeken bukkanhat egy-egy szakaszukra. Ma ismeretes, részben már térképezett hosszuk összesen majdnem a 100 km-t éri el. A Görgényi-hegység

még a Hargita nyugati oldalán (Szentkeresztbányától a hargitai "láz" Vargyas menti, délnek futó nyúlványán, annak is a Vargyas völgye fölé emelkedő keleti peremén húzódik, majd a Vargyas-szurdoktól a felszínre bukkanó Persányi-hegység keleti oldalán vonul az Olt rákosi-szorosáig, illetőleg tovább délre, egyelőre ismeretlen hegyekig. Ez, az első pillantásra szinte hihetetlen terjedelműnek mutakozó régészeti tereptárgyak "szakadozott volta" ellenére biztosan egységes egészet alkot. Ennek az első hangzásokor képtelennek tűnő állításnak az igaz volta akár nagyobb, akár kisebb léptékű térképre rajzolva bárkinek azonnal szemébe tűnik.

Na, de ne "kerülgessük a forró kását". (Különben nem is olyan "forró", hiszen a "testét" föld alkotja, nem éghető anyag!). Mesébe kívánczó névvel "Tündérek útjának", "Óriások útjának", "Rabonné útjának" nevezik északibb szakaszait, délibb részeit viszont "Hadak útja", "Ördögborodza", "Kakasborodza", "Országhatár", "Fejedelmi méta" névvel illetik. Bizony 100 km-t meghaladó hosszúságú töltésvonulatnak az Olt rákosi-szorosától északra, a Görgényüvegcsúrig terjedő, meg-megszakadása ellenére egyébe összeálló részeit szeretnénk dióhéjban bemutatni, személyes tudásunk mai szintjén tájékoztatni történelmi feladatáról, szerepéről a hallgatókat.

Korond határában, tőle alig néhány km-re délkeletre, a Szencsed felé eső láz, "Veres Máténak" nevezett részén (noha hosszabb keresgélésünk ellenére se volt szerencsénk rátalálni (állítólag - húzódnék egyik rövidebb szakasza).¹

Ha itt esetleg hiányoznék is, a Szovátától délre a Kis-Küküllőbe siető Juhod völgyének Illýsmező fölötti részében, fölfelé, a hajdani keskeny-vágányú erdei vasút alépitményén, illetőleg a helyében létesült erdőút haladva, a Tekeres - és Hideg (vagy Kis)-Juhod összefolyása alatti részén egészen biztosan fürkésző szemünkbe ölik csekély méretű völgyzárógáthoz hasonló vonulata. A majdnem mindenre kiterjedő figyelmi Orbán Balázs is észrevette "Rabonné vára" fölkeresésekor, s így emlékezett meg róla: "... A várhegy nyugati aljánál vonul el Rabonné útja, s a Juhod völgyén átsapva a Deszkás vár (hegy) sarkánál vonul ki, s Isten erőse alatt keresztül a Tekeresi útra, onnan átvág a Répáson Sugóra, áthatol Sebesdre, innen Tekenyősdre, s végre a görgegyi havasokra..." Már az avatott szemű Orbán - különben ma is helytálló megfigyelése értelmében is: "... Egy ugyanazonos a Rákos szorosi Kakas borodza, a hargitai Ördögútjával, melyet Zetelakán, Oroszhegyen át elkísérhetünk az oroszhegyi fennsíkig, s mely átsap állítólag ide, bár én Rabonné várán túl (dél felé) nem kaphatnám meg vonalát. (Kiemelés tőlünk D.I.-F.I.) A sok minden felől élénken érdeklődött Orbán azonban nemcsak egyszerű pillantásra méltatta az előtte vonuló töltés - szakaszt, de - vérbeli kutatóhoz illően - anyaga, szerkezete, építésének mikéntje is érdekelte. Íme miket tapasztalt: "... Ezen töltés itt (mint mindenütt havasos tájon) roppant ragacs (kötőanyag, sz. m.) nélkül összehalmozott szikladarabokból van félkerek (lefordított teknő) mai (szóhasználatilag bogárhátú) alakra feltöltve, vagy két öl (4m) alappal, s épebb helyein 6-7 láb (1,8-2,1m) magasságban² ..."Nagy

művének IV. Marosszékkal foglalkozó kötetében, Szovátát érintve, Orbán - némi változtatással - visszakanyarodik a kérdéshez.³ Az alábbiakat írja: " ... Térjünk vissza azon (...) szovátai sóhegyekhez, hol a természet csodás adományai mellett még a régész is találhat vizsgálódásra méltó tárgyat, ez pedig egy hatalmas földtöltés alján 4 öl (8 m) széles és 2 öl (4m) magas, felül domború töltés, mely itt Rabsonné útjának, odébb Óriások árkanak nevezetve, a Sóhegy északnyugati oldalából, az úgynevezett Zoltán tetejétől kiindulva, a Reketyés oldalon megy le a Szováta vize völgyében, honnan a Falu cserején a Restás tetejére kimenve, a Megyebúkk erdején és Barátok bércén átvonulva, felcsap a Bekecs lonkájára hol (...) Mikházáig következő vonala, s bár a Bekecs oldalán néhol meredek helyeken halad, s bár nyugati oldalát mély sánc övedzi, mégis valószínűnek tetszik, hogy ez a római út volt, mely (...) Apulumtól (a mai Gyulafehérvártól) Mikházáig mindenütt követhető és a mikházi castrumnál (római gyalogos zászlója: a Cohors I. Aplinorum táborváránál, sz.m.) megszakadó római utat egybekötötte a szovátai Sóhegyeken levő bányateleppel, mi annál valószínűbbnek tetszhetik, mivel annak Bekecsről Nyárád völgyének tartó vonala éppen a mikházi castrum közelében lefolyó Perespataknak irányul. Én itt megjelölöm e vonalat, szakértők bővebb vizsgálata, főleg a vonalán teendő ásátások majd ki fogják deríteni, ha ezen sejtelmem alapos-e ..." Orbán e töltésszakaszhoz fűződően még két kiegészítő figyelemzítéssel teszi szabatosabbá rajzolt képét. Először azt írja (a 2. jegyzetben) "... Ezt nem kell egybetéveszteni a Parajd feletti Rabsonné vára tájat (táján) elvonuló s ugyanilyen nevű töltéssel, mert az jóval fennebb vonul s a görgényi havasoknak irányul, s miként e munka I. kötetében elmondám, egybefüggésben van az oroszhegyi fennsíkon és a Hargita alján elvonuló másik töltéssel, mely ismét a Rikát (a Persányi hegység északi részét) átszelő kakasbarázdával függve egybe, az egész Székelyföldet átfutja..." Másik jegyzetében pedig következőképpen nyilatkozik: "... Majd a Bekecsen e töltéssel még közelebről fogunk megismerni, azt mondják, hogy a Szovátán túl is a Sebes völgye felé folytatódik, de én, bár szorgalmasan bejártam a vidéket, annak a Zoltán tetőn túl (dél felé, sz. m.) semmi nyomára nem akadván, azt kell hinnem, hogy az a szovátai sóhegynél tovább vezetve nem volt..."

A manapság is haszonnal forgatható Székelyföld leírása IV. kötetében Nyárádselyének és külön a (Firtos -, Küsmödi-vagy Kiskő-és Siklódki) folytatásaként számon tartott Bekecsnek áldozott fejezetben ismét olvashatunk a szóban forgó kérdésről.⁴... A Bekecsnek Marosszékre néző nyugati oldala két lépcsőzettel - székelyeknek lonkával - emelkedik Selyéből (...) meredek, köves oldalon mászva ki, egy óra alatt érünk (kis túlzással) a havas azon első lonkájára, hol a hegynék lépcsőleges bemetszése, vagyis terasszerű (padhoz hasonló sz. m.) keskeny térszalaga van. Ezen alsó lonkán vonul át az Óriások árka, mely nem más, mint az általunk Szovátánál látott s a Restás tetőig elkísért úgynevezett Rabsonné folytatása, mely onnan az Aszalványos, Körtvélyes alján felcsap a Bekecs déli bütűjénél, onnan Kovács szene, Gábor orotványa, Agyagpataka, Farkas vésze, László Mihály tava, Csere csorgója, Csere felett és Likat teteje nevű helyeken átvonulva a

Nyíres élin leszáll a Mikházánál lefolyó Peres patakhoz, szóval az a Bekecsnek nyugati, lankás oldalát a lehető legegyszerűsebb irányban szeli át és Szovátától Mikháza tájáig 3 mérföldnyi (kb 14. km-nyi) egyenes méretben nyúlik el, mit azon körülmény, hogy hegyen-völgyön megy el, legalábbis még egy mérfölddel meghosszabbít. A néphit azt tartja, hogy az Mikházán túl is (...) Beszterceig folytatódik, de én a vidéket - hol annak át kellene menni - figyelmesen felkutatóván, sehol semmi nyomára és emlékére nem akadtam, valamint Szovátán túlról, illetőleg a szovátai sóhegyen túl annak ismét további folytatását felfedezni nem tudtam, így hát azt kell hinnem, hogy az Szovátától csakis a mikházi castrumig nyúlt, mint azon római útnak folytatása, mely Apulumtól a Maros mellett fejlődve, (Marosvásárhelynél, Kebelénél a Nagy-Nyárad terére átsapván ...) Mikházáig, illetőleg az ott lévő castrumig tisztán követhető, hol az eddigi kutatóknak annak nyomát elveszítették, de én feltalálnak hiszem a Bekecsen átvonuló, fenn megjelölt Óriások árkaiban, mely Mikházától a rómaiak idején mivelet alatt állott szovátai sóhegyekhez viszen ár egyenes vonalban. A kérdéses Óriások árka (...) alapjánban 2-3 öl (4-6) széles töltés, melynek nyugati oldalán 2 öl széles és éppen ily mélységű teknősödés vagy sánc (árok) vonul el, túlsó vagy keleti oldalán ily sánc ma nem látható, ez az út elméletének ellene mondana, de feltehető, hogy felső vagy keleti sáncát (árkát, sz. m.) a felülről lerohanó s a töltés által felfogott vizek töltötték be, míg az alsó, mély sánc úgy keletkezett, hogy az út - töltéshez és a talaj-egyengetéshez szükséges föld onnan vétetett. A fenn elősoroltak mellett még az út elmélete mellett szól az is, miszerint töltésünk szembeötlőleg a hegy lankásabb, járhatóbb részét keresi, mint a Székelyföldön lévő más töltéseknél, mint a rikai Kakasbarázda, a hargitai Ördög útja, a Parajd melletti Rabsonné útja és a Székely Partiumban lévő Tündérek útjánál (Orbán jegyzete: "Lásd e munka I. kötete X., XVII., XXVIII., XXXI., XXII., XLII., XLVIII. fejezetében" sehol se találjuk, mert hegyen-völgyön, meredek sziklákon torony irányában hatolnak át. Azonban (...) ezen hiányosan okadatolható sejtelmemet korántsem akarom csóhatatlan igazságként felállítani, (...) véleményemet kimondám, a töltés vonalát nyomról-nyomra követve megjelölém főleg azért, hogy majd szakértők a vonalon teendő ásatások s tudományos kutatások által a valót kideríthessék, biztosan megáll(ap)íthassák..."

Csaknem fél évszázaddal Orbán Balázs után a magyar kir. kincstári erdészeti egyik régészeti pártoló, lelkes hivatalnok: Lattyák Sándor főerdőmérnök vette ismét kezébe az Orbántól félbe hagyott töltésvonal-kutatást. Nevezett - sajnos - "... folyamatban volt limes - kutatási tevékenységének csak részletét, annak is csak főbb pontjait óhajította bemutatni, későbbre halasztva a teljes közlést..." Lattyák beszámolójának⁵ az összeállításához szükséges "nyersanyagot", az "1913 őszén végzett kétéves kutatás eredményeit" a szerző - legnagyobb sajnálatunkra - sohasem fejtette ki bővebben, noha a jó szándék egyáltalán nem hiányzott belőle. Közbe jött azonban a főhatalom - változásnak a Dolgozatok megjelenését berekesztő ténye s a nevezett erdőmérnök állásvesztése. " ...Szövegem rövid voltát, úgy hiszem-fejti ki a szerző - eléggé megokolja az a törekvésem, hogy rajzok, térképek, valamint a főbb részle-

tekről felvett fényképekkel a limeskutatás eredményét mintegy műszakilag mutassam be. - Az eredményeknek archeológiai (régészeti sz. m.) bemutatása és az analog (hasonló) esetekkel való egybevetése nem bémérnököt, hanem a régészt illetheti meg. A kutatás kellő folytatásában - pergeti tovább gondolatmenetét Lattyák Sándor - az első világháború akadályozta meg, így nagy területeket felőlel munkálataim kiegészítése, s a kutatást befejező részét összefoglaló munkám közre adása csak a háborút követő békekötés után 4-5 év múltával remélhető. A bevezető részlet közzétételére éppen azért kértem helyet ebben a folyóiratban, hogy arra az esetre, ha csekélységemet netán valamilyen emberi végzet érne - a jövő nemzedék kutatásaihoz a tőlem feltalálni vélt irányjelző nyomokat felhasználhassa, s ne kelljen, mint nekem - a legtöbb esetben - a nehéz hegyi terepen a keresésével újból küzködni..."

Az erdélyi magyar régészet 1920 után méltatlanul agyonhallgatott egyik legnagyobb alakjának, az idézett tudományos folyóirat főszerkesztőjének: Pósta Béla ny. r. egyetemi tanárnak, az Erdélyi Múzeum Egyesület Érem - és Régiségtára néhai európai híru igazgatójának sem árt tudomásul vennünk a Lattyák-féle közlést méltató, nagyon tanulságos, jövőndő erdész-nemzedékeknek is utat mutató gondolatait. Íme a szöveg részlete: "... Szerző hűséges és buzgó támogatója a római limes kutatására irányuló törekvéseinknek. Foglalkozása - kir. főerdőmérnök - gyakran ad módot neki olyan megfigyelésekre, amelyekkel szolgálatot tehet ügyünknek. Jelentéseimet meg szoktuk vizsgálni és gyakran kapunk révén értékes adatokat. A háború megakadályozott abban, hogy szóban forgó adatokat is megvizsgálhassuk. De(...) a háborúnak olyan eseményei (az 1916. évi nyári román betörés, sz. m.) játszódtak le hazánk keleti részében, amelyek az éppen szóban forgó maradványok külsején esetleg lényeges változásokat okoztak. Ezért arra nézve, aki a Görgényi havasokban a limes kutatásokat folytatni fogja, igen fontosak lehetnek az itt felsorolandó adatok, melyek megállapítják, hogy mely töltések stb. jöhetnek számba az ő kutatásai szempontjából? A szakemberek alapos vizsgálatainak feladata megállapítani, hogy a (...) felsorolt maradványok közül melyik a római s melyek más kor alkotásai? Szerzőnket minden esetre köszönet illeti, hogy az átvizsgálásra alkalmas anyaggal segítségünkre siet..."

A furcsa véletlen sajátságos helyzetet teremtett az írásunk tárgyát kínáló töltés-szakaszokkal kapcsolatban. A nagy székelly kutató megfigyelte ugyan egyes részleteiket, ámde rendszeresen nem követte, nem mérte föl, nem írta le, hiszen nem is volt elsődleges feladata. Az Orosz-hegy-rákosi Olt-szoros között húzódó töltés-szakaszokat Téglás Gábor kutatta Orbán nyomán (ld. fentebb idézett tanulmányait), míg a Korond vidékétől északra terjedő töltés-szakaszokat Lattyák tanulmányozta Orbánt követően. A főmérnök azonban jelentékenyen ki is bővítette a nagy székelly hazafi észleleteit, mivel az első foglalkozásnál fogva, Székelyföldön kívül állami területeket is bevont vizsgálódásai körébe, ezzel területileg is számottevően kiegészítve ismereteinket...

Lattya megfigyelése szerint a Görgényi-hegység "derekán", annak vonulási irányával egyenlőközűen, nyugati-északnyugati fővonalonban ugyan meg-megszakad, de eredetileg (?) 11 km hosszú folytatódagolyos límes vonal fekszik. Utóbbi az előbbivel csaknem párhuzamos s attól 8-10 km távolságra van. A főerdőmérnök 1913. évi kutatási terepe a láz (a Görgényi-hegység vonulatához nyugatról csatlakozó nagy, vulkáni eredetű, tengerbe lerakódott durvább összetételű törmelékeny kőzetből (agglomerátumból) épült fennsík) lábaira terjedt ki, "Ósmarosszék" meg a kincstár erdeiben.

Az első szakaszok felsorolását Parajdról, illetőleg Ilyésmezőtől kezdte. Ezekről sem önálló, sem valamikor összefüggő vonal részei voltak nem állította. A Kis-Küküllő legfelső völgyszakasza meg a Hideg-Juhod vízválasztójának a Parajd-Bucsin-hágó útjának az 5. kilométerköve fölötti nyeret záró, magaslatról magaslatig nyúló töltésszakasza a Küküllő-völgyből a Rabsonné-várához vezető, talán legkönnyebb fölhatolási, előnyomulási lehetőséget igyekezett lezárni. A Szovátához tartozó Ilyésmezőtől keletre (a Tekerés-Juhod és Hideg-Juhod egyesüléséből keletkezett) Juhod vizének az összeszakadástól kissé lennebb fekvő szorulatát keresztben elzáró "Rabsonné útja" nevű, hatalmas, rövid töltés húzódik a "Malomkő sarka" (847 m) hegy lábától a (868 m-es, az 1:75.000-ös szovátai térképlapon névtelen) másik magaslat aljáig. (Erről Orbán is bővebben írt.) A Juhod mentén, közvetlenül fölötté kötöltéssorok láthatók.

Ilyésmezőtől északkeletre vonul a Tekerés-Juhod és Sík-patak között, az (1777 m magas) Mezőhavasról nagyjában délnyugati irányba ereszkedő, meglehetősen széles, föl hagyott útú hátság. Ennek az eltorlaszolására létesítették a háton keresztbe futó első, hosszabb töltésszakaszt. Lattya saját elképzelésének merőben ellentmondó, a töltés római eredetével eleve megkérdőjelező fogalmazása szerint: "... A Tekerés-Juhodtól nyugatra kezdődő s a Csere-tetőn (940 m) átvonuló része (...) a Ruta-patakig (...) széles, hatalmas földtöltésből áll, holott a Ruta-pataktól a Borzás-tetőig és kissé azon túl terjedő része, valamint a földtöltésben a "Csere-tető" nevű erdei tisztás alsó harmadába torkolló és innen az élen mintegy 420 m hosszúságban futó köves meredeken végződő külön szakasz hatalmas kőkoloncokból (faragatlan kötőkövekből) épült töltés alakban (D.I. és F. I. kiemelései). Ez a töltés vonulat 1,5 km hosszú és a hegyháton futó és feljebb egyesülő két hegyi utat zárja el.

A következő szintén csupán földtöltésből álló és ismét csaknem 1,5 km hosszú szakasz a Szováta- és Kis-Nyárad vize között emelkedő, a vármezei Várhegygel (823m) éppen "szemben" fekvő "Alsókaca" nevű erdei tisztás (1025, 902 m) alatti széles hegyháton s az e háton végig haladó úton fut keresztbe. Neve: "Tündérek útja" (NB. Ennek a hegyhátnak az első, nyugati vége felé látható a négyszögletű alaprajzú "Szakadát várá"-nak (782m) valószínűleg római kis erődítménye. A rövid Lattya tanulmányában bemutatott utolsó, hasonlóképpen mintegy 1,5 km hosszú földtöltésből álló szakaszt a nevezett szerző a Maros és Görgényi vize választójának, a "Smida" tetőn ("Sánc-tetőn")

1283 m) találta meg, Görgényüvegcsűr falutól északkeletre, a "Nagyság" vize fölötti hegyháton. A "Fancsal tető" oldalán haladó meg a "Jód" nevű hegyhátról jövő, egyesült utakat átszelő limes-részlet mellett, tőle nyugatra fekvő bemélyedés pereme - Lattyák állítása szerint - valószínűleg limes melletti őrtorony maradványa lenne. (1979-ben a Korondtól északra húzódó valamennyi fennebb említett töltésrészletet bejártuk⁷, ámde sem itt, sem egyebütt a töltés-szakaszok mentén egyetlen toronymaradvány - gyanus emléket, romot se jegyezhattünk föl, fényképezhattunk le.)

Végül, de nem utolsó sorban - szintén távirati nyelvezettel, nagyon röviden - rátér a Bökecstől (v. Bekecstől) délnyugatra húzódó "Óriások útja" tárgyalására. Mint írja: "... Szováta és Mikháza között a "Bökecs"-gerincén -"Borzlik" és "Rozsdás" hegyen át, továbbá nyugat felé pedig a "Bökecs"-tetőtől (1078 m) kissé délre, majd a "Csere-domb"-on át a "Kis-Bökecs" nyugati, éles gerincéig hosszabb szakaszokon elmosott (?) és leomlott (?), azonban egy főirányban haladó töltés vonul Nyárádselye föléig..."⁸ Pulovics István, a kérdések legújabb, szélesebbet markolt vizsgálója, 1942. évi, nyári kutatóútján⁹ elsősorban a keleti római limes peremtábor - sorát kereste fel, vizsgálta, nem foglalkozott különösebben az írásunk tárgyát adó töltés-szakaszoknak a kérdésével. A Görgény vidékén segítségre sietett Mátyás Vilmos (szintén erdőmérnöknek) azonban az eddigiektől eltérő véleménye is volt a töltésvonulatok eredetét, létesítsünk "kiagyalóit" illetőleg. Fejében megfordult ezek későbbi, nevezetesen középkori keltezhetőségének az eszméje⁹. A következőkön könnyebb megérthetése kedvéért engedtessek meg hosszabb, személyes vonatkozású rész közbeszúrása. A véletlen sajátos közrejátszásának köszönhetően, nagybátyja, dr. Ferenczi István szegedi ny. r. egyetemi tanár, jelen sorok egyik íróját 1941 és 1942 nyarán meghívta Almás-és Egregy-völgyi, köszén-tartalékokat kereső, földtani térképkészítéssel egybekötött kutató útjára. A mai Mojgrád-Zsákfalva, az ókori Dacia tartomány északi kapuvárosa környékén akkor ismerkedhetett a Porolissum - közeli római határvédelmi rendszer elemeinek néhányával. Alkalma adódott műszeresen fölmérni a limes-töltés hosszabb szakaszát a kísérő erődítményekkel egyetemben s azt - boldogult Szabó T. Attila jóvoltából - közölni is¹⁰. Ettől kezdve az elméjét foglalkoztató kérdések egyik legjelentősebbike éppen a római Dacia határvédelmi rendszerének a vizsgálata, kutatása lett. 1947 és 1965 évi észak-nyugat erdélyi szemléje után 1968-tól alkalma nyílt a Nagy-Szamos, (egyesült) Szamos, majd az (erdélyi) Sajó menti római őr - és jelzőtorony-sor föl kutatására. Hűségese segítője, egyúttal szekerese közreműködésével így jutott el lassanként a Maros völgyéig, majd még tovább: a Nyárad mentére, Köszvényesremetére. Közben öccse; Ferenczi Géza, a Székelyudvarhelyi Múzeum volt igazgatója hathatós közreműködésével, anyagi hozzájárulásával megszervezték az idézett szakirodalomban szereplő székelyföldi töltésvonulatok egy részének bejárását is. Noha mindez az akkori, sokrendbéli áldatlan állapotok miatt korántsem ment zökkenőktől, kellemetlenségektől mentesen (azonkívül bizonyos részekkel kapcsolatos tájékozódás - hiány miatt meglehetősen sok értékes idő pazarlóldott el), idővel mégis elérték

bizonyos, immár le talán nem becsülhető eredményeket. A 80-as évek derekától, a homoródalmás-kőmezei ásatások kapcsán - Dénes István földtan kutató a baróti bányavállalat régészetért is lelkesedő, kitartó, szorgalmas, önálló terepkutatásokat kezdeményező hivatalnok is csatlakozott a kis közösséghez és le egyáltalán nem kicsinyelhető terepismerettel, ásatási közreműködéssel szakszerű térképezéssel és egyéb természetű műszaki segítséggel lendítette elő az egyre eredményesebb tevékenységet. Miért tartottuk szükségesnek tárgyalásunk menetét megszakítani, ezt a talán fölöslegesnek ítéltető zárójelet beiktatni? Egyszerűen azért, mert - noha a Paulovics - tanulmányban olvastuk Mátyás Vilmos eredetileg furcsának vélt, tárgytól "elrugaszkodott-nak" látszó sejtéseiről - korábbi limes-kutatások nézeteire támaszkodva, de részben a magunk limes-körében is forogva, a kezdet kezdetén határozott véleménnyel, mintegy előre, tehát látatlanban kialakított vélemény foglyaként tettük meg az első lépéseket. A terepen mozogva azonban lassanként kezdett megváltozni a nézetünk. Útnak induláskor ui. megvolt a biztos összehasonlítási alapunk. Élénken emlékezetünkben élt még a (Szilágy megyei, Zilah környéki) Porolissum közeli, no meg a Kolozs megyei kissebesi külső határvédelmi elemek (a töltés = vallum, az előtte, az ellenség felőli oldalra eső védőárok = fossa, együttesen = agger) képe, sőt 1949 1983 évi Prolissum melletti ásatások, no meg a magunk 1982. évi kissebesi kutatóárkainak szemlélésekor több szelvényben is világosan láthattuk a szabvány szerinti három elem: a mindig V (és nem U) keresztmetszetű árok, a mögötte levő párkány (berme), valamint a töltés-test számtalanszor ismétlődő, oldalnézeti rajzát. A két kép (először csak a terepen követtük a székelyföldi töltésszakaszokat, később fogtunk metszetek készítéséhez) beméréséhez és választott lépték szerinti lerajzolásához (ez utóbbi művelet jórészt Dénes Istvánnak köszönhető) sehogy sem akart egymáshoz hasonlítani, a megfigyeléseket sehogy sem sikerült "közös nevezőre hozni". A római agger alakja, méretei, vonulási iránya kivétel nélkül minden esetben szabályos mérnöki tevékenység (a castrametatores) fáradozásainak kicővekelésének eredménye. Szemmel láthatólag mindenütt ragaszkodtak bizonyos méretekhez (szabványokhoz). A székelyföldi töltésszakaszok esetében ilyesmi nem tapasztalható. Számtalan esetben változik a töltés szélessége, magassága, már rövidebb szakaszokon is szemmel láthatón egyenetlen, nem minden esetben "bogárhátú". A római agger árka minden esetben szabályosan a külső, ellenség felőli oldalon húzódik. A székelyföldi árok-töltés viszont távolról sem ilyen "előírással", hol elől, hol sehol, hol mindkét oldalon van, attól függően, merről volt könnyebb fölhordani a szükséges földmennyiséget a magasodni kezdő töltés testére... A római vallum-ot Dacia Kárpátokon belüli részein nem szokták cölöpkerítéssel (cölöpfallal) megerősíteni. A székelyföldi töltésszakaszokon haladva, kedvező esetben, föltakart felületeken, km-en keresztül követhető a töltés testébe "ültetve" cölöpök elég(et?)ése nyomán megveresedett keskeny földcsík. Jóllehet a töltésszakaszok látszólag a kelet-daciai peremtábor - sor közelében, tehát szóban forgó vidékünkön a mikházi-sóváradi-énlaki-székelyudvarhelyi (?) -homoródszentpáli-oltszemi castrum (római táborvár) mellékén vo-

nul, a helyzet mégsem annyira egyértelmű. Inkább a hasonló, nyíltabb területeket kedvelő, két külön államhatalom közel azonos szemléletéből fakadó azonos földrajzi jellegzetességekhez ragaszkodó védelmi be rendezkedéséről lehet szó. De kissé részletesebben vegyük szemügyre a kérdést. Míg a Nyárad-völgyi mikházi római táborvár gondos ásatások - ig csak föltételezhető, a láz szegélyére telepített, előretolt elemeit: a köszvényremetei Tompa-hegyi (961m), és Szakadát-hegyi (782m), kicsi négyszögletes alaprajzú erődöcskéi (burgus-ai) légvonalban csak átlag 9-10 km-re fekszenek az említett catrumtól¹¹ az alsókacai "Tündérek-útja" 13,5 km-re húzódik tőle. Kérdéses: vajon ez utóbbi föltételezett őrségváltáskor a váltás téli napon világos nappal megtehető-e az oda-vissza utat? Viszont a Ferenczi Istvántól dák - és kora középkorinak föltételezett¹² vármezei vár hegyfokként nyugatra kiékelődő hegét csupán csekély távolság, egyetlen völgy mélyedése választja el egymástól. Alulírott nézetével szemben Benkő Elek "törölte" a vármezei erősséget a kora középkori várak sorából olyan emlékként, "... melyet az eddigi kutatás (azaz F.I.) tévesen ítelt meg..." Szintén szakszerű régészeti ásatás nélkül, pusztán a felszíni szemle alapján kialakított véleménye szerint "... a vármezei vár (Maros megye) nagyméretű őskori földvár, bronzkori és dák cserepekkel..."¹³ A "Tündérek útja" nevű 1,5 km-es töltés-szakaszt viszont légvonalban mindössze 1,8, km-re délre vonul a vármezei erősségtől! (Ha nem üres találgatások, hanem ásatások segítségével igazolódna-e sorok írójának gyanuja, abban az esetben újabb erősítő érv lenne a töltés-szakaszok és a Ferenczi Gézától meg Ferenczi Istvántól részben feltárt egyes kora középkori várak szerves kapcsolatát illetőleg)

De pillanatnyilag tekintsünk el mindettől. Vegyük római eredetűnek az alsókacai "Tündérek útját". Noha vonalának egybe kellene esnie a föltételezett burgus-ok (azaz "Tompavára" és "Szakadát-vára") vonalával, mert a legalaposabban tanulmányozott, legjellegzetesebb ("klasszikusnak" mondható)¹⁴ meszesi limes-szakaszon kivétel nélkül mindenütt ez tapasztalható.

Ám forduljunk el ettől, a pillanatnyilag jelentéktelennek vélhető "apróságtól". Marosvécsvára meg a görgényüvegcsúri, mindössze 1,5 km hosszúságú "sánceteji" töltés-szakasz távolsága - nem beszélve - az ott még sebes folyású, széles Marosról-Idécs völgyén fölfelé haladva légvonalban szintén csupán kb. 12 km. Igen ám, de a két régészeti elem között ez idő szerint egyáltalán semmiféle római erődítmény nem ismeretes, nem mint Mikháza és előretolt "csápjai" esetében, bár hát ez a távolság is bejárható lenne még rövid téli napra gondolva is... De hát akkor mi tévők legyünk a marosvécsi állomásozott lovas osztállyal, az Ala Nova Illyricorum-mal?¹⁵ Alig hihető ui., hogy ennek a - hangsúlyozzuk - lovas alakulatnak az alegységei látták volna az 1283 m magas, télen hosszú hónapokig "hósapkás" fennsík - résznek az őrszolgálatát?! Még ha ezt föl is tennénk, hol az állandó őrség befogadására alkalmas épületnek (őrháznak istállóknak) a nyoma, hisz pl. a Szamos mentén még a fából ácsolt őr-és jelzőtoronyoknak is világosan kivehetők a terepen a félgömbös ídomú maradványai! Nem beszélünk a kőfa-

las, földszintes tornyok romjairól. S még egy, a "Sánc-tető" töltés-szalkasz római voltát nagyon megkérdőjelező, látszólag "semmit mondó" körülmény. A Mezőséghez csatlakozó (Déda alatti), nyílt Maros menti tájon, továbbá a szelíd (erdélyi) Sajó mellékén a lovasosztály minden nagyobb nehézség nélkül teljesíthette járőr-és védelmi feladatait. Hogy ez valóban így lehetett s nem kergetünk álmokképeket, azt a következő két táborvár: Mikháza és a Kis-Küküllő menti Sóvárad táborerődítményében állomásozott. (iker, vagy megosztott) csapategység jellege napnál fényesebben bizonyítja. A tőlük nagyjában keletre húzódó, tekintélyes magasságú és meglehetősen szaggatott felszínű görgényi-hegység hadászati-harcászati viszonyaira különös tekintettel a Cohors I. Alpinorum-ot tehát az I. alpesi (!) gyalogos zászlóaljat állomásoztatták itt a római uralom egész tartalma alatt¹⁶. Közlésre terjesztettük az *Apvlvm* (*Acta Mvsei Apvlensis-Gyulafehérvár*) XXVI. számában.

Jó-jó vetheti mindjárt közbe a gondolkodó olvasó, de mitévők legyünk a Maros Hévíz és Déda közötti 34 km hosszú, helyenként festői szépségű szorosával? Nos, ez a tájkép szépségekben bővelkedő völgy-szalkasz a tutajjá kötözött gyergyai sudár fenyőtörzseket továbbító, elszánt kormányosoktól és legénységük tagjaitól eltekintve¹⁷ a múlt század utolsó előtti évtizedéig járhatatlan volt. A Gyergyai-medence és sokkal nagyobb testvére: az Erdélyi-medence közötti közlekedést az előbbiekből az utóbbiba éppen a Görgényi-hegység gyalogos-ösvényén, legfeljebb lóháton oldották meg. Ezeknek az utaknak a legnevezetesebbike, az un. "sóút" (a szovátai) Zone 19 Col. XXXII/1. 75.000-es méretű térképlapon "Régi útnak" jelölt) szekérút Parajdról indult és a láz bizonyos részét átszelve, az 1140 m-es "Putna-hágón" át Gyergyóalfaluba ereszkedett le¹⁸. (A bucsini út akkoriban még nem létezett.)

A maros-szoros kocszi-(megyei) útja csak 1880-1885 között készült el, a vasútépítést pedig még nagyobb nehézségek árán, még később, csak 1909-ben fejezték be.

De nézzük tovább a kérdést. Sóvárad után dél-délkelet felé következő tábor valamivel Énlaka belső része fölött, domboldalon feküdt. Az itteni táborvár helyőrségét a római uralom majdnem teljes tartama alatt a Cohors VIII Raetorum milliaria civium Romanorum, továbbá a Cohors IIII Hispanorum (azaz a rhaetiaiaknak római polgárjoggal kitüntetett nyolcadik ezeres, valamint a hispaniaiaknak negyedik zászlóalja) adta²⁰. Innen az Oroszhegytől kelet-északkeletre, Zetelakától viszont nagyjából észak-északnyugatra induló "Hadak útja" nevű, majd Kápnásfaluiig nyúló, meg-megszakadó töltés-rész megközelítőleg 17,5 km távolságra kezdődik, de a Kalodán, oroszhegyi Mogyoróson keresztül elfelé (keletre) folytatódik. Igaz, az énlaki táborvártól az említett láz-részen végig haladva különösebb nehézség nélkül lejuthatni a "Hadak útja" végződéséhez, de az ég - világon semmi nem bizonyítja a két elem oksági összefüggését. Ellenkezőleg! (A már Oroszhegy határába eső Szent László kápolnája nem római őrtorony maradvány, mint ahogyan Téglás Gábor hitte, de valójában (romosodott) középkori fogadalmi kápolna maradványa. Ez derül ki a Ferenczi Gézával a '60-as években az oroszhegyi "Mákváránál" kezdett, mellékes kutatásunkkor.

A Zetelaka - Kápolnásfalu közötti töltés-szakasz egy részének hadtápvonala - minden bizonnyal - a Fenyéd völgye volt. Nyilvánvalóan északkeletről, a Sikasztó (tehát Gyergyó) felől várt támadások kivédésére létesítették. Bizonyos helyen a töltés iránya keresztezi a Fenyéd völgyét s aztán Nagy-Homoród délnek csordogáló mellékvizeinek, majd magának a Homoródnak az ott fenn még sekély völgyét és oldal völgyecskéit átvágva, Kápolnásfalutól északnyugatra, a Hargita utolsó, megmerevedett lávafolyásaira kaptatva eltűnik. Ezen a környéken nem is túlságosan messze, ismeretes két bizonyos római "kiserőd" (burgus). Maradványaik a "Cekend-tető" Homoródfürdő fölé emelkedő, keleti szegélyén láthatók.²¹

A nagyobb, újabb burgus-t a Székelyudvarhelyi Múzeum közelsége, felelőssége ellenére a közelmúltban - sajnos - részben megsemmisítették! Ezen, a székely anyavárostól légvonalban kb. 14, 5 km-re, a terjedelmes vulkáni fennsíkra telepített (egyik -valószínűleg a 166 - 67. évi márkommán háborúban való - elpusztulta után építették a másikat) burgus-ok kétségtelenül a Közép-Csíki-medencéből az egyedül könnyebb átkelési lehetőséget kínáló, 977 m -es Tolvajos-hágón - úgy látszik akkor is átvezetett - utat vigyázták, de a Kápolnásfalu határában, a Rákos-Homoródon kissé túl végződő töltésvonalathoz semmi, de semmi közük. Egymástól (ti. a két burgus meg az Óriások útja) távolságuk 6 km-re becsülhető. De az 1761 m-es Csicsói-Hargitából délnek ereszkedő hegyorrok egyikén, az 1361 m-es "Vörös bükkön", illetve az az alatti "Szeles vészen" (1186m) kezdődő, a homoródmási "Árpszem-tetőig" (875 m) a láz további részén, a Vargyasvölgye közelében párhuzamosan futó, nagyjában délnek irányuló töltésvonalathoz se! Ennek a szakasznak (Szentkeresztbánya határában) a homoródfürdő-földvári burgus-okhoz mért távolsága legkevesebb 7,5 km.

A Vargyas nagyon szép s a figyelmes szemlélőnek egyben sok érdekességet tartogató szurdoka táján az ilyen tekintetben is megszűnő töltés - Dénes István lankadatlan terep kutatásainak hála - a Fehérpaktól ismét nyomon követhető s "árkon-bokron", szinte lehetetlennek tartott helyeken keresztül is tovább húzódik az Ólt rákosi-szorosáig, sőt ettől délre is, mert bizonyos 10 km hosszúságban már is követhette sőt térképen is rögzíthette eddig leíratlan folytatását...

Noha 1968-1969. évi nyári terepvizsgálódásaink folyamán a Persányi-hegység északi felének keleti lejtő-kezdetein vonuló töltés nem minden részletében sikerült követnünk, mégis már bátorkodtunk állást foglalni a hosszú védelmi elem eredetének a kérdésében.)²² De ne vágjunk a következőkben kifejtendőkhöz. Tovább lépésünk előtt azonban még valamire ki kell térnünk. A Cohors I. Vbiorvm, egy Germániából, a Rajna mellékéről a római korban tájainkra vezényelt csapatot minden bizonnyal Székelyudvarhely területén állomásozott.²³ Ennek a ma még teljes bizonyossággal azonosítatlan állomáshelyű alakulatnak voltak előretolt őrállomásai a Homoródfürdő fölötti "Cekendtetőn"...

A Persányi-hegység északi felén húzódó töltésvonalnak a közelében, de nem szervezésbe beilleszkedve figyelemztetünk a homoródszentpáli római táborvár²⁴ körletéhez tartozott, a nevezett hegység homoród-

nál és Vargyas közötti megyei út tetőző helye közvetlen közeli "Hagymás vára" létére.²⁵ Ezzel a hellyel kapcsolatban súlyos kérdések vetődnek elénk. Szentpálnál ui., az addig nagyjában észak-északnyugati irányban-dél-délkelet irányú táborvár-sor tengelye kissé megtörik a Tusnád-Málnásfürdő alatti Oltszem,²⁶ illetőleg tovább az Ojtozi-hágó előtti Bereck felé.²⁷ A töltésvonulat római eredetét hirdetőik nagy csalódására ez a fennebb kicövekelt vonal a Hagymáskő sziklája a megyei útra meredő kőbánya nyugati oldalán szemmel is nagyszerűen érzékelhetően metszi a "Kakasbarázdát"! Mégha nem is derült volna ki jól - rosszul az eddig tárgyaltakból, ezek szerint az semmiképpen nem lehet római kori, mivel Bereck (az ókori Angustae) táborvára egyike a biztosan keltezett legrégibbnek Dacia-ban, azaz a Barcaságot meg a Háromszéki-medencét semmiképpen nem lehet a később meghódított területek közé sorolni! Végeredményben tehát kénytelenek vagyunk elmentmondani a székelőföld töltésvonulatok rómaiaktól való származtatásának. Ehhez, a római - pártiaknak kétségbe ejtő helyzetéhez járul a tőlük várt jellegzetességet nem mutató másik hiányzó tény is. Nevezetesen az eddig személyesen végigjárt töltés-részek mellett, a görgeányúvegcsúri "Sáncetetőtől" az Olt rákosi szorosáig, a szorosnak az ágostonfalvi vasúti hídjáig, azaz sok tíz km-nyi távolságon keresztül sehol se sikerült bár egyetlen figyelő-és jelzőtorony maradványaira bukkanunk, mint azt akár Porolissum, akár Kissebes környékén, személyes ásatás eredményeképpen tapasztalhattunk, a Szamos-menti őr-és jelzőtoronysorról nem is beszélve!

Szóban forgó töltés-szakaszainknak nemcsak méretei változnak helyről-helyre (ez elképzelhetetlen a római agger esetében!), de összetétele, alkotó elemei "arculata" is meg-megváltoznak aránylag egészen rövid szakaszokon is (mint pl. a szováta-illyésmezzei "Csere-tetőn", emlékezzünk csak szó szerint idézett rövid leírásra), akár az északi, akár a déli részeket vesszük szemügyre. A szemlélő határozott helyszíni érzése szerint a töltés-szakaszok készítettői mintha előzetesen nem rögzítették volna az irányelveket, a "szabványokat", hanem az egyes munkacsoportok vezetői saját belátásuk, no meg adottságai szerint alkalmazták volna az általánosságban kapott utasításokat...

A római agger nyilvánvaló egyenes-vonalúságával szemben a székelőföldi töltés-szakaszok sokkal kanyargósabbak.

Ha valaki, érvelésünket mereven elutasító személynek ennyi se lenne elég, nyomatékul még valamivel előhozakodhatunk. Dénes Istvánnal közösen vezetett 1990. évi ritkai ásatásunkkor (a Ritka-patak medrétől a Homoródoklánd-Felsőrákos közötti, ma használatlan megyei út testétől alig száz m-re) a kora középkori "Ritka-vára" felé vezető "Kakasbarázdán" szelvényt készítettünk. A metszetrajz vallomása értelmében a töltés árka U (tehát nem V) keresztmetszetű, belső párkány (berme) nélküli védőárkától befelé, nyugatra eső részében néhány, a római kornál sokkal későbbi keltezésű (kora középkori) edénytöredékre akadunk. Ez a fölöttébb értékes lelet határidő utáni keltezést (terminus post quem-et) követel, a leghatározottabban ellenzi a székelőföldi töltésvonulat római eredeztetését! Ismételjük: ennyi tagadó tényező józan mér-

legelésével, kutató elődeink nagyobb részének félreérthetetlen véleményével szemben kénytelenek vagyunk a nép száján helyről-helyre ugyan különböző néven nevezett, igaz, meg-megszakadó, de szerény véleményünk szerint feltétlenül egységes rendszer elemeit alkotott töltés-szakaszok római eredetét elveti.

Mindezek előrebocsátása után önkéntelenül tolatodik elő a kérdés: kik emelhették az - ismételjük - egységes egészet alkotni látszó, a szorosan értelmezett Erdélyi-medence szegélytáaira telepített megszakadása ellenére - nyilván - egymásba folytatódó töltés-részeket.

Röviden vegyük hát szemügyre: vajon kik is létesíthették ezt a - letagadhatatlanul - hatalmas alkotást? A történelmi számvetés előtt még valamire figyelmeztetnünk kell: a bámulatos "védő-pajzs" kieszelői, "tervezői" az eszme fogantatásának pillanatában nemcsak egész Kelet-Erdélyre terjedő (véleményünk szerint azonban sokkal nagyobb területeket átfogó, birtokló) alapos földrajzi ismeretekkel is rendelkeztek, de megfelelő politikai, gazdasági-társadalmi és katonai erőhatalommal is rendelkezni kellett, máskülönben eleve nem foghattak volna ilyen nagyszabású alkotás megteremtéséhez. (Helyszűke miatt nem óhajtjuk ezúttal bővebben fejtegetni a kérdést. Gondoljuk az arányokkal, a történelmi folyamatok jellegével úgy - ahogy tisztában levő olvasónak nem okoz különösebb nehézséget a fentebb hangoztatottak elmélyítése.)

Erdély mozgalmas történelmében a társadalmi csoportok először az i. e. II. században vagy az I. század elejére, Burebista dák király idején jutott el a fejlődés következtében szükségessé vált államszervezet kialakításának küszöbéig. Noha Kelet-Erdélyből is fölös számmal ismeretesek e korból származó, tehát késő vaskori települések, következésképpen gondolkodva el kell tekintenünk töltésvonulatunknak a dák államszervezethez kötésétől, elképzelhetetlennek véelve egy ugyanazon társadalmi szervezethez tartozott területrészek lakosságának ilyenképpen való elválasztását!

Bár a római birodalom kellő mértékben rendelkezett volna mind anyagi, mind katonai tekintetben szükséges feltételekkel, sőt ismeretekkel hasonnemű (vagy még fejlettebb, költségesebb létesítményei Britanniában, Germaniában, Rhaetia-n, az észak-afrikai Mauritania-ban stb.), mint szólottunk róla, egész sereg, részben műszaki, részben más természetű ellenérv miatt nem fogadható el a töltésvonulat római kori keletkezése. Különben egész Dacia-ban (kivéve Dacia inferior később Dacia Malvensis Oltól keletre fekvő keskeny sávját) nem gondoltak folytatólagos árok-töltés kiépítésére, a meszesi limes-szakaszon is csupán a legveszélyeztetettebb részekben folytatódtak záró töltések (clausurae) létesítéséhez.

Dacia tartomány (legkésőbb) 271.évi kiürítése után következett népvándorlás korában, a bércecs szűkebb hazánkat névleg vagy valójában birtokukban tartott népek közül sem a rokon hunoknak (376-454), sem az ugyancsak rokon avarok 1. és 2. hullámának nem lehetett érdeke-e nagyszabású védelmi elem létrehozása, hiszen e birodalmak virágkorában Erdélytől messze keletre eső területeken is uralkodtak.²⁸ Hatalmuk

gyors összeroppanása következtében viszont, a már védekezésre készítő, hanyatlási korban nem igen adódhatott lehetőségük a védőrendszernek a megteremtése...

A kelti germán gepidák a hun világbirodalom összeomlás után a kezükbe kaparintották a Kárpát-medence Tiszától keletre terülő részét²⁹. Igaz, a tulajdonképpeni Gepida-ország: "Gepidia" északi és keleti határát néhol több (párhuzamosan) vonuló hatalmas töltésrendszer kénálta. Ez azonban korábban, a Nagy Magyar Alföldön a IV. század 20-as éveiben létesült jazyg - szármátá védelmi mű volt...

"... A kocka tehát fordult, a germán törzsek: vandálok, gepidák, vizigótok nyomása ellen római segítséggel és irányítással (A szármátá kliens állam határán, sz. m.) épült, sok száz kilométeres földmű a VI. században már az egyik hajdani ellenség, a gepidák védelmét biztosította északról és keletről. a sánc (töltés sz.m.) akkoriban még jó karban lehetett, mivel a gepida állam bukása után nagyjából ugyaneddig terjedt ezen a vidéken a korai avar (568-670) településterület is "Kis -Gepida" viszont Erdély szívében (...) feküdt; Erdély településtörténete folyamán ekkor zsugorodott legkisebbre a lakott terület. A gepida településterület kizárólag a Mezőföld (helyesen az erdélyi Mezőség, Mezőföld a Dunántúlnak a Siótól keletre eső része, sz. m.) sík (helyesen dombos) vidéke..." De a gepidák a VI. század elejére már a Nagy-Küküllő mentére is kiterjeszkedtek, a kiskalambfalvi "Galat-tetőn" erősségünk is volt,³⁰ sőt..." A Szamos középső folyamvidékétől a Maros és Küküllő völgyén át a Háromszéki-medencéig az 530-as évektől kezdve földművelő és állattartó falvak és tanyák láncolata húzódtott javarészt főltszabadult és szolgálja sorsú emberek telepei" Bóna Istvánnak ezzel a megállapításával³¹ egyúttal hiábavalónak tűnik töltésvonulatunknak a gepida hatalomtól való eredeztetése. Ehhez Bóna Istvánnak a gepida szállásterület védelmével kapcsolatban hangoztatott még egy érvét csatlakoztathatjuk. Szavai szerint "... A történeti régészeti adatok alapján már felettébb valószínű, hogy mindaddig, míg a gepidák országa fennállott, a Kárpátok medencéjének a kelti felében nem tudtak behatolni a szlovák. Beköltözésüket sikeresen akadályozta a gepidák lakta földek körül "tudatosan" terjeszkedni engedett erdőszáv, valamint az átjáró - néhány szoros - erős katonai védelme. A gepidák "erdőgyepű" rendszere nemcsak a kárpátok mentében húzódtott, talán még szélesebb a Felső-Tisza-Szamos vidékén, és széles lehetett Hunyad, Krasód-Szőrény és A Temesköz térségében is. A kisebb támadó csoportok ez az erdőrengeteg könnyedén feltartóztatta. Kérdés az is, hogy a VI. század folyamán az Al-Dunán át a Balkán belsejében törekvő szláv harci csoportok, majd nyomukban a megművelhető földeket kereső törzsek egyáltalán érdeklődtek-e a megtelepedés számára nem sok jóval kecsegtető erdőszávok iránt, hiszen maguk is éppen óriási erdővidéket hagytak el..."³²

Fejünkben megfordult a 830 tájától 896-ig a "dunántúli Bulgáriához" (részben?) tartozott, Erdélybe a keletről várt veszedelmek elhárítására épített védővonal bolgároktól való létesítésének gondolata is. Ámde ennek Havaselvén semmi maradványa sincs! Igaz, a nyugat-Havasel-

vén, az Olt folyásával többé-kevésbé párhuzamos, a Leaota-hegység (2133m) meg a Nagy-Királykő (2240m) között folyosó - szerűen lealacsonyodó, 1240 m t.sz.f. magasságú Törösvári-hágónak irányuló, égett magú folytatólagos és szokványos védelmi elemekkel (burgusokkal, castellumok-kal stb.) "fölszerelt" állandó védelemre létre hozott római limes-vonal, az ún. Limes Transalutanus felületen ránézésre folytatódni látszik a 619 m-es Persányi-hágóról északra kezdődő, azonos nevű hegységben, de az egyes kutatóktól bolgárnak vélt, nevezett limes-szakasz korántsem bolgár eredetű. Erre való tekintettel látszólag erdélyi folytatásának is el kell vetnünk bolgár származását.

Ezek szerint időben egyre későbbre szorulunk. Egyre sürgősebbé, követelődőbbé válik a kérdés: dehát mégis melyik korban kereshetjük vázlatosan bemutatott, vonalasan elhelyezkedő töltérendszerünk eredetét. Első pillantásra a vízbefúló szalmaszálla is kapaszkodni törekvésehez hasonló érzet lehetne úrrá rajtunk. A helyzet azonban korántsem annyira "veszedelmes", mint amilyennek tűnik. Úgy tetszik: mégis van egy-két fogódzónk. Vegyük sorra ezeket. Már a szovátai "Alsókacán" levezetett utat záró "Tündérek útja" említésekor figyelmeztettünk az - utolsó, esetleg kora középkori használati idejében "lakott" vármezei vár közelsége, a két védelmi elem esetleges oksági kapcsolatára. Ez a fölvetés természetesen csakis abban az esetben lenne elfogadható, ha jövődő kutatásukkor sejtésünk valós értékűnek bizonyulna... Szerencsénkre, nem ezen áll vagy bukik a napirendre került ügy megoldása. A közelben a Hideg-Juhod völgye fölé szökkenő sziklára épített parajdi "Rabsonné vára" esetében az erősség meg a várnyaki töltés-szakasz, a Juhod völgyi "Rabsonné-útja", a "Szilas-patak" menti, továbbá a "Csere-tető" lapos felszínén húzódó töltés-szakaszok kapcsolata már kézenfekvőbbnek látszik. Bár pillanatnyilag képtelenek vagyunk elfogadhatón értelmezni főként a völgyet hegységtől-hegységtől zárt "Rabsonné-útja" nevű töltés-rész adott helyre telepítését, feladatát. Mind a "Tündérek útjának", mind a "Rabsonné-vára" környéki töltés-részeket - az általános védelmi feladatokon kívül - a szovátai - parajdi felszínen levő sötömszők védelme, veszedelem esetén is megtartása lehetett különös szerepe. "Firtos"-és "Tardód-várával" kapcsolatban - egyelőre nem ismerünk effajta védelmi elemeket (hacsak rá nem akadunk - a feltehetőleg - a Kalondát eltorlaszoló "Veres Máté" töltés-szakaszára). Minthogy az oroszhegyi meg a kápolnásfalvi határ között húzódó "Hadak-", "Óriások útja" stb. töltésvonalat keletnek irányul, ennek a körlete messze elkerül a székelyudvarhelyi "Budavárát".

Dénes István a "Rika-erdejének" » Gyepübükke » nevű részén, a "Kustaly-varának" hívott erősség közvetlen közelében lévő "Lapias-tetőn", hajdan a nevezett várhoz kétségtelenül szervezen tartozó mértékben "arcultatban" a fő töltésvonalat méreteivel már a keresztmetszet méreteivel megegyező 350, 200 és 200 m-es töltés-szakaszt fedezett fel. A - csodálatosképpen - még Benkő Elektől is XI-XII. századnak elismert erősségnek³⁵ a fő töltésvonalathoz ("Kakasbarázdához") megfigyelhető viszonya félreérthetetlenül a vár és töltésvonalat szoros oksági kapcsolatáról árulkodik. Említett töltés-szakaszok a fő-töltés "mő-

gött" attól nyugatra, de közvetlenül a vár előtt figyelhető meg. A homoródoklándi "Kustaly-varának" a védőárka nagy U keresztmetszetű, a "Kakasbarázdáéval" azonos.

A bőséges kora középkori anyagával megörvendeztető, a Rika és Sós-kút - (tévésen Nádas) patak közötti lapos hegyháton épült "Rika-vára" nem azonos a "Boldi vagy Attila"-várral (684m). Ez az erősség Székely Zoltán írásában "Réka-varaként" szerepel³⁴. "Rika -vára" 1,5 km-re a fő-töltésvonal előtt, tőle keletre fekszik.

Az Olt rákosi szorosa északi "kapuzábéját" alkotó "Tepő" (Rákosi Tepő) (820m) vele éppen átellenben emelkedik a hasonlóképpen várat méghozzá jóval korábbi dák erősséget hordozó "Ürmösi Töpe" (755m). A rákosi Tepő hatalmas mész-kő ormára épült kora középkori várhoz vezető egyetlen könnyebb közlekedési lehetőséget zárja a fő-töltés mögötti, tőle nyugatra a Kövedomb előtt 250 m-en húzódó rövid töltés-szakasz. Véleményünket újból erősítve itt a "Rabsonné és "Kustaly-vári" helyzet ismétlődik!

Tárgyalásunk végére érkezünk. Állásfoglalásunkat rövidre szabva a következőket mondhatjuk. Más vélemények ellenére a jelen írásban említett a röviden bemutatott töltés-szakaszhoz kapcsolódó erősségeket - az ásatásainkból kikerült régészeti anyag alapján ítélve továbbra is Szent László királyunk (1077-1095) uralkodása idején (esetleg Könyve Kálmán (1095-1116) országlása első éveiben építetteknek tartjuk. Minthogy a töltésvonalat bizonyos szakaszai meg a várak némelyike között szerves kapcsolatok figyelhetők meg, a rendszerbe sorakozó erősségeink meg a Székelyföldön végig húzódó töltésvonalat között nyilvánvaló összefüggést kell látnunk.³⁵ Egészen hasonló a helyzet a Dunántúlon, tehát nyugat-Magyarországon is!

Az egész egységet, szerves egészet látszik alkotni. Feladata a Moldvából a XI. század 6. évtizedének végétől meg-megismétlődött úz és kún betörések elhárítása volt. Szent László uralkodása idején nemcsak a kelti végeket tartotta szükségesnek alaposan megerősíteni, de Erdélyben egybűtt is gondolkodott a várak fejlesztéséről.³⁶

A fennebbiekben nagyon leegyszerűsítetten bemutatott székelyföldi töltésvonalat a XI. század végi - XII. század két első harmadának országhatárát alkothatta, annak a belső erődítmény vonala volt. Ettől kelet felé kezdődött az országválasztó széles sáv, a gyepűelve. A Horvátország meghódítására XI. század végi "Magyarországnak" - nyilván - megvolt a gazdasági, katonai, politikai ereje hasonló létesítmények megalkotásához...

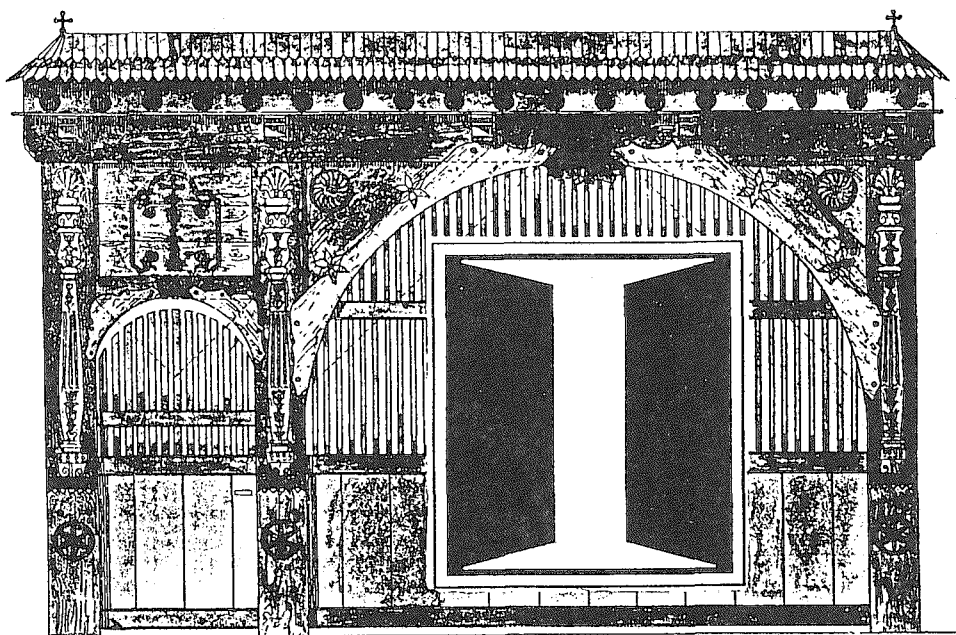
J E G Y Z E T E K

- 1 - LD: Téglás Gábor: A Limes Dacicus két Küküllő és Olt közötti részlete Udvarhely megye északi és keleti hegységeiben Oroszafalutól (!) Alsó-rákosig. Archeológiai közlemények, XIX 1895 8.1., uő: A rómaiak végvárai a Hargita hegység alján s a keleti határvédelem célja és rendszere. Erdélyi Múzeum, XIII 1896 398. 1. uő.: A két Küküllő völgy - feijénél látható végvárak és határtöltések viszonya Dacia katonai és tartományi székhelyeihez. A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyvei. IX 1896-1898 53-59. 1.: uő: Dacia keleti határvonala s annak védelmi rendszere a Martos felső völgyétől az Olt rákos-hévízi szorosáig. Erdélyi Múzeum, XVII 1900 261-269, 313-324 uő.: A Hargita alji töltésvonalak eredetére vonatkozó néphagyományok. Ethnographia, VI 1905 38-40. 1.
- 2 - A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismerteti szempontból. I. kötet Pest 1868 139. 1.
- 3 - I.m. IV.K Pest 1870 20. 1.
- 4 - I.m.80.1.
- 5 - Ld.: Limes nyomok a "Görgényi hegyek"-ben Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Egylet Érem-és Régiségtárából (szerk. Pósta Béla), VIII 1917 (1918) 218-230. 1.
- 6 - Vö. Ferenczi István, Petica, Mihai: Cercetari de topografie arheologica in judetul Mures (partes I. - a) Acta Mvsei Napocensis (a következőkben AMN), XIX 1982 577-579. 1.
- 7 - Vö. i.m. II. részével, AMN, XX 1983 114 - 117.1. 1-5 sz.
- 8 - Ld.: Dacia keleti határvonala és az úgynevezett "dák" - ezüstkincsek kérdése. ETI kiad. Kolozsvár 1944.
- 9 - Paulovics István i.m. 31.
- 10 - V.ö. régészeti megfigyelések a Limes Dacicus északnyugati szakaszán. Erdélyi Múzeum, XLVI 3-4 1941 189 - 214 .1.: Erdélyi Tudományos Füzetek 129. sz.
- 11 - Vö. Ferenczi István, Petica, M.: AMN, XIX 1982 576 - 579.1.
- 12 - Ld. "Pare sa aiba doua faze de folosire". Ld.: Ferenczi, Petica AMN, 1982 567. 1. , se poate presupune: uők.: AMN, XIX 1983 113. 1.
- 13 - Vö. Kelet - Erdély korai kővárai. In: Castrum BENE. VÁrak a XIII. században. A magyar várépítés fénykora. (Szerk. Horváth László, győngyös 1990 72.1.)
- 14 - Vö. Ferenczi István: Die Erforschung des römischen Limes auf den Höhen des Mesesgebirges.(Ein Vorbericht) Dacia. Revue 'archéologie et d'histoire ancienne. N.S. XI, 1976 143-162, különösen a mellékelt térképvázlattal: uő.: Observatii cu privire la sistemul se caracterul asa - zisului "Limes Dacicus" AMN, V 1968 75-98.1., főként a közre adott térképvázlattal; Gudea, N.: Contributii la istoria militara a Daciei Polarisensis. I. Limia inaintata de fortificatii mici de pe sectorul de NV al limesului provincial intre-castrul de la Bologa si Tihau. Acta Mvsei polarisensis, IX 1985 149-224.
- 15 - Ld.Paulovics István: i.m. 26
- 16 - Vö. Legutóbb: Protase, D.: Castrul roman de la Calugareni (r.Tg. Mures). AMN, II 1965 209-214.1., továbbá Ferenczi István, Petica, M.: Limes-ul Daciei. Contributii la cunoasterea sectoarelor Bran covenesti -

- Calugáreni și Calugareni - Sarateni (jud. Mures). Közlésre terjesztettük az Apvlvm (Acta Mvsei Apvlensis - Gyulafehérvár (XXVI. Paulovics István: i.m. 36.
- 17 - Ld. Garda Dezső: Plutaritul in bazinul Giurgeului (sec. XVII-1848) AMN, XXI 1984 227-238.
Múltbeli nyomozás a Görgényi-hegység átjárói körül. HAZANÉZÓ, IV. 1993 4-7.
 - 19 - Ld. Gociman, A.G.: Industria și comerțul lemnului din basinal Muresului superior. Cluj 1929 26., 28., 280, 287-288. 1. ., Egyes Ákos:
A vasúthálózat kiépülése Erdélyben és hatása a gazdasági életre. A vasútak kultúrtörténetének egyes kérdései című fejezet (különösen a 160-161.1.) A falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és kapitalizmus történetéből Erdélyben. 1848-1914. Kriterion kiad. Buk. 1981.
 - 20 - Ld.: Gudea, N. : Castrul roman de la Inlaceni. Incercare de monografie. Acta Musei Porolissensis, III 1979 170-173.1.
 - 21 - Ld. Ferenczi Géza-Ferenczi István: Sapturi arheologice cu caracter informativ executate între anii 1962-1965 de Muzeul din Odorhei. Studii și materiale - Marosvásárhely, II 1967 55-56.1. XXXII-XXXV.
 - 22 - Vö. Ferenczi Géza - Ferenczi István: Székelyföldi gyepek. Megoldódóban arika töltés vonulat rejtélye. Korunk, XXXI 1972 305 -312.
 - 23 - E tekintetben utalunk Protase, D.: Le coorti I Hispanorum millaria et I Ubicorum in Dacia. Dacia N.S., VI 1962 505-508.
 - 24 - Vö. Ferenczi Géza-Ferenczi István: Sapatufile de salvare din 1956-1958 de la Sînpaul. Materiale și cercetări arheologice, VII 1961-401-405.1.
 - 25 - Ld.: Ferenczi Géza-Ferenczi István. Sapturi arheologice in burgul roman de la Ocland (Jud. Hargita). AMN, XIX 1982 279-286.1.
 - 26 - Paulovics István: i.m. 62-66
 - 27 - Paulovics István: i.m. 73-81.
 - 28 - Ld. Bóna István: Daciától Erdőlvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271-896). In: Erdély története 2. I. köt. Akadémiai Kiadó Bp. 1987 177. 1.
 - 29 - Ld. Bóna István: A középkor hajnala. A gepidák és a langobardok a Kárpát-medencében. Corvina Kiadó, Hereditas sorozat. Bp. 1974 28-29.1. térképvázlatát, 25-27, 81-84.1.
 - 30 - Vö. Horedt, K.: Zur Geschichte über Gepiden in Siebenbürgen.
In.: Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens. Buk. 1958 84-86. A kisgalambfalvi Galat-teteji gepida településsel kapcsolatban ld. még Bóna István: Erdély története. 151-152, 157.1. 17. kép.
 - 31 - I.m.158.1. ld. még a 157.1. 17.sz. térképvázlatát.
 - 32 - I.m.177.1.
 - 33 - I.m. 72.1.
 - 34 - Vö.: Contribuții la problema fortificațiilor și formelor de locuire din sud-estul Transilvaniei. Aluta, VIII-IX 1976-1977 63., 98.1. 21. kép
 - 35 - Egészen hasonló a helyzet a Dunántúlon, tehát Nyugat-Magyarországon is! Ld.: Kring Miklós: Az államhatár kialakulásáról. A gróf Klebersberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve, IV. évf. Bp. 1934 3-27.1.. Belitzky János: Nyugatmagyarország védelmi rendszere és határörnépei a középkorban. Uott. 56-73.1.: Kiss Gábor-Tóth Endre: A vasvári "Római sánc" és a "Katonák útja" időrendje és értelmezése.

Adatok a korai magyar gyepűrendszer topográfiájához I. (Communications Archaeologicae Hungariae 1987 101-135.1.

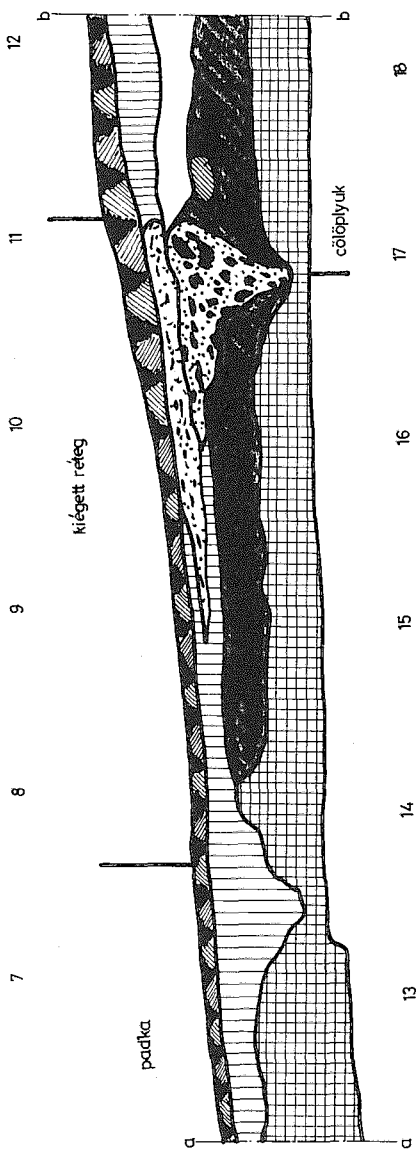
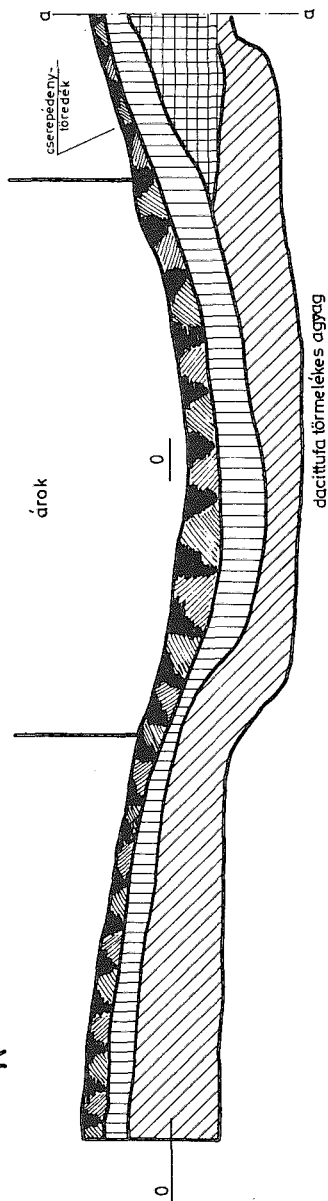
- 36 - Vő. Rusu, Mircea: La population autochtone et les Hongrois sur le territoire de la Transylvanie aux IXe-XIe siècles. In: Congressus Quartus Internationalis Fenno Ugristarum. Budapest 1875. Pars II. Akadémiai Kiadó Bp. 1980 217.1.

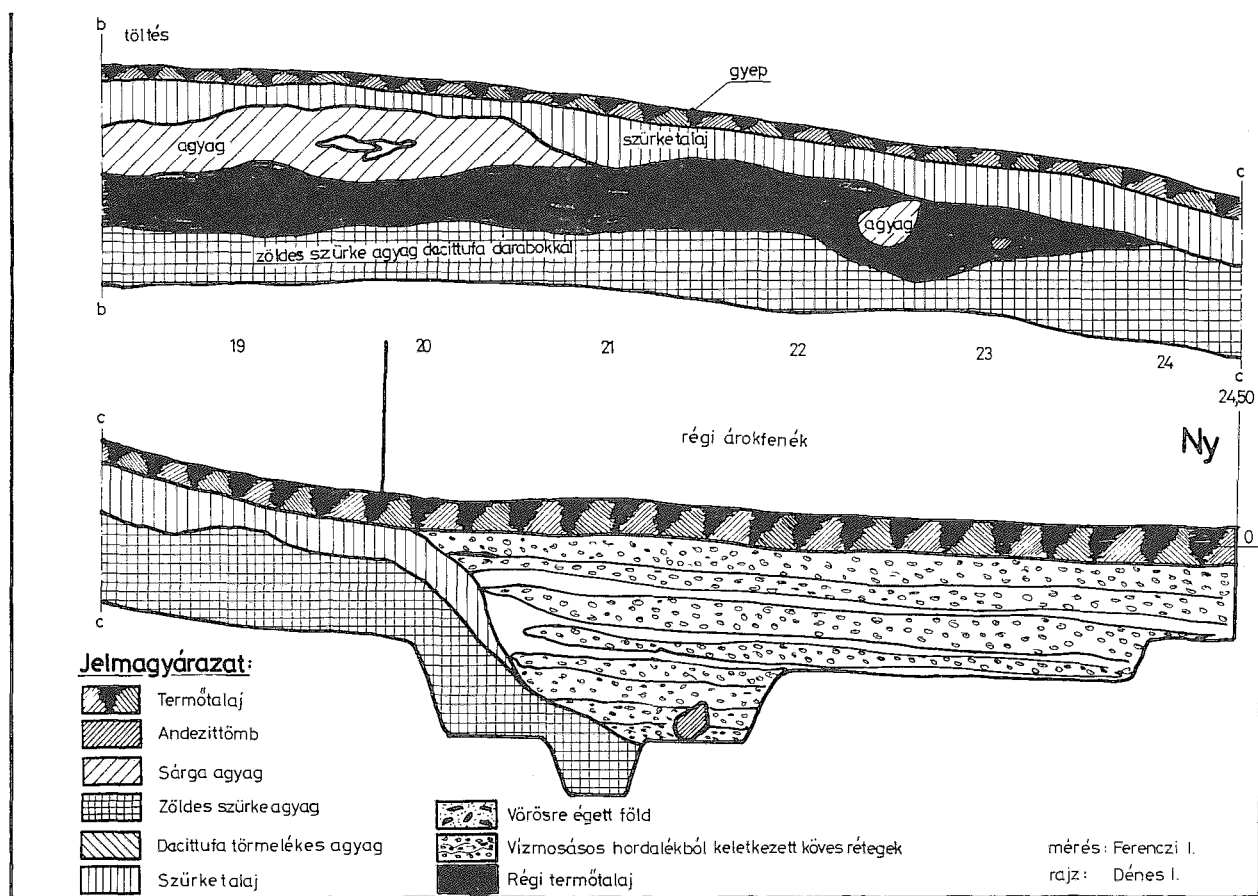

KAKASBARÁZDA (Rika völgye) K - Ny irányú keresztmetszet

lépték 1:20

K

Fontos utilitárius elv ez, ami hét évvel előzte meg az ugyancsak hasonló elvet-, de egészen más célból - hangoztató Ratio Educationist.

A Methodus utasítása szerint az "ítélőképességet kell fejleszteni"⁸, s nem kell olyat tanítani, amit a tanulók nem értenek. Javított a számonkérés eddigi módszerén is. Hangsúlyozta, hogy a tanulókat ne sorrendben szólítsák fel, és ne egy tanuló feleljen végig.

A tanítási munkában az iskolai munka fontosságát hangsúlyozza. Utasítása szerint a tanítóknak kerülniük kell, hogy a tanítványoknak otthon sok könyv nélküli leckéjük legyen. Törekedjék arra a tanító, hogy a tanulók minél könnyebben sajátítsák el az ismereteket. Legyen a tanító célja a figyelem felkeltése. Így aztán az osztály foglalkoztatottsága megvan, s rendes előrehaladás biztosított.

A tanítók viselkedésével kapcsolatban is van megjegyzése. Hangsúlyozza a személyes, jó példát. Fontos a templombajárás, hiszen a gyermek előtt így élő példaként áll az istenfélő tanító. A tanító a tanteremben való viselkedésével kapcsolatban pedig elítéli "a folyton lármázó, koholó és vesszőző tanítót".⁹ Ezt a tanítási módszert zavarta meg funkcionálásában az 1777-es Ratio Educationis annyiban, amennyiben végrehajtották a reformátusok. Ha igen, ennek hatása 1788-ban, a Conscriptio keletkezésének évében már érezhetőnek kellett lenni. Úgy érzem, hogy a Conscriptio adataiból erre vonatkozóan a felelet világosan megadható.

A Conscriptio kérdései vonatkoznak a tanított tantárgyakra is. A helységek 65 %-ban igenlően válaszolnak a német nyelv tanítását tudakoló kérdésre. Az eredmény azonban sokkal gyengébb, mint a már nagy hagyományokkal rendelkező latin nyelv tanításánál. A tantárgyak rendszerében más változás nincs.

A másik kérdés: milyen módszerrel tanították a partikulákban 1777 után? A fejezet elején adott példák mind 1777 után valók; a partikulák a Kollégium módszerét követték továbbra is. Az a gondolat, hogy az oktatás, mint politikum, ne provinciális, hanem központi irányítás alatt álljon, helyes volt, mint gondolta. Ez azonban olyan intézkedésekkel párosult, ami méltán sérthette a protestánsok érdekeit.¹⁰

A Ratio "utilitárius", és a német nyelv "rendkívüli hasznának" hangsúlyozása mögött pedig Bécs nyílt germanizáló törekvése rejlett.

Végeredményben a Ratio teljes végrehajtása a református községek iskoláiban nem történt meg.

Persze a reformátusok is fejlesztették módszerüket. Az 1790/91. XXVI. tc. 5. §-ban megerősített önkormányzati jogaiknál fogva saját belátásaik szerint intézkedtek iskoláik szervezésében.¹¹

1792. áprilisában látott napvilágot az új szabályzat; A "Tanítóknak kötelességei..."¹²

Ez is hangsúlyozza, hogy a tanító mindenképpen elől kell járjon jó példával. A gyermekek imádsága alatt például ne sétáljon, illetve "ne legyen befedett fővel"¹³

A tanítással kapcsolatban ezt olvashatjuk: "Végezze el a tananyagot, magyarázza el világosan"¹⁴ úgy, hogy "amennyire lehet az együgyűb-
bekhez is alkalmazkodják"¹⁵. A tanítás célja az, hogy a tanítók "istenfé-
lelemben és jó erkölcsökben neveljék a gyermekeket"¹⁶.

Ennek egyik eszköze a vallástanítás primátusa volt. Mindegyik osz-
tály legfontosabb tantárgya a Káté. A vallás igazságainak megértését
szolgálták még az ének, a biblia olvasó órák, de még olyan tantárgya-
is, mint a földrajz és a történelem.

A hittanítás végső célja, hogy a tanulók előtt világosak legyenek a
református egyház hittételei és a konfirmálás után az egyház felnőtt
tagjaivá válhassanak. Ennek külső megnyilvánulása volt az úrvacsora-
vétel. A Methodus utasítása szerint "úrvacsorához"... csak olyan tanít-
ványokat bocsássanak, akik nemcsak hitágazati kérdések ismeretében,
de a kegyesség és a jó erkölcs gyakorlásában is figyelemreméltó fejlő-
désről tettek bizonyosságot."¹⁷

A feljebb - latin osztályokkal rendelkező - partikulákban a tanulók a
latin nyelvet is tanulták. Tanítása a mai nyelvtanítási módszerről igen
nagy eltérést mutat. Külön-külön évben tanulták meg a tanulók a nyelv
nyelvtani szerkezetének egyes alkotó elemeit. A tanult latin anyag adta
meg itt az osztályok elnevezését is. A főnévragozást a deklinisták, az
igeragozást a konjugisták, a mondat szerkesztést pedig a szintaxisták
tanulták.¹⁸

A latin tanításnak célja: beszélni kell a nyelvet. Ennek eredménye az
anyanyelv bizonyos fokú elhanyagolása volt.¹⁹

Korabeli források szerint 20 a partikuláris iskolákban "történelem"-
ként bibliai történeteket tanítottak.

A tantárgyak tanításánál a legfontosabb és elsődleges volt a tanulók
írni-olvasni tudása. Ez az első éveken át folytatott tanítás során történt.
A tanító először olvasni tanította meg a tanulókat. Az olvasás tanítása
a Conscriptioban található osztálybeosztás szerint (abc-sek, syllabizá-
lók, olvasók) az úgy nevezett syllabizáló módszerrel történt, és mint a
Conscriptioban adatott tények is mutatják, három évig is eltarthatott. Az
írást az olvasás után tanulták - a fiúk. A lányokat - egy két esettől
eltérve - nem tanították meg írni.²¹

A lányok oktatását külön szabályozták az 1784-ben kiadott "Instructio
...-ban"²². Ez részletesen tárgyalja a tanítás módját, külön kitér az
egyes osztályok tanításának mikéntjére. A tanítás ének és imádság
(könyörgés) előzte meg. A tanítónak is énekelni és imádkozni kellett a
személyes példaadás miatt. Az olvasást a Bibliából ajánlja. Igen fontos-
nak tartja, hogy a gyermekek jó olvasóvá váljanak, és utasítja a tanítót,
hogy az olvasó gyermekeket "maga hallgassa, miképpen olvas". Mivel az
olvasás tanulása jó esetben is két évet vett igénybe, a kátét, a bibliai
történeteket stb. magyarázat után állandó kérdeztetéssel "súlykolták" a
tanulóba. Az elemisták után a kiskátésok már komolyabb formában
tanulták a vallást. Számtant is tanultak, a négy alpműveletet. Ez per-
sze csak óhaj volt: a négy alpműveletet nem tanították a lányoknak az

A Ratio Educationis végrehajtása tehát csak a katolikus iskoláknál ment végbe, s mint láttuk, ott sem azonnal és zökkenőmentesen. A reformátusok és luteránusok pedig nem hajtották azt végre, hanem saját módszereik szerint tanítottak.

A reformátusok új tanítási módszere 1807-ben látott napvilágot. Ez a Budai Ézsaiás által szerkesztett Ratio Institutionis (ismertebb nevén az u.n. álmosdi tanterv) volt. Ez a tanterv is azt hangsúlyozta, hogy miszerint "az iskolák művelődési anyagának és tanítási módjának a nemzeti szellemhez kell simulnis... Nekünk valóban nem valami eltanult és idegen, hanem hazai, s mintegy a magunk földjén született oktatási szervezetre van szükség, hacsak nem akarunk a nemzet szellemén erőszakot elkövetni."⁴⁹

II. A tanítás helye

A tanulók tanítása az iskolai épületben lévő tantermekben folyt, ahol volt iskolaépület.

Az iskolák állapota, az iskolai épület, valamint a tető anyaga továbbá az, hogy az iskola a helység melyik részén volt, sokat árul el abból, hogy a századforduló idejében általában, és az egyes községekben egyenként is milyen megbecsülésnek örvendezett az oktatás ügye.

A reformátusoknál az iskolai épületekre történik utalás az 1778-as Conspiratio Scholariumban is. E szerint 33 község a következő válaszokat küldte az iskola alkalmasságát vizsgáló kérdésekre:

1) Elegendő és alkalmas elégge kiterjedt, tágas bő, elégséges	25 község, a községek 75,7 %-a
2) Romlófélben van, szoros alkalmatlan	5 község, a községek 15,1 %-a
3) Nincs iskolaépület ¹	1 község, a községek 3 %-a
4) Nincs felelet	2 község, a községek 6 %-a

Az iskolai épületére vonatkozó adatokat találtam még a szolnoki Állami Leváltár anyagában, a sápi hajdusámsonji, tetétleni és vésztői református egyház irattárában, valamint Fináczy², Rátkai³ és Szirbik⁴ munkáiban is.

A sápi irattárban lévő 1809-es leírása az egy évtizeddel azelőtt épült iskola épületének adatait tartalmazza. Így ez az általunk vizsgált kor iskolaépületének megismeréséhez pontos adatot nyújt.

Papp Gusztáv⁵ kéziratos munkájában idézi a hajdúsámsoni református egyház irattárában található 1809 -es leírást a sámsoni iskola épületéről.

1784-ben új iskolaépületet építtetett a vésztői református egyház. A vésztői irattárban lévő leírás alapján az építkezés 40 ft-ba került, és még buzát is kapott az építőmester.

A hajduszoboszlói, sápi, tetétleni és a hajdúsámsoni partikuláris iskolák telkeinek nagysága a következő volt:

Év. helység	Fiúiskola	Leányiskola
1793	880 ■ -öl	a.) 294 ■ -öl
Hajduszoboszló		b.) 231 ■ -öl
1803		
Tetétlen	299 ■ -öl	529 ■ -öl
1809		
Sáp	333 ■ -öl	243 ■ -öl
1809		
Hajdúsámson	170 ■ -öl	292 ■ -öl

A táblázat adatai mutatják, mennyivel nagyobb lehetősége volt egy nagyobb hajdúvárosnak, hogy iskoláját segítse. Ugyanakkor egy jobb adottságokkal rendelkező kisebb község iskolájának telke nagyobb lehet, mint egy kevésbé gazdag hajdúvárosé). Hajdúsámson nem tartott a gazdagabb mezővárosok közé.)

Vegyük hát sorba az említett iskolákat. Hajduszoboszlón tehát a fiúiskola telke 880 ■ -öl volt, amelyen 3 külön épület foglalt helyet. Az egyik épület 2 szobából, két oldalkamrából és egy pincéből állott. Az építőanyag téglavolt, a fedél zsindely. A rector és nagyobb tanulók preceptorok lakott benne. A második épület 4 szobából állott. Ez is téglából készült, de náddal volt befödve. Ezekben a tanulók osztálytermei voltak. A harmadik épület vályogból készült, részint az osztálytermek, részint a preceptorok és a "bentlakó" deákok (!) számára. Volt még három épületen kívül az udvaron egy szalmatartó deszkaöl, egy kávékút és egy vízesládó is az iskola számára. (Az utóbbi víztartálynak szolgált esetleges tűz esetén).

A leányiskolák közül az első telke 294 ■ -öl volt. Kerítése deszka. A tanító szobája és a lányok osztályterme volt itt egy fedél alatt. Anyaga vályog, kő kéménnyel. Az udvaron sertésöl és kút volt. A második leányiskola 231 ■ -öl. Kerítése szintén deszka. Berendezése ugyanolyan, mint az előbbi. Látjuk tehát, hogyan viselt gondot iskoláira egy gazdag hajdú.

A fontosabbak, a fiúk iskolái téglab épületek voltak. A tető zsindely vagy nád. Vályogból az alsó osztályosok preceptorainak lakása épült. Ezek - az 1788-as *Conscriptio* feljegyzései alapján heten - a partikula saját diákjaiból kerültek ki. Igen lényeges a bentlakó diákok léte. (Ez kicsiben már maga az anyaiskola, a Debreceni Református Kollégium!)

Kevésbé fontos volt a leányok oktatása. Az iskolák telke is kisebb az építőanyag is szegényesebb. A tanító lakása sem érte el a fiúiskola rectiro lakásának színvonalát. Az épületek tartóssága is kisebb volt. Az épületeket 1828-ban majd 1840-ben újjá kellett építeni.

Hajdúsámson fiúiskolájának telke 170 ■ -öl volt. Az épület a rector szobájából, egy osztályteremből és egy kívülről nyíló kamrából állt. Udvara, veteményes kertje 132 ■ -öl.

A leányiskola telke 294 ■ -öl, vályogból van az épülete, fundamentuma téglá. A tanító szobájából és az osztályteremből áll. Az udvarán sertésöl volt.

Hajdúsámsonban igen előkelő helyen van az iskola: a központban, hiszen a község háza és a parókia feltétlenül a falu - ha nem is helyrajzi -, de feltétlenül közigazgatási centruma volt. A megbecsüléssel azonban úgy látszik nem tudott együtt járni az anyagi juttatás. Mindkét ház vályogból épült. Alapja nem volt kő, csak téglá. A két különböző viszonyú hajdúváros után vizsgáljunk most meg két kisebb községben lévő iskolát.

A sápi partikuláris iskola telke 333 ■ -öl volt. Az épület anyaga vályog. A tanító szobája egy kis kamra és az osztályterem van benne. Az udvaron sertésöl és lúdöl van. Kertje mindössze 21 ■ -öl. Az iskola itt is a község centrumában volt, hiszen a község háza, illetve "a paróchia a szomszédjai".⁶

A leányiskola telke 234 ■ -öl volt. Ez az épület is vályogból készült. Két szobája van, az egyikben a tanító lakik, a másik osztályterem. Az udvaron egy nádból, készült tyúköl van. A fiúk iskoláját 1806-ban készítették, mégis vályogból készült.

A régi iskola sem lehetett más.

A rector és a lányok tanítójának rangját ellátottságuk is megkülönböztette. Ez a különbség nyilvánul meg az épületekben, illetve a melléképületekben is. A rector szobája és kamrája mellett a lányok tanítójának mindössze egy helység állott rendelkezésére. A rectornak deszkából, illetve vályogból épült melléképületei voltak, míg a lányok tanítójának egyetlen nádból készült tyúköl volt az udvarán.

A tetéleni fiúiskola területe csak 229 ■ -öl kisebb, mint az 529 ■ -öles leányiskola, és ez a község ilyen formán - ebből a szempontból - kivétel. Mindkét iskola vályogból készült, berendezésük is egyforma: lakószoba, kamra, pítvar és az osztályterem. Az irattári anyag tanúsága szerint mindkét iskola jó állapotban volt.

A makói iskola épülete egy gazdag, iskolájával törődő mezőváros tanintézetéről szolgáltat adatot. Az iskola "...emeletes, kettős épület, fedele cserép. A földszinten és az emeleten két-két osztályterem van, valamint a két tanító izsoba is..."

Makón a reformátusok mellett a kisebbségben lévő katolikusok iskolája "jó lábon áll".⁸

Az eddig említett adatok igen pozitív helyzetről tanuskodnak. Teljes képet azonban csak akkor kaphatunk, ha az ellenkező példákat is figyelembe vesszük.

Ilyen adatokat az 1788-as Conscriptioban is találunk a református iskolákra vonatkozóan.⁹ Hajduböszörményben 1799-ig egy mellékutcai kis nádas ház volt az iskola épülete. Monostorpályiban és Hajdúbágyon a fiúk iskolája "szoros és alkalmatlan"¹⁰, sőt az utóbbi helyen a lányoké is az. Földesen sem kell szószerint venni, a református pap "elegendő és alkalmatos" jelzését a kimutatásban,¹¹ mert ugyanígy ezt is olvashatjuk: "ha szaporodnának a fiúiskolában a gyermeke, úgy bővíteni kellene az oskolát".¹² Itt tehát a hiányzás az "előfeltétele" annak, hogy az iskola "elegendő és alkalmatos". Tiszacsegén is javításra szorult a rossz épület, amelyben a lányok iskolája kapott helyt. A forrás szerint "a lányoknak szükség volna nagyobbítani és szebb állapotba hoztatni, mert az épület már roskadozni kezd és gondolkodik leszállni."¹³

Más források¹⁴ is hasonló jelenségekről adnak hírt. E szerint a "Parochiális házak és oskolák némely Ecclesiákban elhangzatott és rossz állapotban lenni tapasztaltattak..."

Persze az ország más részein is voltak hasonló bajok. Sárospatakon például "a klaszlok termei annyira szűkek, hogy a tanulók kénytelenek vagy a földön fekvé írni, vagy a tantermen kívül az udvarban állni és ott dolgozni."¹⁵

A katolikus iskolák problémái is hasonlóak. Német - Gyulán volt ugyan tanítás, azonban sem tanító, sem iskolaépület nem volt. A "megoldás": a jegyző tanított 1734-től a községházán.¹⁶ Később elkészült az iskola, de 1818-ban már azt jegyzik fel róla, hogy "rendkívül szűk"¹⁷, 1823-ban pedig már "összedőléssel fenyeget".¹⁸ A magyar város katolikus iskolája pedig "olyan rossz karban volt, hogy disznók teleltetésére sem alkalmas"-jegyzí föl a vizitációt végző Braun plebános.¹⁹

A debreceni piaristák "egy alacsony, nádtetős épületben tanítottak."²⁰

Ennyi nehézség, hiba megemlítése mellett mégis azt kell mondanunk, hogy az iskolaépületek tekintetében a Tiszántúlon jobb volt a helyzet, mint az ország más részein.

"Somogy megye kaposi járásában 19 helyen volt tanító, de csak 7 helyen folyt tanítás"²¹, de itt is a szolgabíró szerint "sehol sincs külön iskolaépület, hanem az iskolamester lakásában kapnak külön oktatást a gyermekek, mely házak oly szűkek, hogy alig 15 személyt képesek befogadni..."²²

Látjuk tehát, hogy a kaposi járásban az épülethiány miatt szinte a minimálisra csökkent az iskoláztatási lehetőség. Az iskolák anyagi ellátottsága hasonlóan sok összetevő eredményeképpen alakult. A fűtést például sok helyen "házilag" oldották meg.

A reformátusoknál a legtöbb partikulában a helybenlakó diákok hordták a fűtőanyagot az iskolák fűtésére.

A békési katolikusok szerződésbe foglalva vállalták, hogy a fűtéshez "évi 300 kéve nádat ad a község, ha ez nem oldható meg, elegendő szalmát ad..."²³. Ebből aztán világosan látszik az iskola fűtésének módja is, kemence szolgáltatja a meleget a tanteremben.

Legtöbb problémát a tankönyvi ellátottság, valamint a szemléltetőeszközök hiánya vagy elégtelensége okozta.

Általános szokás volt a Debreceni Kollégium partikuláiban, hogy az iskola könyvtárállományának szaporítása céljából minden távozó rector egy-egy könyvét ajándékba adta az iskolának. Ez azonban alig 30-40 könyvet jelenthetett a legjobb esetben is.

Vésztőn a könyvhiányon ajándékozással segítettek a tehetősebb gazdák.²⁴

Az 1788 -as Conspiratióban Derecskénél ezt látjuk feljegyezve: "A német nyelv könnyebb tanulása érdekében 11 német könyvet vettünk 10 rhénes forintért."²⁵ A könyv és a szemléltetőeszközök ellátottsága az egész kor oktatásügyének nagy problémája volt.

A Tiszántúli reformátusoknál ezért írták elő, hogy "a könyvek megléte-re vigyázzanak, ha nincs, be kell szerezni".²⁶

Ez azonban csak utasítás, ideális irányelv volt, és az is maradt, melyet az iskolák rectorai, tanítói rajtuk kívül álló okok miatt nem tudtak maradéktalanul teljesíteni.

III A tanítás anyag

A tananyag beosztása az osztálybeosztás függvénye volt.

Az első fontos tantárgy a vallás. Az elemisták még csak kisebb imádságokat tanultak, hogy azután felsőbb osztályokban fokozatosan Palesztinát, Egyiptomot és Babilóniát tanulták meg a hit tételeivel, majd bizonyításával. Így a legfelső osztályban maguk is készítenek "könyörgéseket".

Az ének tanítása is a vallás jobb ismeretét szolgálta. Zsoltárokat, dicsőítéseket tanultak; a kisebbek kevesebbet és csak az első versszakokat, a nagyobbak arányosan többet.

Történelemből általában bibliai történetekkel foglalkoztak. (Bár voltak olyan iskolák, ahol már a hazai történetet is tanították.) A szintaxisták már egyháztörténelmet is tanultak, a retorikusok pedig az egyetemes történelmet tanulták Krisztus születéséig.

Földrajzból a hazai és európai földrajzot tanulták - igen alapfokon -, de emellett még egy évig tanulták - ugyancsak vallási segédeszközként Palesztina, Egyiptom és Babilónia földrajzát is.

A szépírás (calligraphya) tanítását a reformátusoknál a Methodus rendelkezte el. A tantárgy keretében gyakorolták a mai értelemben vett iskolai házi írásbeli feladatokat.

A másik fontos tantárgy a latin volt. Az osztályban tanult anyagrész az osztály nevét határozta meg. A declinatio, coniugatio egy-egy év anyaga volt. A grammatikus Langius Colliquiumaiból tanultak, a szintaxisták - többek között - Phaedrus meséit fordították. A poetikusok anyaga Horatius, Ovidius és Vergilius volt. A retorikusok főként Cicerót tanulták, illetve a latin nyelven való beszédet gyakorolták.¹

Arithmetikából a négy alpműveletet, a hármasszabályt, és a nagyobb iskolákban a törtéket tanulták.

Azokban az iskolákban, ahol latint nem tanítottak,² a tananyag bizonyos módosításokkal ugyanez volt, a latin kivételével. A helyzet itt annyiban módosult, hogy az olvasás és írás tanítása több időt vett igénybe, egy-egy iskolában három évet is. Így a nagy-és kiskátét csak egy évig tanulták. A többi tárgynál is csökkent az anyag. Történelemből csak a bibliai történeteket, arithmetikából a 4 alapműveletet, legfeljebb a hármasszabályt, földrajzból pedig a hazai földrajz mellett mindössze az európai fővárosok nevét tanították. A leányok tananyaga is hasonló volt: ami hiányzott, az írás tanítása. Az aritmetika tanításának foka községenként változott. Az összeadást és kivonást mindenütt tanulták, néha a szorzást is, osztást már ritkábban. Legfontosabb tantárgy itt is a vallás volt. Tanulásnak összes formái megtalálhatók. (Káté, ének, bibliaolvasás.)

A tananyag elsajátítása a különböző tankönyvekből történt, amennyiben megvoltak a tankönyvek.

Az olvasást ABC-s könyvből, ha ez hiányzott a Zsolnárból vagy a Bibliából tanulták.

Az 1788-as Conscriptio Scholarumban adatolt tankönyvek közül ötöt tudtam megszerezni.

Ezek: az úgynevezett "Debreceni ABC"³ (1805-ös kiadás), Maróthi: Arithmetika⁴, Langius: Colloquia Latina...⁵, illetve Hübner⁶ és Osterwald⁷ vallásitanítást elősegítő könyvei. (Az előbbi Nagy Históriaának az utóbbit Kis Históriaának is hívták.)

Az elemi iskolák - vagy a latin iskolák elemi osztályainak - legfontosabb tankönyve az ABC volt. A kor egyik leghasznosabban szerkesztett tankönyve. Felöleli mindazokat a minimális ismereteket - igen okos rendszerezéssel - amelyeket egy tovább tanulni nem akaró gyermeknek tudni kell. Stílusa közérthető, egyszerű, hogy a gyermek tanulását "A szülők házaiknál ebből... gyakorolhassák". Az első pároldalt betöltő abc után a könyv három részre oszlik. Az első részben az "Emberőről", a második részben "a Természeti dolgok"-ról, a harmadikban pedig "az egész Keresztyén vallás"-ról van szó olyan megfogalmazásban, hogy "azt a gyenge gyermek is tökéletesen megértheti". A könyv függelék-szerű, utolsó részében minimális számtani ismereteket nyújtva a szorzótáblaig jut el. A legutolsó lapon a "Deák nyelv olvasása" található; bár mint a könyv említi, ezt más könyvből kell elsajátítani, mégis a legelemibb latin tudás - olvasás - nem árt. A könyv körülbelül 40 oldalas.

Mind a latin, mind pedig a falusi református iskolák kedvelt könyve, a kor egyik legsikerültebb munkája Maróthi Arithmetikája volt. "Tudatosan igyekszik olyan példányanyagot összeállítani, amelyet a gyakorlati élet igényel. Világosságra és érthetőségre törekszik."⁸ Felépítése az anyag tárgyalásában mindig az egyszerűtől a bonyolultabb felé halad, mind az egyes anyagrészeket, mind pedig az egész könyv szerkezetét illetően. Sikerére jellemző, hogy "Bolyai Farkasnak 1830-ban megjelent Arithmetikájáig a legjelentősebb matematikai irodalomban..."⁹

A latin iskolában fontos tankönyv volt Langius munkája. Három osztály is használta; a declinisták, a cuniugisták és a grammatisták. A főnév-és igeragozást tárgyaló részek után különböző vallási, ("pl. De

amore Dei"), természettudományi (pl. "De aqua"), vagy más, iskolával kapcsolatos kérdésekről (pl. "De Repetitione ") találunk benne beszélgetéseket.

Hübner munkáját a nagyobbak használták, míg Osterwaldét az alsóbb osztályok tanulói tanulták.

Osterwald munkája tulajdonképpen katekizmus. A hit különböző tételeivel, kérdéseivel foglalkozik, úgy, hogy ezeket közben bibliai történetekbe foglalja, vagy kérdés-felelet formában tárgyalja. Miután a tanulók a hit fontosabb kérdéseivel tisztában voltak, került sor a bibliai történetek tárgyalására - Hübner munkája alapján.

Hübner könyve az Ó- és Új-Testamentumból 52-52 történetet tartalmaz. Célja a Biblia cselekményének mesészerű megismertetésével a tanulók vallási ismereteit elmélyíteni. "Azon ismeretekre, amelyek segítségével a paraszt emberek... nevelendők... külön tankönyv fog kinyomtatni" olvashatjuk a Ratio Educationisben.¹⁰ 1782-ben Budán meg is jelent a katolikus iskolák számára írt kétnyelvű ABC.¹¹

Tanítási módszerében az egyszerű elemektől fokozatosan halad a bonyolultabb felé, a betűtől jut el rövid beszélgetésekhez. Ezek a beszélgetések erkölcsi, (Pl. "A jámbor erkölcsű gyermek") általános tanító, stb. jellegűek. ("Az apa és gyermek" című pl. elmondja, hogyan kerül a kenyér az asztalra.)

A tankönyv - híven a katolikus nevelési módszerhez a ministrálás módjának leírásával fejeződik be. A tankönyv bal oldalán magyar, jobb oldalán pedig német szövegezésű.

A katolikus falusi iskola tananyaga - a tantárgyfelosztás után ítélve - nem volt több, mint a hasonló szintű református partikuláé.

A békési iskola tantárgyai a következők voltak:¹² Kis - illetve Nagykáté olvasás, magyar és német írás¹³, szent históriák, és számtanból a négy alapművelet.

Úgy látszik, hogy földrajzot nem tanultak. Nem így Gyulán, ahol a földrajzi tankönyvet maga a tanító, Petik Ambrus írta.¹⁴

Petik könyve mindenképpen figyelmet érdemel, hiszen itt a központi utasításokat betartó katolikusok egyénileg írt könyvet használtak. A könyvből a feudalizmus Békés megyében tárul az olvasó elé. Adatokat szolgáltat a halászhoz, földműveléshez, az állattenyésztéshez, beszél a malmokról, feljegyzi a közlekedési utakat és lehetőségeket. A könyvet Petik a vallásoktatás régi formája, a káté mintájára kérdés-felelt formájában írta meg.

E korszak legjelentősebb tankönyve Hányoki Losontzi István munkája, az 1771-ben megjelent "Hármas Kis Tükör". Losontzi munkáját versben írta és magyarul. Azért versben, mert a szerző szerint, ezt a gyerekek szeretik, s azért nem latinul, mert a szerző a történelmet "magyar gyermekeknek magyarul" kívánta közükbe adni. Célja a szülőföld szeretetére való nevelés, és a nemzeti büszkeség ébresztgetése volt.¹⁵ A földrajzi rész után az ország kormányzati rendszerét írja le, majd jogi rész következik. Ez után következik az igen részletes leírás a hazai történelemből. A könyv Erdély Hármas Kis Tükrével fejeződik be.

A Habsburg uralom idejét lojálisan írja le, de igyekszik érzelmeit kimutatni, s az igazságot, ha nem is írhatja le, sejteti. Sikerére jellemző, hogy - bár szerzője református tanár volt - katolikus iskolában és apácakolostorokban is használták azt a példányt, amelyikből kihagyták a protestáns vallás* ismertető részét.¹⁶ Körülbelül hetven, évszámmal is datált, és ugyanannyi évszámmal nem jelzett kiadást ért meg.¹⁷

Az iskolák tankönyvi ellátása igen szegényes volt. Általában csak a tanítóknak volt könyve. Így aztán a tanítási idő jó részét rabolta el az állandó diktálás.

Az iskola "könyvtára" - ha voltak ilyenek - alig rendelkezett néhány példánnyal. A reformátusok hajduböszörményi partikulájában - pedig ez hajdúváros - mindössze 45 könyv volt 1795-ben. Ezt sem vették, hanem úgy került az iskola tulajdonában, hogy a helyi törvények ki-mondták, hogy a távozó rector hagyjon egyet az iskolára.

Az általam átnézett katolikus irattári anyagban pedig még ekkora könyvtárról sem történt említés.

J E G Y Z E T E K

I. Fejezet

1. Barcsa János : A Debreceni Kollégium és partikulái
2. Methodus, quam in collegio reformatorum helv. confessionis omnes scholas inferiores docentes inde ab infima elementariorum classe usque ad oratorium el logicam sequuntur (Debrecen 1770)
3. Barcsa i.m. (A reverzális szöveget Barcsa Kozma Zsigmond nagybajomi lelkész közlése szerint írja le. A szöveg a következő: "A reám biztatandó tanulókat mind az igaz keresztyén vallásra, mind a tisztességes tudományokra a nemes Kollégiumban bevett tanítások rendivel tanítom.")
4. Conscriptio Scholarum 1788.
5. U.o. 1788
6. A latinnyelvű Methodust Barcsa István és Nagy Sándor is részletesen ismerteti. Munkámban a Methodussal foglalkozó rész tárgyalása az ő munkáik felhasználásával történik.
7. Methodus... (Barcsa. i.m. 65. lap).
8. U.o. 65.lap
9. Methodus... (Na S: i.m. 139 lap).
10. Például: nem mehettek külföldre tanulni, és mint koldulást, megszüntették a ma is meglévő legatiót, kápsálást és suplicialast. (Gyűjtési formák).
11. Péterfy : A magyar elemi iskolai oktatás története. 103 lap. illetve Kornis i.m. I. 311 lap említi.
12. A tanítóknak kötelességei és a Tanításnak rendi, mely a Helvetiai Vallástételen levő Debretzeni alsóbb iskolák számára iratott, és ki adott Debretzenben. (1792. ápr.23.)
13. A Tanítóknak kötelességei... I. rész .5
14. U.o. I. rész 5. §
15. U.o. I.rész 5. §
16. U.o. I. rész 5. §
17. Methodus... (Nagy S. i.m. 138. lap)
18. Conscriptio Scholarum 1788
19. Természetesen ez inkább magára a Kollégiumra vonatkozik, a partikulákra már kevésbé érvényes.
20. Conscriptio Scholarum 1788
21. A lányok csak a szülők külön kérése - és természetesen díjazása - esetén tanították írni a Conscriptio szerint.
22. A Lányok Tanítóinak Instructioja (1784). Az Instructiot (a továbbiakban ezt az elnevezést használom) Varga Miklós: A Debreceni Ref. elemi iskolák története című munkájában ismerteti. Dolgozatomban ezt használtam fel.
23. A Tanítóknak kötelességei... I. rész 5. §
24. U.o. I. rész. 5
25. Péterfy: i.m. 105.lap

26. A szarvasi Evagélica Egyház Székesvárosi növendékek Oskolájának Jegyzőkönyve, melyben foglaltatnak különbéle oskolát és tanítót érdeklő tudományos hirdetmények és feljegyzések... (Állami Levéltár, Gyula.)
Levéltári száma: R - 1
27. U.o. Állami Levéltár, Gyula R -1.
28. U.o. R - 1.
29. U.o. R - 1
30. U.o. R - 1
31. U.o. R - 1
32. U.o. R - 1
33. Hest J Aurelian: A jezsuiták iskolái Magyarországon a 18. században 11. lap.
34. Molnár Aladár: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században (Budapest, 1881. 29. lap)
35. U.o. 203. lap
36. Historia Domus, Endrőd. Itt található feljegyezve a tanfelügyeletnek felküldött kimutatás, melynek címe: Relatio de statu Scholae Trivialis Puerorum in Possesione Endrőd.
37. A kérdés így hangzik: Docenti Ratio?
38. Historia Domus, Békés. Canonica visitatio 1824. (Latinnyelvű)
39. Az 1777-es Ratio Educationishoz Firml Aladár fordításában jutottam hozzá. Dolgozatomban ezt használtam fel.
40. Ratio Educations LVII.§. A népiskolák szükségessége és hasznossága című fejezet.
41. Ratio Educationis LVII.§
42. U.o. LVII.§
43. Ratio Educationis CXXII.§. A magyar történelem tanítása.
44. U.o. CXXII.§
45. Scherer: Gyula város története 330 lap
46. Scherer: i.m. 330 lap
47. Scherer: i.m. 330.lap
48. Scherer: i.m. 331.lap
49. Az álmosdi tantervet idézi: Kornis i.m. 320. lap

III. Fejezet

1. Schola preter domum Pastoris non habet. (Conscriptio Scholarium 1788. Gelse.)
2. Fináczy: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában.
3. Rátkai: A Hajdúszoboszlói partikuláris iskola története 29. lap
4. Makó városának közönséges és abba lévő Reformatá Ekklesiájának különös leírása Szirbik Miklós prédikátor által 1835/36 Eszt. Sajtó alá rendezte Dr. Eperjessy Kálmán Makó 1926.
5. Papp Gusztáv: A hajdúsámsoni ref. egyház története 1917 (kézirat) Ref. Egyház Irattára, Hajdúsámson.
6. Sági ref. egyház Anyakönyve I. kötet. 1760-1816 Ref. Egyház Irattára, Sáp.
7. Szirbik i.m. 51. lap

8. U.o. 51. lap
9. Tiszántúli Ref. Egyházkerület Levéltára, Debrecen 926-os csomó
10. Conscriptio Scholarum 926-os csomó.
11. U.o. 926-os csomó
12. U.o. 926 -os csomó
13. U. o. 926-os csomó
14. A Tiszántúli F.T. Superintendencia 1810. január 14-én kelt Protocolluma, 14
cikkely. Állami Levéltár, Szolnok.
15. Fináczy: i.m. 217. lap
16. Historia Domus, Gyula
17. Historia Domus, Gyula
18. Historia Domus, Gyula
19. U.o.
20. Balanyi-Lantos: Piarista Emlékkönyv... 47. lap
21. Fináczy: i.m. 239. lap
22. U.o. 239. lap
23. Contractus communitatis Romano Catholica Békésiensis intuitu Scholae.
Historia Domus, Békés.
24. " ...A rector keze alá járó Fiú gyermek számára vett meg jószívűségéből Tóth György János helységbeli érdemes tanácsbeli férfi egy Szent Bibliát, mely ugyan akkor által is adott akkori iskola Rector Kun László Gondviselése alá". U.i. a másik bejegyzés: Tóth György István törvénybíró "... látván azon fogyatkozást, hogy a Leány iskolában nem lévén Biblia , vett egyet". Ref. Egyház Anyakönyve I. kötet. Vésztő, Ref. Egyház Irattára.
25. Conscriptio Scholarum 1788. Derecske
26. A tanítóknak kötelességei... I. rész.

III. fejezet.

1. Az 1788-as Conscriptioban található 49 községből 32-ben tanultak latint
2. 1788 -ban (Conscriptio Scholarum szerint) a partikuláris iskolák 34 %-a (17 község) csak magyarul foly az oktatás.
3. Magyar ABC a ' fiui és leányi iskolák számára az 1805. Esztendőben Debrecenben.
4. Arithmetica, vagy a számvetésnek mestersége, mellyel írt és közönséges Haszonra fő képen a 'Magyar Országban elő fordulható Dolgokra alkalmazni igyekezett Maróthi György... Debreczenben 1743-ik esztendőben.
5. Joachim Langii: Colloquia latina tenerae puerorum aetati prae aliis conuenicuit una sum praemissio tirocinio paradigmatio in usum tironum linguae seperatim edita.

6. Száz és négy válogatott bibliai történetek melyeket ó-és új testaménti szent írásból a ' gyengéknek kedvéért összeszedett Hübner János. (Kiadták: 1775, 1829, 1860)
7. Katekizmus, vagy a keresztyén vallásban való oktatás. Fordította: Kármán József (Pozsony)
8. Jausz Béla: Maróthi György. 31. lap
9. Jausz B.i.m.31. lap
10. Ratio Educationis LXXXVIII.§ A falusi iskolák tárgyai (Friml.90.lap)
11. Címe: " ABC Könyvcske ' a nemzeti iskoláknak hasznokra. (Buda, 1782)
12. Historia Domus, Békés, Canonica visitatio 1824
13. Latin nincs. A német nyelv egyoldalú tanításban tehát a Ratio hatása lelhető fel.
14. A munka teljes címét lásd a 4-es jegyzetnél. A munkát 1961-ben a Néprajzi Társaság gyulai vándorgyűlése alkalmából szövegű formában nyomtatásban is kiadták.
15. Bíró Sándor: Történelemtanításunk a XIX. század első felében (Buda-pest, 1960) 91. lap.
16. Bíró S. i.m. 93. lap
17. Bíró S. i.m. 93. lap

A temesi Bánság gazdasági fejlődése a török kiűzése után

Rövid előadásunk lényegében annak a dolgozatnak a magva, melyet ez év szeptemberében Milánóban a Gazdaságtörténeti Világkongresszuson kívánunk tartani.

Mondanivalónk lényege, a Bánát gazdasági fejlődése a török kiűzését követő században, a rendelkezésünkre álló statisztikai adatok tükrében.

Bánát kissé messze van a Székelyföldről, történelem fejlődése is eltérő, de végeredményben színes hazai tájaink egyike, s megismerése közérdek.

Mit is hallott a nem szakember a gazdag Bánáttól? A cigánybárók, a Herceg Ferenc kissé romantikus elbeszéléseiből ismert bőtermő vidék, a gazdag örmény, macedon, illir és görög kereskedők vidékéről. Arról a tájról, hol magyar, német román és szerb, francia vagy olasz telepes s az és tudja még miféle idevetődött nációk sarjai békességben éltek, gyarapodtak: paraszt és iparos, kereskedő és értelmiségi, egyaránt, úgy ahogy azt Hunyadi Sándor szép novellájában megénekelte... Feketeszáru cseresznye, rabod lettem szép menyecske... Hisz ezen a tájon a gyermekek négy nyelven csevegtek, s a tudományból hagyjuk ki a politikát, de talán még sem véletlen, hogy 1956-ban csupán Temesvárt mozdult meg a diákság s vállalt szolidaritást a magyar felkelőkkel s az sem véletlen, hogy 1989 decemberében itt robbant ki a tömeg megmozdulás a diktatura ellen.

Történelme viszontagságos s történetírása is bőséges, melyről csak a szakkörök tudnak lsten igazában.

Itt kezdte pályafutását a pozitívista magyar történetírás nagy úttörője, Pesty Frigyes, ki négy kötetben megírta Krassó megye és a Szörényi bánság történetét, Ortway Tivadar Pestyvel együtt kiadta Temes megye oklevéltárát, Borovszky Samu aki megírta Temes és Torontál megye történetét. De itt működött Szentkláray Jenő is, a neves egyháztörténész, Juhász Kálmán, ki a huszas években kiadta a Csanádi egyházmegye történetét németül és magyarul is, Baróti Lajos, ki közreadta a Bánság XVIII. századi iratainak repertoriumát s mekkora szolgálatot tett, mert 1919-ben mikor a szerbek elszállították a levéltár jelentős részét, a Begán elsüllyedt. De beszélhetnénk Berkeszi Istvánról, ki röviden összefoglalta Temesvár történetét, Iványi Istvánról, Lugos történetírójáról, Remelley Gusztávról, hogy ne is említsük a gazdag német nyelvű szakirodalmat.

A Bánság síkvidékének lakossága, a helynevek tanúsága szerint (ez is Pesty gyűjtése) a török hódítása előtt magyar. De már a XIV. század végétől kezdve húzódik fel a szerbség, folyamatosan, négy nagy hullámban. Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy Krassó-Szőrény lakossága viszont kezdettől fogva román.

A közel négyévszázados állandó harcok miatt azonban a magyarság kipusztul, elvándorol.

1552-ben Losonczy István hős védelme hiábavalónak bizonyult, Temesvár elesik, a török külön vilajetet szervez s ez meg is marad 1716-ig, mikor Savoyai Jenő hadai végül is bevonulnak Temesvárra. Ezek tudott dolgok. A Bánság hetven évig katonai közigazgatás alá kerül. Mercy lesz a kormányzó. Világosfejú európai látókörű katonapolitikus, aki mindennekelőtt az elvadult, de termékeny táj újratelepítését tekinti első feladatának.

Megindul a betelepítés. A szerbek elsősorban délre, majd a tiszai határőrvidékre tízezrével jönnek, saját metropolitájuk vezetésével. Mercy azonban németföldről is hozat telepeseket, az első hullámot 1718 és 1724 között, főleg bányászokat és kézműveseket. Ezek telepedtek meg Lugoson, Oravicán, Resicán, Temesvárt.

A század közepén kerül sor a második hullámra Svábföldről Elzászból. Ezekben az években települnek meg a svábok Német-szentpéteren, Rákoson, Perjámoson, Mercydorfon, Orczyfalván, Nagyszentmiklóson, Zsombolyán, Lippán, Grabacson, Ujaradon, Bogároson, Csatádon, Szakálházán, Temesgyarmaton, Nagyöszön, Szentandrásan, Neudorfon, Lieblingen, Schöndorfon, Ságón, Engelsbrunnon, Guttenbrunnon, Traunauban, Wiesenhaidon, Marienfelden. Nagyjecsán, Billéden, Újpécen, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

Az elzászi franciák központja Saint Hubert lett, továbbá Charleville, Charlottenburg, Lichtenwald, Solzour, Heufeld, stb. De jöttek olaszok is, ők hozták be a rizskultúrát s az eperfát, pár spanyol falu, továbbá krassovánok, csehek, Vingára és Obessenyőre katolikus bolgárok, Aninára tiroli bányászok.

Magyar településekre csak a XIX. század elején kerül sor. Ekkor alakult meg Majlátfalva, Otelek és Újvár, Végvár és Torontálkeresztes, de sok magyar telepedett meg Rékásan, Zsombolyán, Dettán, Újmosnicán s Medvesen is.

A kamara, hiszen minden a kamara birtoka volt, igyekezett anyagilag is segíteni az új telepeseken. Nemcsak nemesített vetőmagot, fajállatokat bocsátott ingyen a rendelkezésükre, de lekanalizálta a vadvizeket mindennekelőtt a Begát, biztosította a szabad írtást, sokévi adó -és dézsmamentességet. Céhek és kereskedelmi társaságok alakultak; Temesvárt, Resicán létrejöttek az első gyárak.

A telepítések története részleteiben ismert. Mi akkor az új, amit hozzáadhatunk. A statisztika, melynek fényében képet alkothatunk arról a gyors gazdasági fejlődésről, mely egy rövid évszázad alatt a Bánságban bekövetkezett.

Mindennekelőtt le kell szögeznünk egy nyilvánvaló tény.

Az új telepesek egy nyugateurópai agrárkultúrát hoztak be. Röviden: jobb termőképességű magvakat, fajállatokat, ipari és takarmánynövényeket. Új technikát, lövontatást, társzekeret, vetésforgót, rendszeres trágyázást, belterjes állattartást. Gyári eredetű munkaeszközöket s természetesen a maga korában korszerű infrastruktúrát: a mezőgazdaságot, építkezést, ruházatot kiszolgáló kisipart.

Beszélhetnénk az új települések jellegéről, négyzetes utcahálózat, nagy központi vásártérrel, többnyire egyholdas belső telkek, virágzó kertek, belső önkormányzat, minek következtében terheiket közösen váltják meg. A XVIII. század végén a bánáti mezővárosok robotterheiket is pénzben róják le. Felszabadult a munkáskéz, s a szabad írtás révén egyre gyarapszik az úrbéri föld, nagykiterjedésű pusztákkal közlegelőkkel. A mondottak igazolására két nagy összeírás szolgáltatja a hiteles statisztikai adatokat. Az egyik az 1780-as bánáti úrbérrendezés, a másik az 1828-as általános összeírás. Az 1780-as úrbérrendezés a Bánságban átlagban 35-43 kataszteri hold földet határozott meg egy egész telekre.

Az összesítő táblázat révén pontos összehasonlítást végezhetünk az egyes megyék úrbéri földjeinek mennyisége és megoszlása között. Ehhez adandók még a kamarától bérelt úgynevezett kontraktuális földek is, különösen a dohánykertészek esetében.

Mindezeknek az igazolására nézzük meg miként mutat a ma Romániához tartozó kelet-magyarországi megyék úrbéri földjeinek statisztikája.

Megye	A helységek osztályozása szerint				
	I	II	III	I	Összesen
Szatmár	94	22	37	14	187
Bihar	112	125	93	37	367
Arad	55	77	37	21	190
Temes-Torontál	92	79	59-	-	230
Krassó-Szörény	3	100	107	-	210

A parasztcsaládok száma

Megye	Jobbágycsaládok		Zsellércsaládok		Összesen
	száma	%	száma	%	
Szatmár	7.070	68,1	3.311	31,9	10.311
Bihar	11.157	48,4	11.754	51,6	22.911
Arad	11.974	71,5	4.761	28,5	16.735
Temes-Torontál	32.737	85	6.200	15	41.438
Krassó-Szörény	28.106	86	5.577	14	32.683

E számadatokból nyilvánvalóan kitetszik, hogy a két bánáti megye parasztlakossága meghaladja a másik három megyéét jócskán.

Még kirívóbb az eltolódás, az úrbéri földek tekintetében

Megye	összesen úrbéri föld	
	hold	hektár
Szatmár	110.179	44, 664, 6
Bihar	179.554	71.820,4
Arad	165.072	66. 029
Temes-Torontál	366.866	222,772.2
Krassó-Szörény	220.528	116.306

E számokból azonnal kitűnik, hogy a legkiterjedtebb földművelés a Bánátban folyt. Ehhez hozzá kell még számítanunk a földművelés mivoltát is, tekintve, hogy a dombvidéken általában a kétfordulós földművelés folyt, Temes-Torontálban pedig a nagyközségekben már feladták a nyomáskényszert is.

Lényeges kérdés a települések nagysága is. A Bánátban sok a mezőváros, saját belső önkormányzattal. E mezővárosok széles határral rendelkeztek, pusztákat béreltek, többnyire a kincstártól, fejlett állattartás dívott mindenütt. A mezővárosi parasztság bekapcsolódott az áru-termelésbe, különösen a napoleoni háborúk idején. Szorgalmasan látogatták a vásárokat. A nagyméretű jószágtartás mellett a földművelésben is modernebb módszereket alkalmaztak: lóvontatást, társzerket, rendszeres trágyázást, vetésforgót. Kialakulóban volt a belső infrastruktúra, egyre több kisiparos, kereskedő telepszik meg a nagyközségben is, részben a mezőgazdasági kiszolgálásra (Kovácsok, kerékgyártók, kötélverők, szíjgyártók), másrészt a megváltozott életforma végett (szabók, szűcsök, csizmadiák, kalaposok, kőművesek, ácsok, stb.)

A mezővárosi fejlődés már az úrbérrendezés alkalmával megfigyelhető, rá 50 évre már a Bánság egyik legjellegzetesebb vonása. Ha a 300 családnál több lakosú helységeket mezővárosoknak tekintjük, akkor a tanulmányozott megyékben a következő helyzet tárul elénk.

Megye	1786	1828	
Szatmár	1	1	plusz Szatmárnémeti
Bihar	3	12	plusz Nagyvárad
Arad	4	32	plusz Arad
Temes-Torontál	30	60	plusz Temesvár
Krassó-Szörény	24	29	plusz Karánsebes

Az árutermelő parasztság révén erős vagyoni eltolódás is megfigyelhető. A XIX. század elején jelentősen gyarapszik a zsellérek, szolgák száma, kik részben a módos parasztgazdáknál, részben a kamarai birtokaik eladása során kialakuló majorságokon nyerne alkalmazást, akár mint béresek, konvenciók cselédek, akár mint napszámosok. Ezt a folyamatot az 1828-as általános összeírás adatai igazolják.

megye jobbággy	zsellér		szolga	iparos	kereskedő	honoratior
	házas	háztalan				
Szatmár 7490	4684	841	363	229	23	11
Bihar 21586	17411	2320	442	875	192	48
Arad 23414	10671	1169	777	1112	121	112
Temes-Torontál 33655	14202	6092	4185	2994	572	83
Krassó-Szörény 26776	9060	1198	846	729	89	51

A megművelt földek tekintetében nehéz táblázatot készítenünk. Az úrbéri földek mennyisége az úrbérrendezés után összességében nem növekedett, változott azonban összetétele a megművelés tekintetében. Különösen megnőtt a szőlők területe.

Megye úrbéri szőlők száma		hektár	szőlőművelő falvak száma
Szatmár	1.290	258, 2	40
Bihar	3.561	712,2	83
Arad	3.163	632,8	24
Temes-Torontál	23.290	4658,2	92
Krassó-Szörény	5.560	1112,2	35

Nem ismerjük a jobbággyok bérelte puszták, dohánykertek s egyéb kontratuális földek helyzetét. Az 1828-as összeírás azonban adja az adó alá eső paraszti tulajdonban lévő állomány számát az igavonó, szaporodásképes, illetve forgalmazható lábas jószágokat (nem adja tehát a szopós borjak, egy év alatti csikók bárányok és malacok számát). Ezeknek az adatoknak összehasonlítása még inkább alátámasztja a Bánság felgyorsult tőkés fejlődésével kapcsolatban tett megállapításait.

megye	jármosökör	tehén	borjú	ló	birka	kecske	sértés
Szatmár	5707	5524	1026	5277	1585	155	2945
Bihar	9012	9440	2000	5737	2864	875	3337
Arad	15448	11922	7422	17370	14410	1811	10862
Temes							
-Torontál	40995	51524	19583	82693	240522	1416	87120
Krassó							
-Szörény	41526	28097	13185	10045	162838	15540	64197

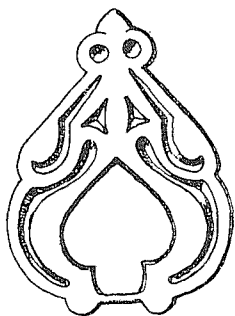
Egyik-másik nagyközség a Bánságban minden szempontból gazdag, virágzó parasztgazdaságokkal rendelkezik. Ennek szemléltetésére íme egynéhány ragyogó példa:

	Öbessenyő	Németcsanád	Temesgyarmat	Liebling	Perjámos
Jobbágy	489	418	279	202	245
házas zs.	51	291	180	23	73
háztalan zs.	5	108	137	129	64
szolga	31	80	97	93	78
iparos	1	44	47	30	25
kereskedő	-	1	1	1	5
honoratior	-	1	2	-	-
szántó	10520	p.m. 7137	4904	6272	8910
kaszáló	2109	hold 1981	2370	2376	1516
szőlő p.m.	609	196	2374	-	-
ökör	1200	364	99	2	-
tehén	1079	924	427	1129	809
borjú	251	428	144	424	181
ló	2346	1771	994	1290	1074
birka	8669	2741	839	793	850
sértés	939	830	652	337	215

	Szakátháza	Széphely	Nagyszentmiklós	Valkány	Krassóvár
jobbágy	303	785	548	272	563
házas zs.	41	31	696	229	82
háztalan zs.	106	10	204	5	12
szolga	129	21	99	-	15
iparos	26	18	219	15	8
kereskedő	1	2	30	-	2
honoratior	-	-	3	-	-
szántó	9980	9429	15195	5620	3776
kaszáló	2010	6300	2248	1061	1472
szőlő	-	-	838	82	-
ökör	45	727	162	587	874
tehén	1496	369	945	557	457
borjú	253	123	336	170	207
ló	1139	1311	2079	1184	103
birka	14	7577	2752	5080	10430
sértés	1390	1638	443	600	999

A számok önmaguktól beszélnek Temes-Torontálban az állatállomány minden tekintetben meghaladja Arad, Bihar és Szatmár megyék összes állatállományát együttvéve. A példaként hozott 9 Temes-Torontáli mezővárosban több ló és több sertés van mint Szatmár és Bihar megyékben összesen, míg a juhállomány a többszöröse. Ezek az adatok kimondottan csak az adó alá eső paraszti tulajdonra vonatkoznak. Ehhez hozzá kell még számítanunk a XIX. század elején sorra izmosodó uradalmakat. Ezekre vonatkozóan azonban nem rendelkezünk összeírásokkal. Bizonyos adatok azonban ebben a tekintetben is virágzó mezőgazdaságra utalnak. Elegendő ha a nagyszentmiklósi Nádkó uradalomra hivatkozunk, melynek keretében ez időtájt szervezi meg a mezőgazdasági iskolát Tessedik Sámuel.

Dolgozatunk tárgya a mezőgazdaság. Gondolom nem kell külön hangsúlyoznunk a Bánság ipari jelentőségét, hiszen ezidőtájt már Temesvár, Resica, Boksabánya, Oravica, Karánsebes, Lugos stb. már számottevő ipari központ.

A székely népesség számának alakulása az Erdélyben történő megtelepedéstől kezdve 1910-ig

Az ún. székelykérdés a magyar középkorral foglalkozó történetírás egyik sarkalatos problémája. A fennmaradt gyér számú adat, összefüggés a magyarázata annak, hogy ezekre építve sokféle elmélet keletkezhetett. Ezek tömör ismeretése is kevés az engedélyezett terjedelem. Ma már tisztulóban vannak a nézetek. Az látszik egyértelműnek, hogy a székelyek a magyarság szerves részét alkotta mindig; bizonyos régi, törökös jellegű hagyományokat jobban megőrzött.

Ma már csak részletkérdésben látszik különbség. Az egyik nézet szerint a Mezőségsbe megtelepedett magyarság határőrző, katonáskodó, nemzetségi (székek) szervezetét megőrző elemeiből alakult ki ez a népcsoport (Kristó Gyula, Bartha Antal, Szűcs Jenő és legújabban Korde Zoltán): A másik nézet szerint a székelyek az avar korszak második felében érkezett - magyarul beszélő - ún. griffes-indások leszármazottai. Ahogy Nyugat - magyarországon e griffes-indások a határ védelmére szorítottak (Őrség népe), úgy a griffes-indás székelyek a 895 -ös honfoglalást követően magyarokkal együtt foglalták el a Mezőséget. Egy részük itt tudott maradni (Aranyos-széki székelyek), a többség a XII. században a hágók jobb védelme érdekében az Olt-menti, mai területre. Benkő Elek, a kiváló erdélyi régész új tanulmányában, ami a szegedi Aetas című folyóiratban jelent meg, ebben a kérdésben nem foglalt állást, de amit tanulmányában felsorakoztat, ennek lehetőségét nem zárja ki. Az új történeti demográfiai kutatási eredmények egyértelművé teszik, hogy a X. században a Kárpát-medencét majdnem betöltő magyarságnak legalább egy milliónak, de lehet, hogy másfél milliónak kellett lennie. Ennek bizonyítékait már több tanulmányomban kifejtettem. Ugyanakkor el kell fogadni Györffy Györgynek azt a következtetést, hogy a 895-tel kezdődő ún. honfoglalást egy legalább félmillió vagy valamivel nagyobb tömeg hajtotta végre. A magyarság középkori meghatározó szerepe a Kárpát-medencében csak a griffes-indás magyarokkal együtt képzelhető el, így alkothattak együtt milliós vagy nagyobb tömeget. Anonymus egyértelműen megfogalmazza, hogy a székelyek a magyarok elé mennek Szabolcs váránál, majd másik helyen mondja, hogy a magyarokkal együtt nyomulnak be a Meszes kapun át. Így kerül az ősi griffes-indás magyarság - amelyikben jobban élt a hunokkal való kapcsolat emléke - Erdély közepére. A határok megerősítését, a tényleges birtokbavétel II. Gézától II. Endréig mind a széke-

lyeknek a hágók közelébe történő telepítése, mind a szászok betelepítése egyaránt szolgálta. A szászág - különböző autonómiákat élvezve - a legutóbbi időkhöz szépen megélt, jelentős értékeket hozott létre Dél-Erdély területén.

E bevezető után ahhoz a kérdéshez szeretnék hozzájárulni, hogy hogyan is alakult a székelység száma. II. József által elrendelt népszéírás (1784/85 tele), majd Orbán Balázs kiváló munkája az 1857-es népszámlálási és 1868-as egyházi schematismusok adatait kiegészítve lényeges támpontjainak, ezeket fel tudjuk már használni. Mégis biztos adatnak az 1910-es népszámlálás anyanyelvre vonatkozó adatait tartjuk. A korábbi évszázadok szorványos adatai legtöbb esetben az adók kivételével kapcsolatosak. Annak megítélése mindig nagy gond, hogy mennyi is lehetett az adózás vagy más összéírásból kima-radt tömeg. Mondhatjuk, ahány történetíró, annyi értelmezés.

Egy másik, módszer alkalmazására teszünk kísérletet. Az ún. visszakö-velkeztethető módszert alkalmazzuk, amit az analógia módszerével kombi-nálunk. E módszer alkalmazására csak mostanában kerülhet sor, amikor a nemzetközi történeti kutatási eredmények a népességnövekedés mértéké-től már megbízhatóbb adatokkal szolgálnak.

Az elmúlt évtizedek nemzetközi demográfiai kutatásai egyértelművé te-szik, hogy egészen a XVIII. század második feléig igen kismérvű népesség-növekedéssel (évi átlagban ezer lakosra számítva 1 és 2) számolhatunk. Az állandóan jelenlevő fertőző betegségek (endémiák) mellett hatalmas pusztí-tást végeztek az időszakonként fellépő járványok (epidémiák). A himlő és a tifusz mellett a XVIII. század közepéig a pestis-járványok voltak a legpusztí-tóbbak. Már ennek az egynek az elmaradása, majd a többiek fokozatos enyhülése hoz javulást. Nincs módunkban felsorakoztatni az analitikus ta-nulmányok tömegét, a bibliográfiai részben néhány összefoglaló munkát ismertetünk. A szakirodalom és sok minden mérlegelése alapján az Angliá-ra (Wales és Skócia nélkül) tűnt a legmegbízhatóbbnak. Igen sok jó, de eltérő eredményt hozó feltárás van Franciaország különböző településeiről, tartományairól. De svéd, olasz és német eredmények is összegződnek a "Nyugat-Európa" rovat alatt közölt arányszámokban.

Népességnövekedés mértéke ezer lakosra - évenként

Időszak	Anglia Nyugat-Európa		Magyarország
900 - 1000 -	-	1,5	1,5
1000 - 2000	1,6	2,0	2,0
1200 - 1300	1,3	1,5 -	-1,0
1300 - 1400	1,3	11,0	1,3
1400 - 1500	1,4	1,5	2,0
1500 - 1700	1,8	1,5	1,0
1700 - 1800	1,5	4,0	4,0
1785 - 1860	-	-	5,0
1860 - 1910	-	-	(6,0) 5,0

A feltételezésünk az, hogy a népességnövekedés mértéke, amelyet alapvetően a természetes szaporodás határoz meg, nem térhetett el lényegesen a Nyugat-Európában feltártaktól. A magyarországi -kismértű elterést - időszakonként - a következőkkel indokoljuk.

1200 és 1300 között érte magyarországot a nagy tatárdúlás. Igaz, csak egy évig pusztítottak, de mégis negatívan befolyásolhatta a népességnövekedést. A tatárjárás népességpusztításának eltúlzását nem tartjuk indokoltnak, ezért vesszünk erre az évszázadra csak egy ezreléknyi évi népességsökkenést.

1300 és 1400 között Európát, különösen városainak népességét tizedelte, helyesebben negyedelte a pestis (1347-1349). A kiváló a magyar középkort kutató Szabó István úgy foglalt állást, hogy bár Magyarországon ilyen mérvű népességpusztítás nem mutatható ki tényszerűen, de Szabó István az 1351. évi Nagy Lajos - féle törvényeket összefüggésbe hozza a pestis pusztításával. A nagybirtokosok igyekeztek elcsalni a jobbágyokat. Ezért kötelezett Nagy Lajos minden birtokost a kilenced beszédére. Ennek figyelembevételével nem a Nyugat-Európára jellemző arányokat, hanem az angliaiakat fogadjuk el (1,3 ezrelék). A XV. században folytatódik az a folyamat, amelyet már a korábbi évszázadokban is tapasztalhattunk, hogy kisebb-nagyobb népcsoportok költöznek be az országba, befogadó ország voltunk. Ebben az évszázadban - a török elől menekülve - a románokon kívül jelentős szerb népesség is érkezik. Így országosan - Nyugat-Európa népességnövekedési mértékéhez képest - valamivel magasabb népességnövekedési aránnyal számolunk (2 ezrelék).

A XVI-XVII. század - ezzel ellentétben - igen negatív a Kárpát-medence népességére, különösen a hazáját védő magyarságra nézve, Mind a török hódoltsági terület, mind Erdély sokféle pusztításnak van kitéve.

A tizenöt éves háború pusztításai után Erdély II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi vállalkozása után szenved igen sokat. Így a nyugat - európai átlaghoz képest kisebb népességnövekedési mértékkel számolunk. (1 ezrelék).

A XVIII. századra már megbízhatóbb adatok állnak rendelkezésre mind Nyugat-Európában, mind Magyarországon. Az egyházak anyakönyvei sokkal megbízhatóbb források az adó - és más összeírásokhoz képest. Érdekes, hogy az eddigi, nem túl sok, magyarországi anyakönyvi feldolgozás megerősíti a Nyugat-Európában tapasztaltakat. A magyarországi feltárások is megmutatták, hogy a XVIII. század első felében a két nagy pestises időszak (1708-1709 és 1738-1741) következtében a természetes szaporodás mértéke hasonló az előző évszázadokban tapasztaltakhoz; 1-2 ezrelék, de a XVIII. század második felében, már nem lévén pestis, már sokkal kedvezőbb, egyes helyeken a 6 ezreléket is eléri a természetes szaporodás. Így összesítve 4 ezrelékre tehető a tényleges népességnövekedés mértéke. Ezt a német (svábnak mondott) telepítések erősítik.

A már magyarországi adatokkal is jól bizonyítható, hogy 1785 és a következő támpontunk, az Orbán Balázs-féle hatalmas munkálatig (1860-as évek) 5 ezrelékre tehető a népességnövekedés évi mértéke. - Jó statisztikáink alapján tudjuk, hogy az 1860 -as évtized több járvánnyal terhelt, 1873-ban hatalmas kolera pusztított az országban. Az 1880-as évtizedben megindult a halandósági viszonyok javulása Nyugat-Magyarországon és egyes alföldi részeken. Az 1890-es és következő évtizedekben már 10 ezrelék körüli népességnövekedést mérnek, ugyanez nem mondható el a székely megyékben. Itt - ugyanúgy, mint Máramarosban vagy a szlovákok lakta északi megyékben - még igen magas a halandósági arány. Azokban a megyékben ahol az adatok összevethetőek voltak, így alakult a népesség, és belőle levonható népességnövekedési arány.

Három megye össznépessége és a népességnövekedés mértéke

Megye	Népszámlálás 1910	Orbán Balázs 1860
Csík	125. 888	98. 192
Háromszák	123. 518	95. 967
Udvarhely	118.458	92. 304
Összesen:	367. 864	286. 463

Népességnövekedés mértéke 1860 és 1910 között: 5, 0.

Visszakövetkeztethető módszerünk alkalmazásához alapul az 1910 -es népszámlálásnak a népesség anyanyelvére vonatkozó adatait vettük.

Magyar anyanyelvű népesség a székelyek lakta megyékben az 1910-es népszámlálás alapján

Megye	Össznépesség
Aranyosszék	44. 738
Brassó	35.372
Csík	125. 888
Háromszék	123.518
Maros-Torda	111.376
Marosvásárhely	22.790
Udvarhely	118. 458
Összesen:	581.140

Rendkívül sok gondot adott annak az eldöntése, hogy az 1910-es népszámlálás magyar anyanyelvűnek a népességből kit is tekinthetünk székelynek. Maros-Torda megyében a maros-széki székelyek és a tor-dai magyarok nyilvánvalóan együtt szerepelnek.

De Kis- és Nagy-Küküllő megyében nem húzódhattak át székelyek?

Orbán Balázs világosan elhatárolja, hogy kit tekint a Székelyföld lakó-jának. A történelmi folyamat során természetes, hogy e székelyek kö-zött sok a velük teljesen összeolvadt régi Fehér megyei magyar. Hosszas módszer alkalmazását két alapról indítom. Lesz egy 600 ezres és egy 500 ezres kiinduló népesség.

A székely népesség valószínű nagysága a visszakövetkeztető módszer alkalmazásával

Év	Növekedés ezer lakosra	Össznépesség	
900 -		86.100	71.800
	1,5		
1000		100.000	83.300
	2		
1200		149.100	124.300
	-1,0		
1300		134.900	112.400
	1,3		
1400		153.600	128.000
	2,0		
1500		187.600	156.300
	1,0		
1700		229.100	190.900
	4,0		
1785		321.700	268.100
	5,0		
1860		467.600	389.700
	5,0		
1910		600.00	500.000

Következtetéseink természetesen a tudományos igényű hipotézisek sorába tartoznak. Bizonyára lesznek a későbbiekben értékes kiegészítések. Tudásunk mai szintje szerint, az európai és hazai történeti kutató-sok eredményeit figyelembe véve ma ez mondható.

A Meszes kapun át a Mezőségbe települő székelység száma a X. század elején 71 és 86 ezer közé tehető. Valamennyiünk szerint ez összhangban van azzal a korábban már kifejtett eredménnyel, hogy a Kárpát-medence népessége ebben az időben egy millió és másfél kö-zött lehetett. Ezen belül a griffes-indás, tehát már a VIII. századtól itt lévő székelység hozzátevőlegesen ilyen tömeget képezhetett.

Az 1200-ra meghatározható 124 és 149 ezer között lévő népességhez annyit, hogy a növekvő népesség fogja betölteni az Olt völgyének medencéit, hegyoldalait.

A tatárdúlás ugyan népességcsökkenést hoz; 1300-ra 112 és 134 ezer között lehetett a székelyek száma. Fontos megemlíteni, hogy a nemrég elhunyt történettudósunk, Benda Kálmán kutatásai szerint a tatárjárás után erről a területről kirajzó népesség őrhelyeket hoz létre. A Szeret mentén 24-et, a Pruth mentén 12-t, valamint kettőt (Csöbör-csök és Órhely) a Dnyeszter mentén. Az 1260-as évekből fennmaradt adatokat Rómában az ún. Missziós Levéltárban találta. - Ezzel összefüggésben van egy másik új eredmény. Ma élő nyelvészeink legjele-sebbike, Benkő Lóránd kutatásai szerint a Román város környéki és a Bákó környéki ún. csángó - magyar falvak lakosságának nyelvjárása az Észak-Mezőség falvainak nyelvjárásához áll közel, tehát a zöme erről a vidékről rajzott ki Moldvában. Ugyanakkor a legdélibb, a Tatros kör-nyéki falvak népének nyelvjárása székely. Mindenesetre az biztos, hogy Székelyföldről is történt kirajzás a tatárjárás után. Később még többen kerestek itt élet lehetőségét.

Az 1500-ra becsült 156-187 ezres népesség jóval több Szabó István által az 1960 -as évek elején meghatározott 50 -55 ezer főnyinél. Ő általában alulbecsülte a Kárpát-medence össznépességét az újabb ku-tatások ezt mutatják. Meg kell azonban jegyezni, hogy Szabó István mindig úgy fogalmazott, hogy "legalább ennyi". Soha nem zárta ki an-nak lehetőségét, hogy ennél több a népesség.

Sokféle ellenőrzést elvégeztünk számításainkkal összefüggésben. Még csak egyre szeretnék utalni. 1700-ra 190 és 229 ezer között lehet a székelység száma. II József korában elrendelt népösszeírás előtti legteljesebb anyagnak az 1614-ben készült székely " lustrát " ismerem. Ennek anyagát gondosan elemezte és kiadta Imreh István és pataki József a " Székely felkelés 1595 - 1596 " című kötetben. A 20. 196 összeírt háztartásszám nincs ellentétben a most valószínűnek tartott össznépességgel. A XVIII. századi egyházi anyakönyvi adatok elemzé-se megmutatja, hogy az adózókhoz képest igen sok a másokkal együtt-élő család, az adózásból kimaradt család a szegény család. De a Székelyföldön is sokan élhettek, dolgozhattak a "főemberek" és a "ló-fők" portáján. A magyarországi kutatások az adóösszeírásokat egybe-vetve az egyházi anyakönyvekben található családok számával az eb-ből meghatározható össznépességgel 15-ös, 20-as, sőt 30-as szorzó-számot is szükségesnek tartanak a tényleges össznépesség valóságos számának meghatározásához. Az 1614-es "lustra" esetében bár-mennyire is gondos, részletező a háztartásonkénti 8 vagy 10-es szor-zószám - mai tudásunk szerint -reális.

A visszakövetkeztető módszer végső eredményét még egyszer ösz-szegezve az a következtetésünk, hogy az 1910-ben Székelyföldön ma-gát magyar anyanyelvűnek valló 500-600 ezer főnyi népesség száma a X. században 71 és 86 ezer között lehetett.

Bibliográfia

- Bartha Antal:** A magyar honalapítás Bp. 1987. 140.p.
- Benkő Elek:** A székelyföldi régészeti kutatások eredményei és feladatai. = Aetas. Történettudományi folyóirat. Szeged, 1993/3. 5 - 20. p.
- Benkő Lóránd:** A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből
- Bóna István:** Dáciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben. In: Erdély története. Első kötet. A kezdetektől 1606 - ig. Szerk. Makkai László, Mócsy András. 107-234
- Dupaquier Jacques:** La population francaise aux XVIIe et XVIIIe siècles. Paris, 1979. 128.p
- Az első magyarországi népszámlálás.** Szerk. Danyi Dezső és Dávid Zoltán Bp. 1960. 389 p.
- Fortunai, Paulo:** Quatro seculi di vita del popolo Friulano 1548 - 1531. Padova, 1932. 37 - 56. p.
- Györffy György:** Magyarország népessége a honfoglalástól a XIV. század közepéig. In: Magyarország történeti demográfiája. Szerk. Kovacsics József. 45 - 62. Historik Statistic för Sverige. I. Bevolking. Stockholm. 1959. 35 -37.p.
- Hobsbawn:** General Crisis of European Economy in 17 th century. Past and present. 1954.
- Imreh István - Pataki József:** Kászonszéki krónika 1650 -1750. Európa -Kriterion Kiadó. 1992. 370 p.
- Imreh István - Pataki József:** A székely falu gazdasági - társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején. In: Székely felkelés 1595 - 1596. Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest, 1979. 146 - 190. p.
- Kabuzan V. M.** Narodanaszeleine Rosszii v XVIII. pervoj XIX. v. Moszkva, 1963. 165 p.
- Kordé Zoltán:** A székely eredeztetés. Aetas. Történettudományi folyóirat. Szeged, 1993/3. 21 - 39.p.
- Kováts Zoltán:** A magyar népességfejlődés a honfoglalástól 1870 - ig. I. II. rész. In: A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szerk. Benkő László/ 1971. 77 - 88. 1972. 3 - 25. p.
- Kováts Zoltán:** A magyarság VIII. századi Kárpát - medencei megtelepedésének bizonyítékai, különös tekintettel a demográfiára. Előadás a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület II. Magyar Történelmi Iskoláján. Tab, 1993. aug. 18. 8.p.
- Kováts Zoltán:** A XVIII. századi népességfejlődés kérdéséhez. = Agrártörténeti Szemle, 1969. 1-2 sz. 218-227.p.
- Kristó Gyula:** Levedi törzsszövetségtől Szent István államáig. Bp. 1980. 574 p.
- László Gyula:** Kérdések és feltevések a magyar honfoglalásáról. = Valóság. 1970. 1.sz. 48-64 p.
- A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész.** Bp. 1912. 878 p.
- Mitchell, Brian R.:** European Historical Statistics 1750 - 1975. Cambridge, 868 p.
- Orbán Balázs:** A Székelyföld leírása. Pest, I. kötet, 1868, 239 p. II., kötet 1869. 159 p. III. kötet. 1870. 211 p. ,IV. kötet. 1870. 220 p.; V. kötet. 1871, 248 p., VI. kö. 1873. 448 p.
- Reinhard, Marcell - Armengaud, André:** Histoire generale de la population mondiale. Paris, 1961. 120. p.
- Szabó István:** Magyarország népessége az 1930 -as és az 1526 - os évek között. In: Magyarország történeti demográfiája. Szerk. Kovacsics József. Bp. 1963. 63-113.p.
- Székely felkelés 1595 - 1596. Előzményei, lefolyása, következményei.** Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest, 1979. 246 p.
- Szűcs Jenő:** A magyar nemzeti tudat kialakulása. Szeged, 1992. 330 p.

Nagy Alpár (Budapest)

A székely himnusz problematikája

(I. rész)

A himnusz mindennapos értelmezésben emelkedett hangvételű, megzenésített költemény vagy zenemű, amelyet nagy pillanatokban, lelkeket emelő alkalmakon ország, nemzet, nép szervezet tiszteletére énekelnek játszanak. A ókorban kultikus éneknek minősült, a keresztény középkorban zsoltárok, canticumok jelzésére használták. Az évszázadokkal ezelőtti templomi himnuszokból sarjadtak ki szerte Európában a néphimnuszok, a nemzeti dalok, az olyan ünnepélyes énekek, amelyek nemzeti-állami ünnepeken reprezentatív és szimbolikus értelmű zenei jellegeként funkcionáltak. Kétszáz évvel korábbra tehetjük Magyarországon azt az időszakot, amikor a közismert "Ah hol vagy magyarok tündöklő csillaga", "Boldogasszony anyánk" kezdetű, vallásos énekeket zengte a nép. A múlt század elején magyar földön is az osztrák császárhimnusz¹ kellett játszani, énekelni hivatalos ünnepeken. Kölcsey Ferenc "Hymnus"-a (1823) a magyarság lelkületének zivataros századainak volt igazi torzítástól mentes tükré, amit 1844-ben Erkel Ferenc mélyen ihletett, páratlanul fenséges zenéje koronázott meg. Azóta a Kölcsey-Erkel-féle Himnusz nemzeti imádságunk, és csodálatos szépségű tejtestvérével a "Szózat"-tal az első egyetlen minden magyar számára².

Természetes, hogy - miképpen minden édesanyának a maga gyermeke -, minden népnek, nemzetnek a maga "imádsága" a legszebb. Saját lelkivilágukat testesítik meg benne: hallatára átélük múltjukat, megsejtik jövőjüket. A sokat szenvedő erdélyi magyarok és székelyek sem maradtak megzenésített imádság nélkül, amelynek keltezéséhez ez éppen a mi évszázadunk eseményei járultak hozzá. Erdély történelmének viharos tengere századunkban dobálta legmagasabbra felkorbácsolt hullámain. Az 1920. június 4-én Trianonban szentesített imperialista békeszerződés³ következtében a történelmi Magyarország területe 282 ezer km²-ről 93 km²-re, lakóinak száma 18 millióról 7,6 millióra csökkent; a kisebbségek helyzete az egész térség sajgó fájdalom lett. A nagyhatalmi "rendezés" a gyakorlatban egyáltalán nem jelentett kellő biztosítékot a tartós békére, sőt újabb és újabb problémák melegágya a Kárpát-medencében is, belső feszültségek halmaza. Nagy méreteket öltött a kivándorlás, a Kárpátokon túlra szóródás⁴.

A testet-lelket sorvasztó, bénító, kegyetlen abnormális történelmi helyzetben, a szétszakítottság keserű évtizedeiben ismert, vagy addig ismeretlen kis- és középszerű szellemi műhelyekben versek, dallamok,

szindarabok, karművek, regények stb. láttak napvilágot. Tartós vagy gyorsan szétszakadó szálakból szőtték, fonták ezeket. Gyorsan elterjedtek, milliók "szellemi" kincsévé váltak, mert őrizték, táplálták az együvértartozás érzését a maguk sajátos külső, belső világával, addig soha nem tapasztalt újszerűséggel. (Sajnálhatjuk, hogy eszközei lettek a "földről" tudatosan, rossz szándékkal szított sovinizmusnak, irreudentizmusnak.)

Azonban a jelenségek, folyamatok önmagukban is ellentmondások, kettős természetűek mind a természetben, mind a társadalomban. A kulturális életben sincs másképpen. Ebből következően természetesnek kell tartanunk az 1920 után gombamódra szaporodó, új funkcióval felruházott "műalkotásokat". Valamennyi egy bizonytalan társadalmi életből fakadó társadalmi tudatnak, és egy hamis irreális történelmi állapotnak torz (vagy könnyen torzítható) szériaterméke, itt-ott maradandósággal megáldva, okozat összefüggésében.⁵

1945 után tilos volt énekelni, muzsikálni, nyilvánosan vagy zárt körben előadni ilyen (témájú) szerzeményt. A hatalom, a politikai önkény drasztikus tiltása nem tudta elfojtani a népi-nemzeti lélek eme (vad) hajtásait, a nemzeti-társadalmi tudat valóságos töről sarjadó korábbi szüleményeit. (Ehhez meg kellett volna alapvetően változtatni a kiváltó okokat.) A szövegek dallamok, "tiltott" könyvek, darabok tovább éltek, s emlékeztettek; vagy tárgyi jelenlétük, vagy apáról fiúra maradásuk (szájhagyomány útján) volt túlélésük biztos záloga, megőrizvén szerepüket, funkciójukat, amihez változatlanul a kül- és belpolitikai viszonyok szolgáltatták a legfőbb okokat, itthon és szomszédágunkban. A néhány éve megindult társadalmi, politikai átalakulásban nyíltak a szelepek. Zöld utat kaptak a titokzatosan "tiltott" bűvópatakként rejtőzők.

Közzöttük mind gyakrabban halljuk, énekeljük a székely-himnuszt is. De ismerjük-e valójában? A válasz egyetlen szó: nem! Szégyenkezni sem kell emiatt, mert a múltban is terjedtek hibásan rögzített változatok, amiket azután a szájhagyomány tovább "variált" (a tiltás következtében is). A népzeneben valóságos, hiteles jelenségeknek kell tartanunk a változtatásokat, a variánsokat, ám a műzenében (a szövegíró és zeneszerző ismeretében) ragaszkodni kell az eredeti alakhoz, az előadás lejegyzett módjához, a szerzői előírásokhoz és egyebekhez.

Tanui vagyunk a magyar-himnuszért indított "harcnak", amely közös, tömeges, helyes éneklése érdekében kezdődött régi és mai újságokban.⁶

A székely-himnusz példamutató megszólaltatása feladatunk, kötelességünk, amihez első lépés - ha van rá lehetőségünk - a megismerés. A korabeli soproni napilapokból megtehetjük az első lépéseket a székely-himnusz felé. A Soproni Hírlap (SH) 1940. IX. 20. - i számában (2. oldal) "székely-himnusz" címmel, s rövid megjegyzéssel⁷, közölte olvasóival szövegét:

*Ki tudja merre, merre visz a végzet,
Borongás úton, sötét éjjelen.*

*Vezesd még egyszer győzelemre néped
Csaba Királyfi, csillag ösvényen!*

*Maroknyi székely porlik, mint a szikla
Népek harcától zajló tengeren,
S fejünk az ár, jaj százszor elborítja,
Ne hagyd el Erdélyt, Erdélyt Istenünk.*

A szövegben néhány helyen eltérés mutatkozik a mai szöveggel összevetve: "borongós", "Erdélyt, Erdélyt Istenünk" Az új Sopron vármegye (SVM) hat nap múlva más véleménynek adott hangot, amikor az írta: "Érdekes vita indult meg a budapesti sajtóban arról, hogy ki írta az utóbbi időben szinte történelmi jelentőséget nyert székely-himnusz. Néhány budapesti lap azt állította ugyanis, hogy a székely-himnusz Karl Lajos, Kovács József és Szalánczky Elemér írta 8, ezzel szemben az az igazság - mint Incze Antal dr. országgyűlési képviselő nyilatkozta nyomán is kiderült -, hogy a székely-himnusz szövegét Csanády György, a rádió főrendezője, zenéjét pedig a kolozsvári származású néhai Mihailik Kálmán szerezte, aki fiatalon halt meg Szegeden, mint az egyetem biokémiai intézetének tanársegéde. Majd így folytatta: "Különös érdekessége a dolgoknak, hogy a marosvásárhelyi bevonulás⁹ közvetítésekor a magyar rádió sem az igazi szerzők nevét mondta be a székely-himnusz eléneklése előtt, hanem Karl, Kovács és Szalánczky¹⁰ nevét. A rádiónak néha illene tudni, hogy nemzeti dalaikat kik szereztek, de különösen akkor, amikor a szerzők egyike a rádió főrendezője."

A SH 1940. október 6-án megjelent számában első oldalon közölte "A Székelyföld himnuszának születését"-t, hitelesnek mondott kottaképpel. A hosszabb lélegzetű újságcikkből megtudtuk, hogy székely-imádságot valóban Csanády György (szöveg) és Mihailik Kálmán (zene) szerzeményének tekinthetjük.¹¹

Közös munkájuk (amit időben más-más időpontokban alkottak) "nem új szerzemény, mert 1921-ben született s azt a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületébe, a SZEFE-be tömörült székely ifjúság azóta gyakran énekelte ünnepein" - olvashatjuk a nevezett újságban. Kifejti abbéli reményét, hogy "a gyönyörű melódiját, poétikus dal ezután bizonyára közismert lesz Magyarországon és gyakran fog majd felhangzani magyar ünnepeken."

Olvashatunk a továbbiakban Mihailik Kálmánról,¹² az 1922-ben elhunyt dallam - szerzőről, aki 18 évig élt Erdélyben, ám "lelkileg élete utolsó percéig" lenyűgözte az erdélyi néplélek s a székelység szeretete.

A tátottszájú nagykapuk s gombhátú házikók, melyeket ifjabb éveiben festgetett, művészkészségén felül szeretetét bizonyítják. Forrongó lelke végtelen szomjúságával keresett, kutatót. S egyszer aztán megtalálta önmagát a zenében. Dallammá magasztosult érzéseinek a zongorán adott hangokat. A világháború, a vértenger, amit látott, csak kímé-

lyította lelkét és még szorosabbá és sokszorosabbá tették népéhez és Erdélyhez való ragaszkodását. S amikor teljesen összeforradt Kolozsváron Erdélyvel, akkor ott kellett hagynia szüleit, Kolozsvárt, az egész Erdélyt. Szabad akart lenni és hontalanná vált. Budapesten vette csak észre, hogy még sokkal inkább rabja Erdélynek, mintha ottmaradt volna. Torkát sikolyok szorongatták, lelkét zokogások borzolták fel; hát ezért halt hősi halált bátyja, azért vitte sírba az erdélyi sors nővérét, azért harcolt ő s még millió testvére, hogy száműzetésben kelljen élnie?... A sok panasz, a sok fájdalom mind elhangzott, a nagy lelki feszültség kiegyenlítődőtt benne a zongorán ¹³. (részlet)

Balás Gábor megerősítette nevezett könyvében, hogy a Magyarországon születetet "székely-himnusz szövege" a kor légkörére világít rá, s idézi:

*Ki tudja merre, merre visz a végzet,
göröngyös úton, sötét éjjelen?
Vezesd még egyszer győzelemre néped,
Csaba királyfi, csillagösvényen!*

*Maroknyi székely porlik, mint a szikla,
népek harcában, zajló tengeren.
Fejünk az ár ezerszer elborítja,
ne hagy elveszni Erdélyt, Istenem!*

Az "ezerszer" szót a szövegíró Csanády György Balás Gábor jelenlétében javította - utólag - a szövegbe! ¹⁴

A "fejünk az ár ezerszer elborítja" sor helyett általánossá vált a "fejünk az ár, jaj százszor elborítja" sor, ami erőteljesebb drámaibb, énekelhetőbb elődjénél.

Végezetül következze a székely-himnusz többféle előadás ¹⁵ nyomán hitelesnek mondható szövege, dallama. Lejegyzését most sem tartom hitelesnek, mert csupán szintéziseiből formáltan, eredeti kiadványt nem láttam, csak ilyet, olyat.

De a mostani tisztán cseng, hűen a verstani szabályokhoz, a mondánival súlyához, tömegéhez, és nem hibázunk, ha ennek a szövegnek és kottaképnek föllevenítésére törekszünk, amikor éneklésére szánjuk magunkat. Ám az sem hiba, ha a nép ajkán megőrzött változat (változatok) csendülnek föl, különösen nem baj ott, ahol az "igazi" terjesztésre, megtanítására nincsen mód. (Határainkon túli területeken, magyar kis- és nagyközösségekben, székelyek között).

Szöveg:

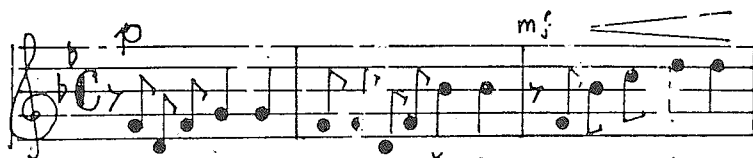
*Ki tudja merre, merre visz a végzet
Göröngyös úton, sötét éjjelen?*

*Vezesd még egyszer győzelemre néped,
Csaba királyfi csillagösvényen.
(: Maroknyi székely porlik, mint a szikla,
Népek harcában, zajló tengeren.
Fejünk az ár, jaj, százszor elborítja,
Ne hagyd elveszni Erdélyt, Istenem !:)*

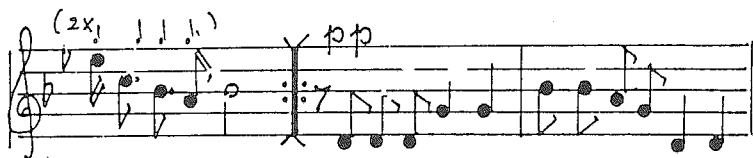
Székely himnusz
(1921)

Szöveg: Csanády György
(Himnikusan)

Zene: Mihálik Kálmán

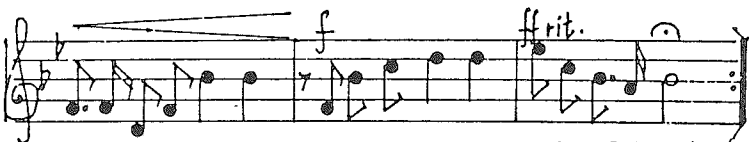
Ki tudja merre, merre visza végzet Göröngyös úton,
Vezesd még egyszer győzelemre néped, Csaba ki-rály-fi,

sötét éjje - len?
csillagösvé- nyen. /: Maroknyi székely porlik mint a szikla,

Népek harcá -ban, zajló tengeren. Fejünk az ár, jaj,

Százszor elborítja, Ne hagyd elveszni Erdélyt, Istenem !:

J E G Y Z E T

1. A régebbi osztrák "Gott erhalte Franz den Kaiser" zenéjét J. Haydn komponálta 1797-ben (v.ö. C -dur: Kaiser-Quintett, lassú téttele variációsorozat a "Gott erhalte dallamára"), később Hoffmann v. Fallersleben 1841-ben írt szövegével is énekeltek: "Deutschland, Deutschland über alles". Ausztriában 1946 óta J. Haydn "Gott erhalte" - dallama helyett Mozart egyik dallamát éneklik himnuszként, a K 623 Eine keline Freimaurer - Kantata F-dur dallamát (szöveg: Schikaneder), eredeti szövege helyett (Brüder reicht die Hand zum Bunde) új szöveggel: "Land der Berge, Land am Strome"
2. Illyés Gyula naplójegyzeteiből tudjuk, hogy - miként ő írta - "az ötvenes évek elején Révai nem állt meg a gondolatnál, hogy más himnuszunk legyen. Ellenérzést nyilván főleg a szöveg keltett benne; Istennel kezdődik. A dallam megírását Kodálytól várta; a szöveget tölem. Így találkoztunk mi ketten, s váltottunk szót az ügyben. Alig tartott egy percnél tovább - Mi a zenei értéke Erkel munkájának? - kérdeztem. Nem helyettesíthető - felelte Kodály." (Illyés Gyula: Naplójegyzetek, 1974., I.2., Kortárs, 1989. 3.sz. 67.).
3. Lenin erről a következőket mondotta: "a versailles-i béke felülmúl minden kegyetlenséget", az angol és francia tisztek beavatkozása a gazdasági életbe valamennyi legyőzött országnak, Németországnak és az Osztrák-Magyar Birodalomhoz tartozott országoknak bebizonyítja, hogy ilyen viszonyok között élni nem lehet..." (Beszéd a bőripari munkások és alkalmazottak kongresszusán. 1920. okt. 2. részlet. L: Lenin Magyarországról. Szikra, Bp. 1954., 144).
 "... Németország a versailles-i béke után gazdaságilag életképtelen, és nemcsak Németország életképtelen, hanem a többi legyőzött ország is, mint például Ausztria-Magyarország egykori méreteiben, jóllehet egy része a győztes államoknak jutott, a versailles-i szerződés ígája alatt nem életképes..." (1920. dec. 6., L: uo. 146).
4. Például 1918-ban, amikor Erdély a román királyság fennhatósága alá került, 200 ezer magyar hagyta el az ősi földet, közöttük csaknem 50 ezer székely!) Balás Gábor: A székelyek nyomában. Panoráma, 1984., 229). A II világháború utáni népmozgást, valamint napjaink "népvándorlását" ugyancsak fájdalmasnak mondhatjuk a magyarság szempontjából.
5. Néhány példa: Krasznahorka büszke vára (Andrássy grófnő), Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország (a Hamburgi menyasszony c operett I. felvonásának zárójelenetéből). Pekár Gyula "A kölcsönként kastély" című vígjátéka nyomán szövegét írta Kulinyi Ernő, zenéjét komponálta Vincze Zsigmond. Bem. 1922 januárjában a Városi (ma Erkel) Színházban. Bővebbet: Magyarok a Kárpát-medencében. "História" könyvek 259-261. old. 1988., Dal a turulmadárról (Thurzó-Nagy László), Székely Miatyánk (Szilágyi Béla), Székely fohász, Trianoni dal (Boross Sándor), Hitvallás (Papp-Váry Elemérné, lásd: Uj svm, 1941. IX. 22.2.) Magyar sors (Wlassits Gyula). Nem veszhet el Magyarország (Farkas Dezső), Arad felől, Hontalanul, Erdélyi induló (v. Somogyvári Gyula - v. Náray Antal; lásd: SH 1940. IX. 10.5., IX. 12.2., Uj Svm IX.10. 2., XII. 28.2.). A Sághegyen felállított hatalmas trianoni kereszt ugyancsak beszédes példája a kor ideológiájának, az emberi emléke-

zetnek (lásd: Svm 1934. IX. 26.2. Tízezer magyar jelenlétében avatták fel Sághegyen a "trianoni emlékkereszt"-et. - Az újság heti képes mellékletében fényképmelléklete látható).

6. Svm 1939. VI. 27.1. Hogyan énekeljük a Himnuszt és az Szózatot? (Hivatkozás az Énekszó és a Magyar Kórus vonatkozó példányaira, Adám Jenő tollából, iskolai énekkarok, dalárdák számára, helyes magyarázattal - N.A.), SH 1939 VIII. 12. 4. A Himnusz egyöntetű előadása, Népszabadság - Magyar Tükör 1989. IX. 13. 6. Félíg énekelt himnuszaink (Daniss Győző), Magyar Nemzet 1989. IX. 14. 6. A Himnusz éneklése. (Horváth István tanár -szaktanácsadó, Sopron).
7. A Székelyföld hazatérésekor csendült fel Szászrégenben, Szepsiszentgyörgyön és végig a Hargita alján. Hétfőn már a rádióban is fölcsendült a Székelyimádság.
8. A SH említett számában: Kovács József és Zalántay Elemér írták szövegét, zenéjét Karl Lajos dr.
9. A "2. bécsi döntés" értelmében Észak-Erdély a Székelyfölddel, Nagyváradral, Kolozsvárral Magyarországhoz került: 43 591 km² 2 185 546 lakos, ebből magyar 1 123 216, azaz 51, 4,% román 42,1 %.
10. Melyik az igazi: Zalántay? Szalánczky? Szalászký?
11. Ezt erősíti meg Balás Gábor is "A székelyek nyomában" c könyvében (Panoráma, 1984. 229. old.) Mihalik Kálmán nevét nem említi.
12. Már az Új Svm 1940. szeptember 26-i számában (5.old.) olvashattuk, hogy "a kolozsvári származású néhai Mihalik Kálmán... fiatalon halt meg Szegeden, mint az egyetemi biokémiai intézetének tanársegéde". (Ki írta a Székely-himnuszt?) Halála után "erdélyi testvérei minden évben egyszer az ő sírjánál is" elénekelték a Székely-himnuszt (Sh 1940. október 6.1. A Székelyföld himnuszának születése).

A Magyar Hírlap 1989. november 29-i száma (5.old. "Szegeden van a Székely Himnusz szerzőjének sírja") a "felfedezés" örömmel és bánattal állt elő: "A szegedi Erdély Kör fáradhatatlan tagjai megtalálták és gondjaikba vették a Székely Himnusz komponistájának sírját. Egy tragikusan rövid élet és egy több évtizednyi elfeledettség után Mihalik Kálmán végre elfoglalhatja az őt megillető helyet történelmi emlékezetünkben. Mindössze tizennyolc évet élt Erdélyben Mihalik Kálmán. 1914-ben, amikor rá is "sötét éj" köszöntött; frontszolgálat, tábori kórházi munka. Később pedig Trianon után - visszatérni nem lehetett, így a kolozsvári egyetem számos oktatójával és számos diákjával együtt, már ifjú tanársegédként ő is bujdosik. Szeged a végállomás. Az egyetem orvosi-vegyészi tanszékén - ma a Magyar Televízió szegedi körzeti stúdiójának épülete - az általa istenített Reinhold professzor mellett dolgozik, közben festeket. Erdélyi nagykapukat, a Hargita rengetegét, gombatetős házacskákat, Krassószörény megyei szülőfaluját, Orovica bányát, diákjeveinek színhelyét, Kolozsvárt. Trianon kataklizmája után alkotta meg Csanády György versére a dalt, amelyet a csaknem egy-milliós székelység ma is himnuszként tisztel.

Sírját - amint más, a kolozsvári egyetemről Szegedre származott professzor sírjait is - gondos kezek ezúttal megmentették az enyészettől. Az egyszer már meghosszabbított "bérlet" azonban az idén december 31-én lejár. Talán lesz egy szervezet, egy bizottság, amely újabb harminc esztendőre kegyeletet és kegyelmet gyakorol! És talán akad egy szobrászművész is, aki erdélyi népművészet gyönyörű hagyományának szellemében kopjafát állít annak a Mihalik Kálmánnak a sírjára, aki mindössze huszonhat esztendő volt, amikor 1922 szeptemberében

tífusz következtében végleg ellovagolt a csillagösvényen, a Göncölszekéren, Csaba királyfi és vitézei nyomában..." (eredeti kiemelések N.A. által Lengyeltől).

Az újságban fényképfelvételen Mihalik Kálmán szegedi sírja, sírkeresztje is látható.

13. A szövegi, dallami, ritmikai eltéréseket (egyes esetekben hibákat!) nem részletezem!
14. Balás Gábor i.m. 229.
15. L: Székelyföld himnuszának születése. SH 1940.X.6.1. (kottaképpel), Székely Himnusz (előadja a miskolci Mindszenti-templom kórusa vez. Gergely Péter; "Hozsanna" Húsvéti dallamok, istenes énekek - kazetta kiadás, 1989. B oldal 7), Székely himnusz (a Dunakeszi MAV "Magyar-ság" férfikórusa éneкли vez. Rajter Lajos, orgonán kísér dr.Laczkovich János; a Vasárnapi Újság zenés melléklete, - kazetta-kiadás, 1989. B oldal 7.)

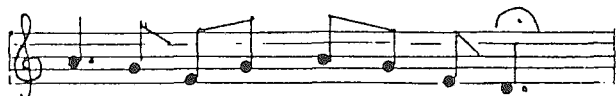
Van-e "ősi" Székely-himnusz

II. rész

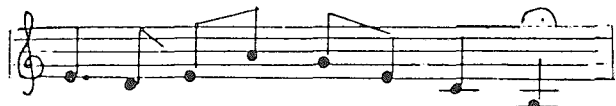
1989. június 4-én a Kossuth Rádió "Vasárnapi Újság" c. korareggeli műsorában 1-a trianoni évfordulóra emlékezés után - felfigyeltem a műsor bemondójének szavaira : "... egy zenei ősbemutató a Vasárnapi Újságban. Dévai Nagy Kamillát hallják és az ősi székely-himnusz, amit két évszázada a székelység himnuszának tartott." A rövid, ám annál csattanósabb szöveg után azonnal felbontott gitár-akkordok szólaltak meg "a" moll tonalitásban I-V'-I, azaz: első fok-dominánsszeptim-első fok fűzésben, s következett a "zenei ősbemutató" tárgya³.

1. Ién Is-te -nem, jó Is-te -nem,
2. Ván-uor fecske se -bes szír-nyát,
3. Ván-uor fecske ha -za ta -lál,

Ol -tal-ma-zóm, se -ge -uel -nem,
Ván-uor le -gény ván-uor bot -ját,
É -aes any-ja fészke - re száll;

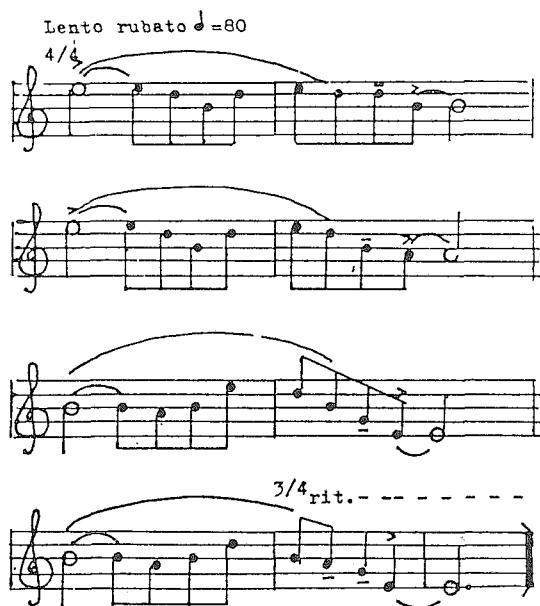

Ván-uor-lás-ban re -mény-sé - gem,
Ván-uor szé-kely re -mény-sé - gét,
/: Ha -za me -gyünk, meg-se -gít a

In - sé -gem-ben lág-ý ke - nye - rem.
Jé - zus, áld meg Er -uély föla - jét.
Csíksomlyó - i szűz Má - ri - a. :/

A három versszakos dallam szöveghez alkalmazkodó rubato-ritmikával csendült fel. A kétütemű, nyolc szótagos mondanivalót már első hallásra "eredetinek", vagyis népinek éreztem, annak ellenére, hogy közkezen forgó népdalgyűjteményekben, kiadványokban ezideig nem láttam kottaképét, zenetanári gyakorlatomban nem találkoztam vele. Dallamát azonban nem tudtam "ősi"-nek elfogadni, ősi székely vagy magyar népdalnak, bár "lá"-pentaton hangneme ereszkedő dallamvonal - mint fontos tulajdonságok - mellette szóltak. Idegenkedésemet döntően befolyásolta korábban szerzett ismeretem: a Dévai Nagy Kálmilla énekelte "ősi"-nek mondott Székely-himnusz dallamában Bartók Béla "Este a székelyeknél" c. kompozíciójának fő dallamát ismertem fel hangról hangra.⁴

Lássuk mit ír erről a Bartók-irodalom!

Bartók első igazi népzenei élményei 1905-1907-ből valók. "Liszt ket-tős példája: az új és magyar zenei stílus keredése" vezérelte, amikor 1905-ben megtegte "azt a döntő lépést a népdalkutatásban, amelyre Liszt életútján már nem kerülhetett sor"⁶. 1907-ben régi tervét váltotta valóra: Székelyföldre ment⁷. A felfedezés igazolta sejtését, vonzódását az erdélyi népművészethez: a magyar népzene legősibb rétegéhez, a régies ötfokú dallamok világához jutott el 1907 nyarán.⁸ Az első székelyföldi népdalgyűjtés élménye nyomot hagyott Bartók kompozícióiban is. A még egészen friss benyomások hatására került ötfokú dallam a II.

szvit utolsó tételébe, és keletkeztek a híres népdalfeldolgozások: a Három csikmegyei népdal (zongorára), az Este a székelyeknél (a Tíz könyvű zongoradarab 5. száma), valamint a Gyermeknek (Apró darabok kezdő zongorázóknak) és a Nyolc magyar népdal (énekhangra zongorakísérettel) több darabja.¹⁰

Az 1908-1910-es években Bartók zeneszerzői stílusa nagyot változott: túljutott a múlt század nagy inspirációján, "szembetalálta magát mindazokkal a problémákkal, amelyeket a magyar, a szlovák, a román népzene továbbá Debussy jó néhány művének (Vonósnygyes, A tenger, Zongoradarabok stb.) és Schoenberg I. vonósnygyesének megismerése, hatása vetett fel számára.¹¹ "A szorgalmas és odaadó, halhatlan ambiciózus műhelymunka ideje¹² volt ez az időszak, amikor a "kis formák keretei között, rövid kompozíciók sorában"¹³ kereste "a különböző népdalok harmonizálásának feldolgozásának lehetőségeit"¹⁴, és valósággal kiszívta belőlük mindazt, "amit a folklórban a ritmus és a hangnem szempontjából erjesztő, élesztő elemként"¹⁵ megtalált. Ezek a szerzemények "egyszerre technikai-stiláris kísérletek, vázlatok, s az élet tucatnyi különböző hangját, hangulatát, alakját képét felidéző karakter-darabok és zsánerképek is. Van közöttük jó néhány kis remekmű, a 19. század romantikus tájképeinek, zsáner-ábrázolásainak és táncformáinak egyenrangú modern társa"¹⁶.

Egy ezek közül az "Este a székelyeknél", amely "követi ugyan az erdélyi népdalok stílusát, zenei anyaga azonban nem népi eredetű, hanem a komponista saját invenciójából származik"¹⁷.

Bartók ezt a gyönyörű, az erdélyi székely dallamok és hegyi tájak igézetében fogant mesterművét maga mutatta be 1944. július 2-án a New York-i közönségnek a következő szavakkal:

"Eredeti mű, azaz tőlem származnak a dallamai, de az erdélyi magyar népdalok stílusában. A darabnak két témája van, az egyik parlandó-rubato jellegű, a másik inkább táncos ritmusú. Ez a második többé-kevésbé a paraszti furulya játékmódot imitálja. A parlandó-rubato első téma mintája énekes dallam volt. A darab formája A - B - A - B - A"¹⁸

Tehát: az "Este a székelyeknél" követi az erdélyi népdalok stílusát, de zenei anyaga nem népi eredetű, - a komponista saját invenciójának terméke; erdélyi székely dallamok és hegyi tájak igézetében fogant eredeti mű,- az erdélyi magyar népdalok szellemében; és ami Bartók szavaiból a legfontosabb: "mintája énekes dallam volt!"

Nagy kár, hogy a mindenben oly pontos Bartók itt nem jelölte (nevezte) meg a "mintát", s a "minta" (= énekes dallam) lelőhelyét, éneklőjét. Ha ezt tette volna, most nem gyarapítanám vele írásom tárgykorét. Az igazság kiderítése f. év július 8-án levelet írtam Dévai Nagy Kamillának, az "ősi" székely-himnusz éneklőjének. Tájékoztattam őt zenei kételyeimről, arról, hogy az "Én Istenem, jó Istenem, oltalmazóm, segedelmem..." kezdetű ének - mostani tudásom szerint - nem más, mint a hosszú idő óta csaknem világhírvé vált Bartók-dallam: az "Este a székelyeknél" indító, majd vissza-vissztérő ötfokú dallama. A zeneirodalomban úgy olvasható, hogy a 1908-ban született mű a szerző zenei anyaga, amiről maga is nyilatkozott. Ha ez így van, akkor hogyan lehet

mégis - miképpen Király Edit konferálta a június 4-i rádióműsorban - a székelyek ősi himnusza már kétszáz év óta? Írja meg, mit tud az előadott kompozícióról: népdal? műdal? hol található szövege? kottaképe?

Augusztus 31-i keltezéssel Magyar Kornéltól, a "Vasárnapi Újság" zenei szerkesztőjétől, ugyancsak írásban kértem szíves fölvilágosítást (és tájékoztattam őt a Dévai Nagy Kamillához írt gondolataimról).

Október 30-án mindkettőjüket újabb udvarias, érdeklődő sorokat küldtem.

Hiába. Sehonnan, egyszer sem kaptam választ mind a mai napig. (Úgy látszik, igaz a mondás: levélre válaszolni emberség, műveltség kérdése!) Most újabb, "magasabb" helyen próbálok megnyugtató, igazsághoz közelebb vivő feleleteket kapni. Remélem, sikerül végére járni a dolognak.

A remélt válaszok kritikai összefoglalását tanulmányom III. részeként kívánom közreadni.

J E G Y Z E T

1. Felelős szerkesztő: Győri Béla, zenei szerkesztő: Magyar Kornél.
2. Első hallásra a gitárkíséret természetesnek tűnt, később idegennek. Ez a hangszer a magyar népzene bármelyik fajtájától messze áll.
3. A "Vasárnapi Újság" eme rövid epizódját hangszalagra rögzítettem, tulajdonomban van.
4. Lásd: Bartók-album, 20-21 old. A 14 darabot összeállította a szerző, közvetlenül emigrációja előtt. Első kiadása Rózsavölgyinél 1947-ben. Eredetileg: 10 leichte Klavierstücke, 1909. Rozsnyai Károly, Budapest.
A zongorára Írt Bartók-darab rendkívül népszerű volt az elmúlt nyolcvan évben; többféle átiratban is játszották, pl. hegedű-zongora, fuvola-zongora stb.-ben. Bartók ugyancsak szívesen tűzte hangversenyeinek műsorára; 1931-ben kislemezre is átirta (L: Magyar Képek).
5. Újfalussy József: Bartók Béla. Gondolat, Budapest. 1970. 63.
6. Uo. 68. Vésztőn (Békés megye) jegyzett népdalokat. 1906-ban úgyszintén onnan s környékéről rögzített legtöbb népi dallamot, pl. Vésztő Dobo, Gyula; továbbá Csanád és Csongrád megyékben, Pest megyében, Vasban, Tolnában és másutt.
7. Útjához még 1905-ben állami segílyt kapott: 1600 Korona ösztöndíjat a székely népzene tanulmányozására. 1907 nyarán (június 28-án) indult Csík megyébe, Jászberényen, Bánffyahunyadon, Körösfőn, Brassón, a hétfalusi csángók földjén keresztül. Gyergyószentmiklós a székelyek között eltöltött idejének központja volt; ide járt be 4-5 naponként a postáért, egybekért; innen járt be Csíkrákost, Csíkjénőfalvát, Csík-szentmihályt, Csík-szenttamást, Gyergyóújfalut, Csíkkarcfalvát, Kilyénfalvát, Csíkvavarsárcsit, Gyergyótekerőpatakat, Gyergyócsomafalvát. 1908 márciusának elején Körösfőn volt, október elején Torda-aranyos vármegyékben járt. "A gyergyói-felcsiki utat 1908-ban és 1910-ben kalotaszegi, majd a következő két évben, a bihari román folklór tanulmányozásával párhuzamosan, Fekete-Körös völgyi kutatások követték. Végül, 1914 tavaszán nagyobb szabású marosszéki terepmunkával zárult Bartók erdélyi magyar népzene gyűjtése." (Bartók-dolgozatok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974. Szerk László Ferenc In: 106. old. Almási István: Bartók és az erdélyi magyar népzene kutatás. Lásd még; ifj. Bartók Béla: Bartók Béla műhelyében. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 277. old.)

Hét év alatt 30 helységben összesen kb. 740 (szöveges és hangszeres) magyar dallamot jegyzett le, illetve rögzített fonográf hengerre. (L: Bartók-dolgozatok: 106. old., összesítve: 242. old.) Néprajzi tájak szerinti csoportosításban összegezve: Marosszéken majdnem 250, Felcsíkban több mint 200, Gyergyóban mintegy 120, Kalotaszegen csaknem 100, a Fekete-körös völgyében pedig közel 50 dallamot gyűjtött. (Részletezve lásd: Bartók dolgozatok: 109-110 old.)

"Erdélyi dallamai teljes magyar gyűjteményének (2721 dallam) több mint negyedét jelentik. Román népzene gyűjtésének méretei viszont (Szintén Erdély területén mintegy százötven faluban csaknem 3500 román dallamot gyűjtött) majdnem ötszörösen meghaladják erdélyi magyar gyűjtésének méreteit. Ha pedig minden (magyar, román, szlovák, stb.) lejegyzését összesítve, az általa gyűjtött közel tízezernyi dallam

lenyűgöző sokaságára gondolunk, az az érzésünk, hogy Bartók grandiózus gyűjteményében az erdélyi magyar népdalanyag csupán kis részecske" (Uo. 106.old).

8. Ujfalussy: 73.
9. Uo.
10. Bartók-dolgozatok: 105. (In: Almási István: Bartók és az erdélyi magyar népzene kutatás)
11. Kroó György: Bartók kalauz. Zeneműkiadó, Bp. 1975. 51-52
12. Uo.
13. Uo.
14. Uo. 52
15. Uo. Pl. 14 Bagatell, Tíz könnyű zongoradarab, Két elégia, Gyermeknek, Két román tánc, Vázlatok, Négy siratóének. (A zongorakompozíciók pianista repertoárját is gyarapították.)
16. Uo. "E zongoramuzsikáról adnak hírt zenekari változatban a Magyar Képek." (Kroó im. 52.)
17. Pándi Marianne: Hangverseny kalauz. IV; Zongoraművek. Zeneműkiadó, Bp. 1980. 361. old.
18. Kroó: 53-54 old. (Kiemelések tőlem!-N.A.)

A csodaszarvastól a dákokig

A csodaszarvas-legenda történeti valóság-magva után kutatva

A csodaszarvas és a nőrablás mondája hagyományaink és alábbi krónikáink egyöntetű tanúsága szerint a magyar nép első eredet-mondája: Képes Krónika (1358, Kálti Márk), Gesta Hungarorum (1282-85, Kézai Simon), A magyarok krónikája (1487, Thuróczi János), Tarih-i Üngürüş, azaz A magyarok története (1555, Mahmud Terdzsüman) és Oláh Miklós "Hungária" című munkája.

A hagyományok szerint ősapáink, Hunor és Magor kiválasztottak 50-50 harcost, és apjukkal együtt vadászni indultak a puszta síkságra. (Anyjuk mindenütt Enéh, kivétel a két csodaszarvas-mondaváltozatot is megőrző Tarih-i Üngürüş, ahol Ankisza a neve.)

Miután messze elkalandoztak tőle, egy csodálatos szarvasünő tűnt fel előttük. Ez csodás színekben pompázott, oldalán a nap. és a csillagok képével. Lovakkal vágtában a nőtény szarvas után fordultak, és vadat űzve áthatoltak a Meótisz (Azovi-tenger) ingoványain. Az állat a sűrű erdőben eltűnt a szemük elől. (Terdzsümannál a vad az Észak-Kaukázusban, Perzsia határán a hegyek közé érve tűnt el.) A két királyfi visszatért atyjához, hogy engedélyt kérjen azon a hegyes mocsaras vidéken való letelepedésre, hogy állataikat legeltetve a Meótisz vidéken lakjanak. Ez a krónikák alapján a Krim-félsziget lehetett, amelyet valóban egy gázlót (Az 5 km széles Kercsi-szorost) kivéve mindenfelől tenger fog körül.

Öt évig itt maradtak a világ örömeiről lemondva éltek, majd a hatodikban a mocsarakból kijöttek. Ekkor a pusztaságban (ahogy Kálti Márk és Thuróczi János tanúsítják) Bereka, illetve Bereka-fiak őrizetlen feleségeikre és leányaikra bukkantak, akik sátraiknál a kürt ünnepét dobbal és kántánccal ünnepelték. Vagyonukkal együtt elragadták őket a Miótisz ingoványaiba. Ebben a csatában Dula vagy Dul alán fejedelem két leányát is elfogták, egyiküket Hunor, a másikat Magor vette feleségül. Ezekről származtak az összes (igazi) hunok, illetve magyarok.

Ilyen nőrablás többször is történhet, hiszen ott élő népek szokásaiban máig fellelhető. Bereka helyett Kézainál a Belár név szerepel. Ez azért érdekes, mert e térség szláv nyelveiben "bel" ugyanazt jelenti, mint a görög "leuko" vagyis fehéret, fehér királyt. A görög mitológiában pedig Leukipposz lányait rabolta el Castor és Pollux kentaurjaikkal, akiket a görögök eleinte lovaikkal összenőtt szörnyeknek képzeltek. (Az igazi lovas nomád katona úgy "összenőtt" a lovával, hogy elfáradva még aludni is tudott lóháton.)

A fenti "Bereka" név magyarul kiejtve egy idegen számára Berekonak hangzik. Így különösebb nyelvészeti képesítés nélkül is jól azonosítható Beriko -val (leírva Berico) a Gothia (Scandia) szigetén lakó gótok 14-ik uralkodójával. Beriko király elsőként költözött Gotland szigetről délre, a mai Ukrajna térségébe, ott új dinasztiát alapítva. Az ő nevét őrizhették meg az egykori skandináv varégek. Ezek pedig az úgynevezett Bél Mátyás féle Székely rovásírásos Vindlandia-térkép szövege szerint a magyarok ősei voltak. Ha ők nem is voltak azok, névadó királyunk (Beriko) végső soron ősünknek számít. A skandináv hagyományok azt állítják, hogy a magyarok az ő fajtájuknak egy elfajzott hajtása a szkíták révén.

A csodaszarvas-legenda történeti valósága-magva a gót történetírók munkáival és a régészeti leletekkel is igazolható. Legfontosabb Johannes (Joannes) Magnus Uppsala-i érsek (1488-1544) "Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus (Ising Könyvkiadó, Basel, 1558) című műve. Listája szerint a külhoni gótok 14. uralkodójától, Tamiris (Tamar) massagéta királynőtől (aki Kúrosz perzsa királyt Kr.e. 529. január 2-án ölette meg) például 27 éves átlaggal visszafelé számolva, a dinasztia-alapító Beriko Kr. e. 876 körül halhatott meg. Így nórablás-mondák születése ennél korábbi időre nem tehető.

A gótok történetírói, mint a J. Magnus Saxo Grammaticus (1200 körül) és Vítus Bering (1698) szerint Othen (Odin) Gótia 9-ik királya Kr. e. 1038-ban kezdte uralmát. Utána Carolus Biorno Gethar, Siggo, majd Berico következett. Saxo szerint a Berico utáni második uralkodó fia Dan volt (a dánok ősapja) aki Kr. e. 816-762 között az itáliai Phocas (819-796) uralkodása idején ment északra, Dániába.

A régészetet tekintve, éppen a Kubában folyó alsó és középső folyása között helyezkedett el a "királyi szkíták" szállásterülete. Ezt a vidéket nevezték a kora középkorban Onogoriának (a közelben a Madzsar nevű várossal a Kuma folyónál), amint "a magyar őshaza nyomán" 411 oldali térképe feltünteti. Az onogurok és az ungar nép azonossága már sokak szerint szinte kétségtelen és az onoguroknak is megvolt a csodaszarvas-mondájuk.

Hérodotosz feljegyezte, hogy a nomád szkíták Ázsiából jöttek és kiszorították a Fekete-tenger partvidékeiről az ott élő kimmereket. A legendák közvetett adatai, valamint a régészeti leletek alapján a kutatók többsége arra a felismerésre jutott, hogy az első szkíta törzsek az i.e. 8. század végén Ázsiából érkeztek a Fekete-tenger partvidékére, az addig ott élő népeket pedig beolvasztották magukba. Szerintünk a kimmerek maradványait is. (A "szkíta" fogalom gyűjtőnév, más jelző nélkül általában lovas, íjjal felfegyverzett népeket jelöl. A gótokat, kimmereket, vandálokat, hunokat, törköket is beleértették).

A bennünket érdekítő csodaszarvas (szkíta aranszarvas)-ábrázolások előfordulását a világon az i. e. 7. századig vezetik vissza, a Kelemezsi-felőlhelyre. A kul-obai és a többi aranszarvasok későbbiek.

A magyar és a gót krónikák és a régészet bizonyítékai akkor egyeznek legtökéletesebben, ha adatainak Jordanes gót püspök értesülésével (Getica, c. 24.) pontosítjuk. A han-gyűlöllő Jordanes (VI. szd.) írja,

hogy amikor Filimirus (Phlimerus) gót király, Nagy Gandaricus fia Szkítiába betört, néhány boszorkányt (akiket nyelvükön "alimurnáknak" hívtak) talált népében. Ezeket messzire elűzték a pusztába. Bizonyos tisztátalan szellemek megerősítették őket, s tőlük születtek a szkítai hunok. (Thúróczy és Oláh M. krónikája szintén előadja ezt a történetet.) Feltételezhető, hogy nőrablás-mondáink "Bereka-fiak" kifejezése tágabb értelemben "utód"-nak értelmezendő, és Jordanes időpontja a helyes. Ha az Othentől Tamar királynőig felsorolt 19 gót uralkodót a Kr.e. 1038-525 közötti időszakra helyezzük mindegyikre átlagban 27 évet kapnánk. Így Filimir uralkodása Kr. e. 741-714 körülre, és ez volna a nőrablás-monda kialakulásának közelítő időpontja. A régi történetírók ezt annyiban is megerősítik, hogy a Filimir utáni Tanaus-t tartják a valódi szkíták első királyának. A csodaszarvas történetét már Priszkosz rhétor is hallotta Attila udvarában 448-ban a hunoktól, akik még hozzátették, hogy isteni végzést láttak a megjelenő, majd eltűnő szarvas jelentkezésében, amely őseiknek ily módon új hazát mutatott. Priszkosz nyomán a történet megtalálható Prokopiosznál (540 táján) és Jordanesnél (VI szd.). Csakhogy a vezéreket Prokopiosznál nem Hunornak és Magórnak, hanem Utigurnak és Kutrigurnak hívják, valamely királyuk fiainak. Tőlük is a nevüket viselő népek származtak; az ulturgur-és kuturgur-hunok.

Ezek atyjuk halála után elosztják a birodalmat. Idő folytán egyszer egy-néhány hun (kimmer) ifjú vadászgatván egy szarvasűnöt, nekitüzesedve üldözik. Az előlük futván a tengerbe ugrék, s az ifjak folyvást követték a tenger tulsó partjáig, ahol az ünő hirtelen eltűnt... Hazatérvén elmondták, hogy a tenger meggázolható, s a hun nép azonnal fegyveresen átkelvén a túl lakó gótokra esék. Ezután a kutrigurok áthozták erre a földre családjaikat az utigurok pedig visszamentek lakni régi hazájukba. Antoninus firenzei érsek, aki a monda hun változatát adja Jordanes szerint, azt állítja, hogy a meótszi mocsarak határvidékén lakó hun vadászok egy hím szarvas nyomát követve keltek át a mocsarakon. Szkítia vidékeit átkutatva hírt vittek a hunoknak is, akik e vadászok vezetésével átkeltek, rátörtek a Szkítiában lakó gótokra, harcban legyőzték és elűzték őket. (Paulusz Orosius is hasonlóan ír ez utóbbiról). Jordanes dámszarvastehenet említ egyébként azonos történettel.

Terdzsüman Tarih-i Üngürüs-z-e leírja, hogy a nőrablást követő időben Perzsia hadjáratot indított Bizánc ellen, és Hunor népéből 20 000 katonát kapott segítségül. Ebben a háborúban Hunor népét támadás érte, mely aztán így elvált a perzsa vezértől, és Pannónia tartományába költözött. A Kárpát-medence kíváló szkíta aranszarvas-leletei bizonyítják egy azonos hagyományokkal rendelkező szkíta nép jelenlétét, akik Kr. e. 500 körül hazánkba erős szkíta államot alkottak. Ennek szép emléke a szkíta aranszarvas Zöldhalompusztáról (Magyar Nemzeti Múzeum).

A szarvast űző vadászok mondája a néprajzi kutatások szerint számtalan változatban megtalálható a Brit-szigetektől Japánig és ez régiségét bizonyítja.

A korábban említett adatok jelentős része I. B. Braszinszkij "Szkíta kincsek nyomában" című szép könyvéből származik. (Helikon Kiadó Budapest 1985). A könyv térképe a szkíták egyik törzsét "királyi szkíta" névvel különbözteti el a többitől, országukat pontosan a Kaukázus északnyugati előterében és a Krim-félszigeten tüntetve fel. Mivel éppen itt találhatók a csodaszarvas-ábrázolások is, azért annak mondáját a királyi szkítákhoz köthetjük. Ésszerű jelző a "királyi" is, hiszen a népek legendáiban két királyfi népével, több királylányt rabol e, ezért utódaikat jogosan nevezhették királyi sarjaknak. (Máskülönb a "székely" eredetije is herceget jelent egyes török nyelvekben). Orosius a hunokat szkítáknak nevezte, de honfoglaló őseinket is szkíta hunoknak hívta egy X. századi névtelen költő, míg Bölc Leó császár (900) körül szkíta turkoknak ismert bennünket. A X. század kezdetén írt bizánci "Szent Klement legendája"-ban a Bulgáriát pusztító magyarok "makair szkíták". A British library első világtérképe (az 1000 körüli "Angol-Saxon world map") a Kárpát-medencében egy hun nemzetet jelöl Hunorungon.

Regino prűmi apát 906 körül írt évkönyvében szkítáknak tart bennünket, hasonlóan ír II. Szilveszter pápa (999-1003) egy III. Ottó császárt dicsőítő episztolájában IX. Gergely (1227-124) és V. Orbán (1362-1370) pápák a magyarokat egyenesen "királyi szkítáknak" nevezték. Minden jel arra mutat, hogy helyesen. A királyi szkíták nyelve máig ismeretlen. Hérodotosz viszont azt az érdekes tényt említi, hogy amikor a szkíták a tollról beszélnek, tulajdonképpen a hóra gondolnak. A magyar nyelv tényleg egyedülálló ebben, mert a "pohely" és "pihe" szavak hallatán havat és tollat egyaránt érthetünk. Hérodotosz szerint a masszagéták csatabárdját "szagarisz"-nak hívták. Ez a régi magyar "szekerse" szóra emlékeztet, amelyet a középkorban gyakorta használtak verekezésre (lásd: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár).

Tévesnek tűnik Braszinszkijnak és a történészek többségének az a véleménye, hogy a Kr. előtti 2. században a szarmaták végleg asszimilálták a szkítákat. A szkíta nép nem hallhatott ki olyan könnyen, legfeljebb felvettek bizonyos szarmata (ős -szláv?) szokásokat. A történetíró "Cassianus", a szkíta (Kr. u. 360-435) neve is erre utal.

Az ennél évszázadokkal korábban végleges formába öntött Biblia (Szentírás) szerint Jézus idején a szkíta a göröghöz hasonló ismert nép volt még az apostolok számára is. Pál levele a kolossébeliekhez 3. részének 11. versében a szkíta a barbár ellentétként szerepel. Elképzelhetetlen, hogy ezt egy tanítványai előtt ismeretlen, már kihalt népre értette volna.

A Biblia egyik érdekes példabeszédét Lukács evangéliumában találhatjuk (6. rész 42.vers): "Atyámfia, hadd vessem ki a szálkát a te szemedből, holott te a te szemedben lévő gerendát nem látod. Te képmutatol, vedd ki először a gerendát a te szemedből..."

Számomra ma már nem tűnnek ezek a sorok viccesnek, de egy gyereknek, vagy egy külföldinek talán igen. Valóban, gondolhatta-e arra az apostol, hogy valaha is látott már egy gerendát embertársai szemében? Nem valószínű. A "szem" alatt kizárólag gabonaszemeket érthetett. Így valamely gazda gabonája közé valóban keveredhetett egy

kevés szála vagy törek, a képmutató gazdáról viszont kiderülhetett, hogy egy egész gerendát felejtett a gabonája alatt. Több indoeurópai nyelvben a gabonaszem neve igen hasonló a magyar szóhoz, az olaszban pl. kukoricaszemet "szemé"-nek hívják. Mindezek a magyar nép ősi földművelő voltát közvetlen módon bizonyítják.

A Biblia fenti verse így a nála ősbibb rímes (I) magyar mondás tükörfordítása: "Más szemében a szálkát megleli, magáéban a gerendát feleli." (Ezt nem szánom nagyképű feltételezésnek az vesse rám az első követ aki olyan nyelvet találna, amelyben az emberi szemre és a gabonaszemre ez a rímes szólásmondás is megvolna).

Vallástörténeti szempontból ezeket elég komoly bizonyítékoknak tartom arra, hogy Jézus tanítványai jól ismerték a szkíta magyarok őseit.

Ezalatt a rumár, vagyis Róm - (kelet-római, bizánci) pásztorok népe Albánia és Macedónia vidékén legeltette nyájait. Tőlük a rómaiak balkáni pásztoraitól származnak román szomszédaink. Ezek 1200 után kértek menedéket királyainktól a Kárpát-medencében, amint ezt Haraszti Endre, Horváth Jenő és mások könyveikben levezették. Utódaik az aromunok, ma is az őshazában élnek.

A középkori történetírók említik, hogy Dánia térségét sokáig Dáciának nevezték a betelepült dákokról, nyilván Decebal királyunk vereséget szenvedett népéről. Az már érthető, hogy Decebal egyik őse, Bereka király szkíta elődeink leányági ősapja volt, a dákok tehát távoli unokatestvéreink. De azt a sületlenséget, hogy a Dániában menekült és ott tovább uralkodó dák-gót királyok lennének az oláh pásztorok elődei, értelmes ember nehezen képzelheti el.

Johannes Magnus gót királylistája (1558)

Interni, qui domi & in patria regnarunt

Magnus, Noë ex filio lapheto nepos, primus Gothorū rex internus.

Suenno,2. Gethar, fiue Gogus,3. Vbbo,4. Siggo,5. Ericus,6. Vdö,7. Alo,8. Othen,9. Carolus,10. Biorno,11.Gethar,12. Siggo,13. Berico,14 internus, ab egressu primus.

Externi qui foris & extra patriam regnarunt.

Berico primus Gothothorum Rex externus.

Augis,3. Amalus,4. Baltus,5. Gadaricus dictus Magnus,6.Philmerus,7. Tanausius,8. Zentes Philo ophus,9. Sagillus,10.Penaxagoras,11.Telephus,12. Euriphilus,13. Thamyris Regina, 14. Anibinus,15. 16-48 hiányos lista

Antheas,16. Gothilas,17. Sitalchus,18. Dromgethes,19. Tanabonta,20. Boroista, (Burebista megh. Kr.e. 44.) 21 Compositus,22. Corillus,23. Dorpanus,24. Decibalus,25. Decebal dák király, meghalt Kr. u. 10 hiányos lista Frigidernus,48.

Alatheus,49. Saфра,50. 48-50: Valeus császár idején Atanaricus,51 (meghalt 381. jan. 25-én).

Vámos-Tóth Bátor (Honolulu)

Erdélyi földrajzi nevek TAMANA - elemzése

Az Erdélyi földrajzi nevek tárgyilagossá elbírálásához a Kiss-féle szótár (Bp. 1983) nem sok segítséget nyújthat. A szűk határokon belüli "eredet" súlykolásával rangsorol a kárpát-medencei népek közt.

1.) Szláv-német; 2) Magyar. 3) Román. Az effajta megközelítés csak a kárpátoki népek egymásra ugrasztására jó különösen a magyar-román "néveredet" és az ebből folyó "erőjogok" örök meddővé tett, ellenségeskedő vitájára ad nagy lehetőséget. Ugyanis: Ha a magyar kutatók a mai erdélyi földrajzi nevek magyar eredetét mutatják ki-akkor a románok csak hivatkoznak a Kiss-féle akadémiai szótára, amely a magyar nevek nagy százalékát szláv-dák eredetű-nek mondja és ezzel súlytalaná teszi a Kiss-szótár visszatérő megállapítását, hogy az Erdélyben lévő román nevek a "magyarból valók". Azután: a románok a dák eredetűnek mondott neveket eleve román örökségnek kiáltják ki és egyre több erdélyi névről is kisütik a "dák-román származást". Itt van néhány példa a Kiss-szótár szerint.

Bihar: Szláv eredetű; a "visszakövetkeztet" és - szláv Bicsorj személynévből ered; jelentése nincs. A román Bihar a magyarból való.

Kalota: Szláv eredetű, jelentése nincs, de szláv eredetű, mert Boszniában és Bulgáriában van Kalota helységnev; a román Kalate a magyarból való.

Maros: A dák Mórj = Tó szóból a magyarba szláv közvetítéssel jött. A román mures a magyarból való.

Szováta: Szláv eredetű, jelentése nincs. A román Szováta a magyarból való.

Temes: A dák Tibisjó = Mocsaras szóból jön, ebből lett a szláv Timis = Sötét folyó, Temes a magyarba szláv közvetítéssel jött. A román Timis a magyarból való.

Zabola: A szláv zabra szóból ered. A román zabola a magyarból való.

Zaránd: A szerb Szvaranics személynévből ered, jelentése nincs. A román záránd a magyarból való.

Nos, a fenti hét erdélyi név szláv-dák-magyar-román útja az eleve tudománytalan szűk keretbe szabott "eredeztetés"-ben semmiképpen sem igazolja a kárpátoki magyar névszerkezetek ősiségét. Csupán azt nyilatkoztatja ki egyfajta suta hirtelenségben, hogy a román megfelelő "a magyarból való". Nem csoda hát, ha ilyen alapon "hihetetlen táma-

dásoknak vannak kitéve" - ahogy írták - a szlávrahajló, kniezsaisaista szótalálgtatásokba, jelentés-megnemadásokra támaszkodó magyar kutatók.

Az erdélyi nevek, névszerkezetek Tamana megközelítése a maga tízévezredes időméltségű és 360 fok-os köztávlatú felismerő szemléletével kiküszöbölheti a ránk parancsolt terméketlen hajbakapásokat. Nézzük csak:

Bihar: tartomány, folyó, város, Indiában, folyó Ruanda csak 150 éve ismert felföldjén ott a Karank + kó és Buda+ onga domb társaságában, de név + szerkezete Sierra Leonében ott a szittyá törzs társaságában!

Kalota: nemcsak Erdélyben folyó, de folyó a Himalája Hunza-Kasmírban itt ott a Magyar-Szeged folyó-pár harmadik társaként az Arad, Hun + úr Kárpát, Taksony falu kíséretében. De kalota patak Kandia-Kréta-szigetén is, ott szitya város társaságában, Kalota: hegy Bolíviában, falu a Kaukázusban, Etiópiában, Kalota + Jut meg falu a Baszkföldön. (Sió + Jut nálunk község Somogyban!)

Maros: folyó Indiában, Indonéziában, Nigériában, Mara + Maros kárpátoki megyénk, ahol pl. a Tala + Bor folyó lelhető, de Tala + Bor megfordított Tamana szerkezet-összetétele: Bor + Tala ujjúriában folyó! (A folyónevek név + szerkezetek igen jó őstörténeti kalauz-mutatók!)

Aztán: Kara + Mán + Maros falu törökhonban - ott a 9000 éves Csatalhöjűki régészeti telep közelében !

Szováta: sziget a Salamon-szigeten, folyó, Olasz-Etúriában (Etruszk-ában!) ott az Alma, Rigó patak, Tisza + Nána falu szomszédságában, de Szováta patak az Óceáni Fidzsi szigeteken is - ott pl: a Réva, Száva -Száva, Szili + Máté, Vajta + Kálla folyó társaságában.

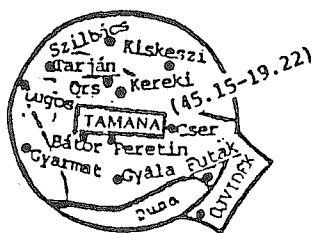
Temes: két folyó a Maja-Juka + Tán félszigeti Belizében; az időtlen kristálykoponya lépcsős-peremes-piramisok, a Baranya-Azonos Karasó patak kíséretében! Temes + Vár viszont nemcsak kárpátoki város de ugyanaz a Temesvár falu Észak-Iránban és ott a Tara + Kán falu szomszédja ugyanaz a Tara + Kán sziget Borneó keleti partjánál, nálunk pedig Békés város térségében leljük Tara + Fű, Baj + Kán, Tul + Kán dűlőt és ugyanaz a Baj +Kán Mancsúriában város, Ekvádorban pedig több Tul + Kán is van ott a Baláta, Iza Mura, Sió, Tisza Lina folyó - mind folyók a Kárpátok alatt is - társaságában.

Zabola: falu a Baszkföldön, bánya névszerkezete Zimbabweban ott a Sióta törzs közelében, de ugyanaz a Sióta völgy Baranyában, falu Japánban és ott éppen Tamana város és a Zenta domb társaságában, de Sióta sziget a Salamon szigeten és ott Szováta sziget kíséretében lelhető meg.

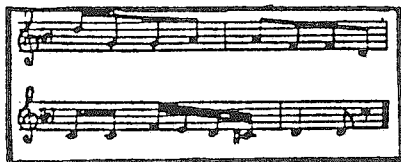
Zarásn: három város Iránban, az egyik ott Markazi körzet főhelye, de Markaz falunk elzárt, "Tamanás" falunk a Mátra hegységben, de az arabiai Ománban Markaz fok és Mátra kikötőváros mindkettő a Perzsából partján található! Zaránd azután falu az Indus-völgyi Pakisztánban

- ott a Zalán folyó közelében, de Zalán-Zalán patak a Nyugat-Afrikai Máliban ott a Tana + Kamut patak kíséretében (Tana + Kajd, Békés Kamut nálunk!) és Zalán folyó a Székelyföldön is !

Ha az erdélyi névszerkezetek kutatásában Tamana világ -tényeit eredményesen felhasználjuk - aminek tükrében s szűkkeretes "eredeztetés" egymásnak-ugrasztó lehetetlensége adatgazdag összefüggésekben lepleződik le - akkor közelebb jutnánk múltunk helyes értékeléséhez, földrajzi név + szerkezeteink körültekintő bemutatásához. Az ősi - magas szintű egyetemes műveltségéből való fennmaradás Tamana felismerése a népek összefogó alkotómunkájához vezethet.

Tamana a világ körül

HONOLULU

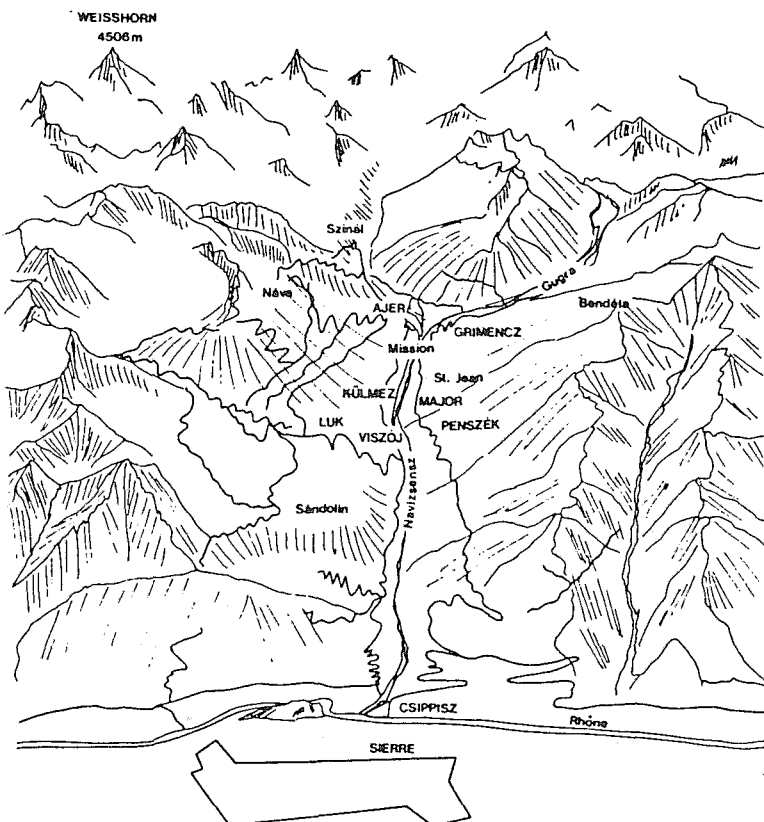
Bendola - névelemzés Penszék környékéről

Az alábbi térképet a Zürichi Intézet készítette annak kapcsán, hogy a francia svájci Anniviers völgy (46.00-7.30) lakói végzett vízvizsgálatok és az ott talált hun-magyar rovásírás tanulmányozásánál bemutatták a "hun"-völgy névszerkezeteit is. Nos, itt most a feltüntetett neveket Külmez és Csippesz kivételével vastagabban bekarikáztuk; ami azt jelenti, hogy ez a tizenegy (11) név (Ajer falu, Bendola hegy, Gugra patak, Luk, Major falu, Náva hegy, Navozsenszp patak, Penszék falu, Sandalin, Színál hegy, Viszój falu:) mind olyan Kárpát-azonos név + szerkezet, mely megtalálható a föld más-más táján is. Külmez és Csippesz esetében vonatkozó kárpát-medencei nevekre utal.

Az alábbiakban bemutatjuk ezt a 11 + 2 név + szerkezetet Tamana elemzését abból a célból, hogy a tényadatok tükrében; a Tamana Segéd tudományt ezen adatszolgáltatásával vigyük előbbre a svájci hun völgy ősműveltségi elemeinek megértését, azoknak világösszefüggéseiben való szemlélődésének szükségességét. Lássuk tehát:

- Ajer falu: Aj + ta berek a Börzsönyben, Ecs + er falu Pest megyében (Ecs+kend domb szintén Pest megyében a galga mentén, Gyula+kend Észak nyugat-Iránban város Karakas város táján. Ugyanakkor Aj: öt-hangú népdal-gyűjtőhelyünk Abaújban! Ajer azután község neve Maláziában (1.55-É-103.11) ott Szerém + bán város és Kund + úr sziget között! (Nálunk Szerémi Bánság, KUND: kis-küküllői falunk, Ung + úr ősi falu belső-szolnok megyében!) Ecs + er falu neve az afrikai Csádban is!

Ben + dola hegy: ugyanaz a Ben + dola domb és patak neve a Bakonyban Balatonalmádi fölött, Erdős Völgyben! De (!) ugyanaz a Ben + dola Ausztráliában falu (32.21-151.45) ott a Jál + imba Tar + kuta folyó és Tura + Mura falu társaságában ! (Jál + só nyitrai, Hal + imba bakonyi és Új-guineai felföldi falu, Tan + kuta erdő Szabolcsban, Tura pesti, Temes + Mura temesi község, de ugyanaz a Tura + Mura falu neve a afrikai Zimbabweban is!). Ben + dola jellegzetes Tamana nÉV + szerkezet: Ben + ke, Ben + kő, Ben + ta gyakori nevünk, Ben + éte dűlő a Baranyai Siklóbadány falu tartozéka, de (!) ugyanaz a Ben + éte falu Etiópiában (5.40 -36.38) ott Barat falu a Soroko patak közelében. (Nálunk Barat Pest megyei helység, Sorko pedig ugyancsak patak Győr megyében!) Ozs + dola (!) azután falu a székelyhoni Háromszékben . (V.ő.: Ozs+gyán; Ozs + vát nevünkkel).Itt említjük meg: Pan + dula családi nevünk, de (!) ugyanaz a Pan + dula folyó neve Zambiában ott 14 Kál + onga folyó, Makó + fi, Sipula falu társaságában, de

nálunk három Kál + onga is van a Tiszaháton, Makó + fi valamint Sipula pedig ugyanúgy családi nevünk, mint Pan + dula! A fenti káprázatos világ + összefüggések tükrében lett Bendola (Ben + dola) ezen tanulmány címe!

- Gug + ra patak: Guga szolnok-dobokai, Föld + ra beszerce-naszódi falunk! Föld + ra ott Észak-Erdélyben Major (!) falu szomszédja és Föld + ra, Major mindkettő a Szamos partján van ! Guga azután falu a Távol-Keleten és Új-Guinea Milne-Öböl körzetében (10.30-150.30) ott a Szabari, Tápió falu szomszédságában; Guga + ra és Mánd + ra pedig folyó az indus-völgyi Pakisztánban!

- Luk falu: Luk + hegy Borsodban az Esz + kála Bérc szomszédja Ózd délnyugati társágában, de ugyanaz az Esz + kála Bérc neve Baszkhonban (42.39-1.0 2) is ott a Szitya és Csucska hegycsúcs közelében -Luk + Bán patak a Fülöp szigeti Luzonon (16.36-121.27) ott éppen Szinál falu társaságában! Luk + ong falu megint Luzonon (14.26-

121.30) van ott történetesen! Tamana falu (14.48-121.00) és annak társfaluja: Karu + határ közelében! Luk + onga pedig folyó Angólában, ahol Hat Kál + onga és két Kal + onda is van; nálunk három Kál + onga található és Kalonda palócföldi és (!) székelyhoni (Udvarhely) falunk is, viszont (!) Svájcban Kalonda-Kalanda hegyhát név is (47. 00-9.30) ott Ragác (Ragaz) város mellett, de Ragáz-Radác nálunk erdő (!) a somogyi Tapsony falu határában! (Az erdő és patak nevek élenjáró őstörténeti mutatók!)

- Major falu: Major gyakori nevünk; Major falun Beszterce-Naszódban Föld + ra szomszédja , Major + Falva zólyomi, Major + lak nyugat-zalai község.- Majori folyó neve Peruban (14.41-75.18) ott a Pata +loma hegyénél, a Komána törzs földjén, de (!) Pata + lom falu Somogyban és (!) folyó a Fülöp szigeti Mindanaón és ugyanaz a Komána falunk Fogaras megyében!

Náva hegy és Náva + szék falu a hegy aljában. Nálunk Náva + rét Hevesben Beren + te dűlő szomszédja. De ugyanaz a Náva + rét patak neve Trinidadon (10.24-61.05) ott éppen a Tamana hegy lábánál! (10.28 -61.12) a Kara + tál folyó társaságában, de ugyanaz a Kara + tál folyó Közép-Ázsiában is (46.26-77. 10)-Nava + ta falu Baszkhonban (42.13-2.52) és ott a Beren + te falu (42.41-2.51) közelében van.De: Beren + te falu a dél-afrikai Leszotóban is (29.54-27.39) ott a 3100 méter magas Taba hegycsúcs táján, de (!) Taba hágó a Székelyföldön már Jordanesz történetírónál is megemlítést nyer! Náva + kán azután folyó a Fülöp szigeteki Mindanaón (8.18-123.51) ott a Baján-Budás-magyar-Tamán falu-négyes, a Kopánd-Rumajász-Taplán patak-hármas (7.00 -124.00) társaságában!

Navi + zsensz patak: Navai Nyitra, Csen + kesz pozsonyi falunk. Navi + tass folyó a Fülöp-szigeteken (11.32-122. 54) ott éppen Tisza faluval a partján! Senszi pedig tartomány Kínában (38.00-110.00) ott az Ordos puszta határán!

- Pen + szék falu: Pen + ke domb a Bakonyban, Bába + szék Domb a Bükkben! De (!): Pen + ke + tó tó neve az ajnuföldi Japán Hokkajdón (45.04-141.42) ott Uri + Makó falu társaságában, de ugyanaz az Uri + mak falu Kolombiában is! (Tó = Tó állóvíz jelentésű az Ajnuban is, akárcsak a Magyarban!).-Angi + szék telep az időtlen városfalairól, csonkapiamisáról, mándi díszjeleiről nevezetes csendes-óceáni Pónape szigetén (6.56-158.08) ott a Tana + Tamin domb (6.56-158.11) aljában!!! Valóban elmondhatjuk: Tamara világösszefüggései új, szemléletre készítetnek!

- Sandalín falu: Sandal nálunk falu Zemlénben, Kul + in kettő is van Szabolcsban! De Sanda + lin falu Luzonon (14.38-121. 20) ott Luk + ong és Tamana társaságában található!

- Színál hegy: Színál dűlő neve a Tolna megyei Ozora (Ozo + ra) faluban! De Színál falu Luzonon (15.59-121.15) ott a Luk + bán pataktól északra! (Ozora: Falu Nigériában és Új-Guineában!)

- Viszoi falu: Viszo + Csány falu Trencsénben és ugyanaz a Viszo + Csányfal falu Bolíviában (17.13 -69.36) ott az Inoka hegy (17.20-69.21) és a Kál + kota folyó (17.29.-69.16) szomszédságában! (Inoka nálunk

több is, Inoka falu Japán éppen Tamana város szomszédságában, Kál + bor Nagy -Külüllő, Pan + kota meg Arad megyei falunk!) Ami Csip + pisz és Kül + mez falu név + szerkezetét illeti: Csip + csi hegy a Bükkben, Csip + lek domboldal a Bakonyban, Csipi hegy Somogyban és Csipesz + hegy a baranyai Karácsodfa falu tartozéka.- Kül + major, Kül + szeg, Kül + telek, Kül + város, Kül+ völgy-mind gyakori a Kárpátok alatt! Torda + mécs falu Nyitrában ott Szala + kusz falu közelében, de ugyanaz a Szala + kusz helység Egyiptomban is (28.44 -30.50).

A fenti 11 + 2 hun-svájci név elemzése megmutatta: ezen név + szerkezetek összekötő fűzőkapocsként szerepelnek a kárpát-medencei és világpárjai, maga a Tamana név között, ezek az Anniviersi nevek akárcsak kárpát-medencei és világtestvéreik valahányan az ősi névadó Tamana műveltség fennmaradt tanuhírnökei. Ezt a tényt nem hagyhatjuk figyelmen kívül, amikor a valiszi hun-leleteket tesszük vizsgálatunk tárgyává...

B.F. Savioz svájci kutató foglalkozott az Anniviersi völgy neveivel. A fenti nevek mellett ő még-többek között - megemlíti Orolek (Oro + lek) domborzat nevét. Nos, Oro + lik falu a délvidéki Valkó megyében ott Kara + kun falu közelében! (Kara + kun falu Közép-Ázsiában is!). Ugyanakkor ugyanaz az Oro + lik sziget neve Mokronéziában (7.32-155. 18) és ott éppen a Pónape-szigettől északnyugatra! Ok + lik ugyanakkor falu a bajkái Szaján hegységben; Szaján + szög nálunk Zemplénben, de Szaján + onga folyó az afrikai Beningben ott Ata + huszár, Ata + kozár és Szemere falu szomszédságában!

TAMANA beszámoló

Hálás köszönet Dr. Clyde-Ahmad Winters Chicago-i embertani kutatónak, akivel 9 éve tartom a rendszeres levelező kapcsolatot, aki eddig több mint 10 írásában angol nyelvű, főleg ázsiai folyóiratokban ismertette a Tamana felfedezést; legutoljára az Indiában megjelenő "South Asian Anthropologist" 1988 márciusi számában adott tájékoztatót Tamanáról, a Tamana történelmi segédtudományról, a földrajzi névkutatás sikeres Tamana módszeréről. Dr. Winterstől kaptam meg az elmúlt héten azt a tudósítást is, amely arról szól, hogy a Moszkvából áttelepült és most az Ann Arborban lévő Minnesotai Egyetem Nyelvészeti Tanszékén dolgozó Sevoroskin professzor - aki Dolgopolszkiinak volt közvetlen munkatársa a világnyelv-elmélet megalkotásában - az egyetemére összehívott nyelvészeti megbeszélésen bemutatta mostani világ anyanyelv elgondolását. Sevoroskin lényegében ugyanoda lyukad ki, mint Tamana: ha ősműveltségről beszélünk, akkor legalább is százévezres távlat-ban kell gondolkodnunk és hogy 15.000 éve az egységes-egyetemes világműveltség, a közös világ-nyelv létezését a feldolgozott adatok inkább megerősítik. Megtesszük a szükséges lépéseket a Sevoroskinnal való kapcsolat felvételére.

Itt kell szólnom arról, hogy a 260 oldalas Tamana gyűjteményben feldolgozásra került több mint 12 000 kárpát-azonos név a föld 130 országából állt össze 130 névtárból. Ezeket a névtárakat az USA belügyi szervei fennhatósága alá tartozó "Földrajzi Nevek Bizottsága" (US Board on Geographical Names) adja ki 1944-től kezdődően Mr. Randall, a bizottság ügyvezető főtárgya, a névtárak kiadója Wasingtonból - akinek könyvtárában szintén ott van a hon-kongi szimpozioni írásaim áttekintője. Tag-nak ajánlott az Amerikai Névkutató Társaságba (American Name Society). A Társaság hivatalos lapja a "Names" főszerkesztője (Prof. Gasque a Dél-Dakotai Egyetemen) fel is kért: írjak a folyóiratba Tamana ismertetőt. Erre is sor kerül ebben az évben.

Az elmúlt évben papírra-vetett, több mint 300 oldalit kitevő tanulmányaim főbb mondanivalóját ezen előadásom öt oldalnyi írásos anyagában 12 pontban foglaltam össze. Itt most szóban csak ennek a 12 pontnak, ennek a 12 tanulmánynak a legtanulságosabb legsokatmondóbb, legérdekesebb részeit említem meg. A бүккi Istállóskő-tájon lévő hegy,- patak- és helységnevek közül négy párját Új-Guineában, háromnak pedig Baszkhonban találtuk meg. A бүккi Eszteja hegy pl. Baszkföldön is hegy neve. A most Budapesten kiadott Erdély és a részek térképe és helységnévtára kötetből 100 Tamana nevet dolgoztunk fel; száz erdélyi névnek mutattuk be a világ más-más részén lévő ikerpárját. Pl. Küküllő - Kukulló akárcsak az előadásom elején említett Felsőőr-Szombathely-táji Kukulló ott van Argentínában, Jáván és Új-Guineában is; azután Szilágyi Nigériában domb neve; Tanrag Barcasági falunk, folyónk Újgúriában falu neve; Temesvár

Észak-Iránban is város akárcsak Arad, Bihar és Zaránd is Erdélyben és Iránban is egyaránt ott van! A nigériai kameruni határon csak jó 100 éve ismerik a Sepsi felföldet rajta Kanta hegygel és Kászon faluval, de nálunk a Székely Háromszékben Sepsi-Kanta-Kászon szintén három szomszéd! Kapocsy György: a "Pusztá" c. képeskönyvében szerepel a Kiskunsági Apaj, Bugac pusztá és a köztük lévő Kolon tó képe. Nos, Apaj-Bugac-Kolon - a közép -fűlöp szigetek szigeteken is egymás közelségében van mégpedig ott két Tisza nevű község szomszédságában! A két-kötetes Indiai Névár feldolgozása nyomán 242 Tamana nevet gyűjtöttünk össze; Figyeljük meg mennyire sűrűsödnek az Ősi nevek ott a Himalája elzárt völgyeiben: Alcsi, Arad, Darvas, Kalota, Karcag, Léh, Lókút, Magyar, Mándi-Kislak, Szeged, Taksony, Toldi, Zirc mind itt van; vagy a keletebbre lévő Himalájai tájon vessünk egy pillantást ezekre az ismerős nevekre: Adalin, Aranka, Árpád, Csengele, Karahát, Latabár, Mikola, Szatmár, vagy Délnyugat Indiában Tamana város táján Avarok, Karád, Marosi, Polgár, Torna, Ugar, Valki. Ezek a feltűnő kárpátoki-indiai névegyezések a Tamana törvények érvényességét kétségtelenül hitelesítik! A Pesti Frigyes szerkesztette 125 éves "Külső Szolnok" névtárában találtunk rá Kiritó és Náborda csermelyre, de ugyanaz a Kiritó Japánban hegy, Náborda meg Nigériában falu ott Budavári, Kánó, Tamana falu, a Duna és Szilágyi domb, a Tisza, Titel és Zala folyó társaságában! Nálunk Bácskában Tamana, Duna, Titel, Tisza ugyanúgy egymás térségében van, mit Nigériában! A National Geographic 1985 augusztusi számában a föld kéregmozgási-domborzati térképe található, ezen a térképen bekarikáztuk az ott látható hegyekkel körülvett medencéket; összesen 32-öt . A 32 hegy oltalmazta medence közül a Kárpát-medence a legnagyobb településre kedvező tájék. Ha ezt a térképet tanulmányozzuk, feleletet kapunk arra is: miért a Kárpátok alatt maradt fenn több ősi név ! Juhász Dezsőnek a most megjelent "Magyar Tájnévadás" c. könyvében 280 tájegység található; ebből kiválasztottunk olyan 12 nevet, amelyre az "ismeretlen" vagy szláv "eredet" bélyegét sütik. A szlávva ütött Kászon és Szerém esetében pl. kimutatjuk: Kászon a nigériai Sepsi felföldön, Szerém meg Új-Guineában található meg, de se Kászon, se Szerém nincs a szláv nyelvterületű tájakon! Földrajzi névkutatásunk eddigi módszere tarthatatlanná vált! A Bíró József könyvében szereplő Szabir Óstelep táján találjuk pl. Karagol községet, de ugyanaz a Karagol ott van a repülőről csak 50 éve feltárt új-guineai felföldön is ott tízezer éves mezőgazdasági célokat szolgáló régészeti leletek, Kárpát-azonos mándi díszjelek, magyar-azonos öthangú nép - dallam és további Tamana nevek kíséretében, amik csak 20 éve kerültek rá a térképre..

A budapesti Magyar Nemzet felsorolja a romániai falurombolás kapcsán szóba jövő Hargita megyei faluneveket. Ezek közül Hargita és Szerénte nevét emeljük ki, Hargita falu a 40.000 éve településsel Új Guineai Hun - hon félszigeten ott Avar, Bakon, Karakó, Mándok, Onga, Sió Zankár falu szomszédságában; ugyanaz a Szerénte pedig Zambiában falu ott a Kalonda hegy és Kalonga folyó közelében, de Kalondapalócföldi és székelyföldi, Hargita megyei falunk és Kalonga nálunk 3 is van éppen a Tiszaháti Mándok határában. Viszont az előbb azt is

láthattuk hallhattuk: Mándok, az Új - Guineai Hun félszigeten éppen Hargita szomszédja!!! Ezek a csodálatos Tamana Világösszefüggésben az összetartozás értelmét erősítik meg bennünk és elvezetnek a belátás-meglátás Bartók Béla-i útjára: a magyar és román kisember nem ellensége egymásnak, közöttük csak a felsőbb körök szítják a tüzet! A Somogyi Névtárból 140, a Nyírbátorból 31 nevet vettünk Tamana bonckés alá. Somogyban pl. Osztopán falu Mexikóban is falu, A Babadag domb Kaukázusban is hegy, Porokta Temető - rét pedig Kolombiában falu. Bizony nem gondoltuk még álmunkban sem, amikor pl. "Ha susog a Babadagi Domb-erdő-eső lesz", "Meghalok és kivisznek a Poroktára" szólást mondtuk - hallottuk, hogy ezek ikerpárjai: Babadag és Porokta ott van a föld, kerek földünk más-más részén is! A Nyírbátori Járásban Matika kunhalom a legjellemzőbb ősi Tamana nevünk, hiszen Matika falu neve a kúpházás, mándi díszjeles öthangú zenés Bolíviában is és éppen a Tomina törzs földjén! Tomina nálunk Somogyi Árok Magyaregres község határában, de szakaszott-ugyanaz a Tomika falu a Fülöp szigeteken és pedig ott Balaton falu, Bakon és Karingó sziget szomszédságában. (Karingó Somogyban a Mexikó-azonos Osztopánd falu részét), Tomina hegy Peruban és Tomina megint falu Új-Guineában ott Póha, Hamara falu szomszédágában, de nálunk a szolnoki Túrkeve határában két Póhamara dűlő is található. A sort a "Historia" folyóiratban megjelenő a 700 éves 84 Magyarországi Oklevél-Kiadó helységet bemutató térkép rekeszti be. Erről térképről Nyitra s Beszterec nevét ragadjuk ki: Nyitra - akárcsak nálunk is - folyó még Új-Guineában is ott a Besz-szék folyó táján de Besz-terec nyírségi és közép -ázsiai falu, Terece pedig távol-keleti folyó, de nálunk a keleti-Kárpátok magas hegyei között a Beszterce folyó rohan tova...

A csaknem 3000 három-négyszótagú Tamana név, és az eddig begyűjtött 532 elsőrendű Tamana név alapján a következő hét pontos Tamana összegzés-hez jutunk.

1) a Kárpát-medence a föld legnagyobb kedvező emberi letelepedésre alkalmas, tökéletes hegykoszorúval védett medence-tája; az ősi magas értelmi szintű egyetemes műveltség tanu-hordozóinak jeles megőrző helye;

2) hegységeink nem az ezer évesnek kikiáltott "honfoglalástól" kezdődően születgetnek szláv, török, latin, "eredetű" szavakból, mert hiszen hegységneveink többsége - amelyek alakszerkezeti ikerpárjai Eurázián kívül is megtalálhatók - tízévezredekre visszamenő egységes ősi névrendszer fennmaradt tanui a Kárpátok alatt;

3) azon három-négyszótagú földrajzi neveink (település-, dűlő-, domborzat-, erdő-, víz-nevek) többsége - amelyek semmiféle nyelvészkedő találgatással nem azonosíthatók történetünket illetően - csak Eurázián kívül, az újabban feltárt, főleg felföldi tájakon talál azonos alakszerkezeti ikerpárjára;

4) számos földrajzi és személynév egyezősége nem azt jelenti, hogy az egyik "ered" a másiktól, a másik "származik" az egyikből, hogy az egyik elsődleges, a másik másodlagos, hanem azt, hogy ezek a földrajzi és személynévek azonosak, és az azonos földrajzi és személynévek egyaránt egy közös névrendszer tanúhírnökei;

5) a bölcsőt jelentő "őshaza" fogalma kutatásaink eredményei tükrében tovább nem tartható, "Őshaza" helyett az illető népcsoport egykori lakótelepülése, "az illető népközösség egykori országa", "az egykori Ó-haza" a tényeket fedő fogalom;

6.) Az "eredet" történelmi fogalma sem állta ki az egyetemes tényösszefüggések vizsgálatát.

A népek, nevek "eredete" helyett azok története, őstörténete a helyénvalóbb elnevezés. Az emberi műveltség nem 6000 éve "ered" a föld egy kinevezett pontjáról, nem innen "árad szét", hanem pl. az ókori műveltségek a föld különböző pontjain mind a tízévezredekben mérendő egyetemes ősműveltség fennmaradt állomásai. Nem eredetről - szétáradásról - odakerülésről - odajutásról, hanem őstörténeti fennmaradásról kell beszélnünk. Az "eredet" szó azután megkülönböztető jellegű is; egyes népcsoportok felsőbbrendűségét, mások alacsonyabb-szintűségét sugalmazza, ami ellentmond a tudományos tényösszefüggéseknek;

7) a történelemben nem az emberi agy állítólagos mennyiségi és minőségi nagyobbodását követő egyenesvonalúan emelkedő fejlődés van, hanem a történelem az idő milliós nagyságrendjéből jövő ember értelmi - művészeti - alkotó képességének megjelenése az embercsoportok létszámától, a természeti körülményektől, az adódó szükségletektől függően. Az időben és térben szűkreméretezett "kőkorszak - Homo Sapiens Sapiens" szemlélet nem adhat áttekintő feleletet az ember igaz - egyetemes világtörténelmére.

Mondókámat befejezve csak azt kívánom: az elkövetkezendő évek hozzák meg őstörténeti fogalmaink körteljesebb tisztázódását, tudományos összefogásunk eredményeképpen magyar népünk, az emberiség, a világ-igazság öröme. Gondtársi akarással legnagyobb erőnk; a a kincses értelem nevében:

Bátor,

akinek névnapja február 27-én vagyon, egy nappal Tamana névünnepe előtt.

Csíksomlyó

Fekvése: A Középcsíki-medencében, a Nagy-Somlyó (1032m) északi oldalában, a Somlyó-patak közelében fekszik. Ma Csíkszereda külvárosa, tartozéktelepülése. A Márton Áron Gimnáziumtól a Szék útján közelíthető meg (3 km).

Jelentősége: 550 éve Csíkszék szellemiségének központja országos hírévű zarándokhely, búcsújáró központ (Pünkösdi búcsú. Az ezer Székely Lány-nap). A székelység vallási központja. A ferencrendiek központja Erdélyben. Építészeti és művészeti emlékekben gazdag település:(kegytemplom és klostrom, Mária-kegyszobor, Csíkszék hajdani székháza, régi ferences gimnázium, kápolnák a Kálvárián (Jézus hágoja), KALOT épülete).

Csíksomlyó történeti földrajzi adataiból

Első írásos emlékek 1333-34-ből valók: a pápai tizedjegyzékben először "Sumbov" majd másodszor "Sumlov" alakban írták a település nevét.

1444-ben IV. Jenő pápa levelében a somlyói ferences kolostortemplom építését sürgeti. A levél szerint hétvégi búcsút nyernek azok a hívek, akik a Sárlos Boldogasszony napján a kolostort meglátogatják és a ferencrendiek épülő templomának javára adakoznak.

1467-ben Mátyás király Kolozsvárról a csíksomlyói kolostor kiváltságait megerősíti.

Zápolya János 1519-ben Várdotfalván kelt levelében megerősíti Hunyadi Jánosnak a 32 konfráterről szóló adománylevelét. A hagyomány a kolostornak tett adományozást annak tulajdonítja, hogy 1442-ben a csíki székely harcosok kitűntették magukat az Erdélybe törő Meződ bég török hadai ellen vívott csatákban. Az erdélyiek élén ekkor Hunyadi János állott.

1567-ben a 25 dénáros adóval Somlyón 41 kaput róttak meg.

Az 1614-es Bethlen-lustrában az akkori faluközösséget képező Csobotfalván és Várdotfalván 79 szabad családfőt és 73 függő viszonyba került családfőt jegyezték fel (ez közel 700-750 lelket jelenthetett).

Az 1676-77-es pestisjárvány majdnem 500 lelket oltott ki (Lakatos István plébános ide számította Szeredát és Taplocát is).

1792-ben a három faluban (az időközben szétvált Csobotfalván valamint Csomortánban és Várdotfalván) 926 római katolikus hívőt írt össze a plébános. 1850-ben 1399 fő élt a faluban (ebből római katolikus 1347, görög katolikus 52). Orbán Balázs idejében (1869) Csíksomlyón (Várdotfalva és Csobotfalva lakosságával együtt) 1526 lelket számláltak. Csomortán és Taploca ekkor filia volt 560 illetve 1756 katolikus

népességgel. Csíksomlyó tulajdonképpen Csobotfalva és Várdotfalva (a csíkszeredai gimnázium közelében) egyesüléséből alakult ki. Csíksomlyó lakossága 1910-ben 1370, 1941-ben 1414 fő volt.

Várdotfalva 1850-ben egyesült Csíksomlyóval (amely 1876-ig Csíkszék főhelye volt), majd 1941-ben Csíksomlyó néven Csobotfalvával. Csíksomlyó és Csíktaploca a második világháború után kapcsolódott Csíkszeredához.

Neve: Somlyó neve a "somlik" ige származéka. Jelentése a zöld erdőövezetből kiemelkedő kopasz, sziklás hegytető. Csobotfalva jelentése "varga". A "Csomortán" falunév régi magyar személynévre vezethető vissza. "Várdotfalva" a vár szó származéka és talán kapcsolatba hozható a Nagy-Somlyó hegyén valamikor Sóvárként emlegetett erdősséggel (Szócs János, 1991).

Látnivalók, nevezetességek Csíksomlyón:

1. Ferencrendi templom és kolostor (kloster)

Az épületegyüttes más megnevezései: "Csíksomlyó kegytemplom", "Mária kegytemplom", "Csíksomlyói barokk műemlékegyüttes" (mely alatt a ferencesek somlyói kolostorát és templomát, a négy kápolnát, a régi gimnázium főépületét valamint a régi Csíkszék rezidenciáját (székház vagy stabiliment), ezek együttesét értik): Köznapi elnevezése a "Ferencsek temploma és zárdája".

a. A Mária kegytemplom

A 3248-as számot viselő építészeti emlék, műemléktemplom: ma Románia leghíresebb szentélyei közé tartozik (kegyhely)

1802-1838 között épült barokk stílusban: egyhajós, dongaboltozatos, félhengeres mennyezetű templom. Várdotfalva és Csobotfalva érintkezésénél emelkedik. Kéttornyú templom. A tervek és az építkezés ügye Schmidt Konstantin építészre, kőművesmesterre hárult. 1804 április 13-án jelölték ki az új templom helyét. Az építkezések 22 évet vettek igénybe. 1806-ban a bal torony (az út melletti) készült el. 1809-ben Simonffy György szászrégeni ácsmester kezdi meg a famunkálatokat. A faszobrok olasz és hazai mesterek munkái. A képeket Urbánszky Fülöp, Csűrös József, Szopos Sándor kolozsvári és Papp Miklós brassói festők festették. Orgonája 1931-ben épült: három játékasztal, 36 változattal, 2600 sípjával Románia leghíresebb hangversenyorgonái közé tartozik (56 hangszer zenekari együttesét tudja helyettesíteni). Egyik harangjának súlya 1134 kg. A templom és a zárda teljes restaurálása 1909-1913-ban történt. A templom alatti kriptában a szerzetesek mellett egykori közéleti személyiségek is pihennek.

A mai templom legnagyobb értéke a Szűz Anya hársfából faragott kegyszobra a XVI. századból. Ez a Mária-szobor, a Csíksomlyói Madonna a középkori egyházművészet remeke (a konvent főoltárán a segítő Szűz Mária bal karján Jézust tartja). Az oltár két oldalán Szent István és Szent László szobra látható.

A Mária-szobor más nevei: Segítő Mária, Csodákkal ékeskedő Mária, Csíki Csodálatos Boldogasszony képe.

A régi gótikus templomból (melynek alapítása a törökverő Hunyadi János marosszentimrei győzelmével kapcsolatos) csak néhány faltöredék (szögletes ablak, kőbéléses ajtókeret) maradt fenn.

b. A zárda (kolostor, klostrom) épülete

1759-1779 között épült (a kegytemplomot szorosan összeépítik vele). Ferences kolostor, klostrom kerengővel, belső udvarral. Itt látható Kájoni János (1629-1687) rendházfőnök szobra (Ferencz Ernő szobrász munkája). A belső udvarra néző falakon napórák: 1779, 1770, 1877. évszámokkal.

A zárdában működött Kájoni János nyomdája, melyet 1675-ben alapított. Ugyancsak a zárdában folytak a passiójátékok. E kolostor volt az első magyar iskoladramák előadásának színhelye.

A kolostor híressége a "Ferences könyvtár": 1941-ben 124 ősnymtatványa volt (ma ebből 6 maradt fenn). 1985-ben 124 kéziratos könyv került elő a kolostor nagyebédlőjéből (reflektorium), ebből 33 kötet megsemmisült. 1986-ban 14 restaurált könyvet a csíkszeredai múzeum állományába sorolták be, köztük a Kájoni-kódexet, 8 ősnymtatványt.

A kolostort többször is felégették: 1553, 1601, 1661, 1694 (tatárok, törökök), 1705-ben a németek.

A kolostorban szervezték meg Csíkszék középfokú oktatását. 1721-től itt bontakozik ki a csíki színjátszás is. Az algimnáziumot Haynald Lajos püspök idején főgimnáziummá fejlesztették. A Szent Vince zárda 1913-ban létesült: 75 ágyas árvaháza volt, amit a Vincés Nővérek vezettek.

2. Csíkszék hajdani székháza (stabiliment): 1825-ben épült U-alakban. Földszintje boltíves, emelete árkados. Ma tudószanatórium.

3. Régi ferences gimnázium: működését 1668-ban kezdte mint kolostori iskola, majd 1911-ben a új gimnázium (ma Márton Áron nevét viseli) átadásával költözött Csíkszeredába. Itt tanult Domokos Kázmér, Kájoni János, Gábor Áron. Itt adták elő a "Csíksomlyói misztériumokat".

4. Csíksomlyó kápolnái:

Szálvátor-vagy Silator-kápolna: a Kis-Somlyó hegyén.

Az 1456. évi nándorfehérvári győzelem emlékére épült. Szentélye gótikus, hajója deszkamennyezetű, festett kazettákkal. Restaurálva: 1670, 1878, 1967. A kápolnát 1680-ban szentelték fel. A szentély oltárképe 1879-ből való. Őre egy remete volt, aki a közeli remetelakban lakott.

Passio-kápolna vagy Szenvedő Jézus kápolnája: az előbbtől keletre. A kápolnában az oszlophoz kötözött Krisztus szobra látható (térdfelő alak - 1810-ből).

Szent Antal-kápolna: a Kis-Somlyó déli oldalában.

1750-1773 között épült gróf hallerkői Haller Krisztina költségén. 1743-tól P. Ambrus Jukündián bevezette a szentbeszédok tartását. 1776. május 16-án VI. Pius pápa által hirdetett jubileumi búcsút tartottak Somlyón.

Bodor István kanonok 1776. V. 7-én ünnepélyesen megáldotta a kápolnát.

Szent János-kápolna: 1767-ben épült Salamon Imre kolostori syndikus költségén, a Nepomuki Szent János tiszteletére (a kegytemplom közelében van). Itt fogadták a búcsúsokat, majd Mária-énekeket énekelve vonultak a kegyszoborhoz. Homlokzati felirata 1817-ből való.

A Kálvária dombon (vagy Jézus hágója) a keresztút 4 stációja látható (kőkeresztekkel). A pünkösdi körmenet szombat délből kezdődik megkerülve a Kálvária dombot. Legelől a gyergyófalvi kereszt halad (az 1567-es János Zsigmond fejedelem elleni ellenállás kezdeményezői voltak), ezt követi a többi gyergyói település majd a felcsiki falvak, majd a labarum (kultikus díszes jelvényt a laborifer viszi), Alcsík, Felső-Nyárád, Sóvidék,...

Zárógondolatok - Függelék

Elnök Úr!
Kedves Közönség!

Néhány napos találkozáson befejeztével számat kell vetnünk önmagunkkal. Engedjék meg, hogy az előttem elhangzott általános összefoglalók után magam lebontott, személyi beszéddel búcsúzzam, hisz a részletek elengedhetetlenül szükségesek, csakis ezek révén lehet az összefoglalást elvégezni.

Mindenekelőtt köszönöm az Egyesület vezetőségének, nemkülönben a helyi illetékeseknek hogy szerény írásomat felolvasásra méltónak ítélte, sőt érdemtelenül ugyan, még külön ki is tüntetett.

Örvendetes volt meghallgatni a különböző előadásokat, megismervén egymást és egymás munkásságát. Mindenekelőtt egyugyanazon célért tevékenykedik: népünk múltjának minél hitelesebb megismerése s megismertetése. Ezért jelentős az Egyesület tudományterjesztő munkássága: széles körben teszi közzé az elért eredményeket, készültek legyen akár "poros" levéltár, akár könyvtár csöndjében, akár pedig tűző napon, esőben avagy fagyban, sok száz, nyugodtan mondhatom több ezer kilométernek a szó szoros értelmében árkon-bokron keresztül legyaloglásának a gyümölcsei.

A magam részéről ezekkel a gondolatokkal búcsúszom a Találkozó végeztével, kívánva az egész Egyesületnek s nemkülönben minden szerzőnek további sikeres munkálkodást.

Ferenczi Géza
nyugalmazott muzeológus
Székelyudvarhely

Kováts Zoltán (Szeged)

Zárógondolatok

A tanácskozás kezdetén arra utaltam, hogy milyen fontos a tudományos előrehaladás szempontjából a nyitottság. A rádiós riporter kérdése mélyebbre hatol: a tanácskozás hozott-e új tudományos eredményt? A határozott igen válasz mellett - a teljesség igénye nélkül - néhányra szeretnék utalni, amit az én látóköröm be tudott fogadni.

Az őstörténeti kutatásokban a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület a megalakulása óta élen jár. Most a további előrelépésekről kaptunk szakszerű tájékoztatást - különösen a székely rovásírás emlékeinek feltárása, értékelése tárgy körében. Rám nagy hatást tett Ferenczi István professzor úr és munkatársának, Dénes Istvánnak az összegezett beszámolója egy jelentős régészeti feltárásról, az udvarhelyszéki töltés vonulatról. Ez az eredmény sok mindent más megvilágításba helyez, számomra sok mindent érthetővé tesz. A határvédelmi feladatokat ellátó, katonai szervezetszerű székelyek zöme a XII. század közepéig e töltés vonulat mögött élt, a hágókat csak az őrszolgálatot teljesítők védték. II. Géza és II. Endre idején e székelyek zöme az Olt völgyének medencéibe költözött, a töltés vonulat elé. A hágók közvetlen védelme így könnyebbé vált. Ugyanakkor - Benda Kálmán feltárásai - az első őrállásokat a Szeret és Pruth vidékére vitték a XIII. század utolsó évtizedeiben. E feltárással a kép teljesebbé vált.

Nagyívú előadást hallhattunk Nagy Kálmán hadtörténésztől. A 895-ös honfoglalást megelőző és az azt követő tájékozódó, szövetségben végrehajtott hadjáratoktól kezdve a XVI - XVIII. században a hadászatban fontos szerepet játszó könnyűlovasság (huszárság) eredményeinek, hatásának érzékeltetése után az I. sőt a II. világháborúban játszott szerepéig történt a bemutatás. A katonai védelem egy nép megmaradásának lényeges eszköze - értettük meg az előadásból. Koós Ferenc a debreceni kollégium levéltára anyagának segítségével a XVIII. századi népiskolai oktatás előrehaladásáról, az elnémetesítéssel szembeni küzdelemlről szólt. Voltának szülő mondanivalója a feltáratknak. Kovách Géza aradi kutató hatalmas levéltári anyagra támaszkodva mutatta be, hogy a Temesköz (más néven Bánát vagy Bánság) a történelmi Magyarország mezőgazdaságilag legfejlettebb területe, itt már paraszti árutermelő gazdaságok alakulnak ki a XVIII. század második felére. A kézművesipar is igen fejlett, minden a manufaktúrák irányába mutat. (Nem véletlen, hogy e polgárosult vidék fővárosában, Temesváron a legjelentősebb az ellenállás a diktatúrával szemben).

Igen lényeges gondolatokat fejtett ki Kötő József. A különböző kollektív jogok biztositása egy népcsoport fennmaradásának feltétele. E kérdéskörhöz kapcsolódva fogalmazódott meg bennem a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület tapolcai "iskoláján" tartandó előadásom ter-

ve: a rendiség szerepe az európai és magyar fejlődésben. A magyar, a székely, a szász rendek XIII - XIV. században kivívott jogai a későbbi fejlődést meghatározzák. A szászok számára az 1224. évi Adreánumban biztosított jogok a szász megmaradás alappillérei. Az 1935-ös népszámlálás szerint a Temes-közzel együtt a németek száma elérte a 600 ezret. Ma vajon mennyien vannak? E kérdést európai összefüggésben szeretném láttatni a tapolcai napok valamelyikén.

Befejezésül Csihák György elnök úr gondolataira, értékelésére szeretnék utalni: azokkal mindenben egyet értek. A szervezés pontossága és gördülékenysége, valamint a szeretet ami körülött bennünket, bizonyára mindannyiunk számára emlékezetes marad. Én tudtam, hogy így lesz, nem csalódtam. Köszönöm. Erdély földjén mindég otthon érzem magam.

A ZMTE eddig megjelent kiadványai

- 1/ Az Első (Benidormi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai
153 oldal, ebből 60 oldal angol, francia és német nyelvű anyag
- 2/ A Második (Zürichi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai
140 oldal, ebből 50 oldal angol, francia és német nyelvű anyag
- 3/ Magyarok Őstörténete. Összefoglaló áttekintés
48 oldal, írta a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület őstörténeti írói munkaközössége
- 4/ A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Szeged) Iskolájának Előadásai és Iratai
275 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor
- 5/ Magyar Történelmi Tanulmányok 1.
133 oldal, kiegészítő tanulmányok a Tabi iskola előadásaihoz
- 6/ Csihák György: A magyar parlamentarizmus ezer éve
91 oldal, összefoglaló áttekintés
- 7/ Magyar Történelmi Tanulmányok 2.
119 oldal, Nagy Gyula: Az elloptott magyar őstörténet
- 8/ Képeslapok magyar történelmi motívumokkal
8 különféle, szimpla és dupla
- 9/ A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai
416 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor
- 10/ Die Frühgeschichte der Ungarn. Zusammenfassung
Geschrieben von der Arbeitsgruppe des Ungarisch Historischen Vereins Zürich
54 Seiten
- 11/ A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (Tapolcai) Magyar Történelmi Iskolája Előadásai és Iratai
224 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor
- 12/ A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Székelyudvarhelyi) Övezeti Történetstálkozó Előadásai és Iratai
180 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor

Előkészületben

- 1/ Hét Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai
- 2/ A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Komáromi) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai

*100 oldal, előadások szövege , jegyzőkönyv,
műsor*

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület eddig megjelent és előkészületben levő történelmi tárgyú könyvei megrendelhetők és megvásárolhatók a ZMTE terjesztőjénél

Magyar Könyvszakmai Szövetség
1051 Budapest Roosevelt tér 7-8
Tel.: 132 8508/171 és 172 Fax: 111 22 58

Megvásárolhatók:

Gondos BT Magyar Nemzeti Könyvesbolt
1134 Budapest, Pannonia u. 22 Tel.: 111 54 60

FKGP Székház 1056 Budapest, Belgrád rkp. 24
Tel.: 118 28 55/124

Pavilonja Budapesten

VI. Teréz krt. 25. előtt
V. Deák Ferenc tér metró kijárat. Tel.: (este) 113 59 67

Püski Könyvesház, 1013 Budapest, Krisztina krt. 26.
Tel.: 175 77 63

9021 Győr, Király u. 5. Tel.: (06-96) 326-213

Püski Kiadó, 1012 Budapest, Lógodi u. 16.
Tel.: 201 44 44

Holló és Társa Könyvkereskedés, Lukács Zoltán könyvkereskedő
7400 Kaposvár, Múzeum köz 2.
Tel.: (06-82) 316 944

Kókai Irén könyvterjesztő, 8600 Siófok, Batthyány u. 33.
Tel.: (06-84) 311 162

Stúdium Akadémiai Könyvesbolt, 1052 Bp. Váci u.
Tel.: 118 56 80

Szép Lászlóné, 8900 Zalaegerszeg, Erdész u. 87.
Tel.: (06-92) 320 044

Tab Városl Könyvtár Könyvesboltja, Bolevác József
8660 Tab, Kossuth L. u. Tel.: (06-84) 320 416, (06 84) 320 453

MTESZ Székház, 6720 Szeged, Kígyó u. 4.
Tel.: (06-62) 310-998

Csokonai Vitéz Mihály Tanárképző Főiskola,
7400 Kaposvár, Bajcsy-Zsilinszky E. út 10.
Molnár István könyvkereskedő
Tel.: (06 82) 319 011

UNITAS Coop Kereskedelmi Rt. 6. sz. könyvesbolt
Holczbaerné Szabó Erzsébet
8300 Tapolca, Fő tér 10.
Tel.: (06-87) 311 497

Kódex könyvesbolt
2900 Komárom, Klapka György utca 20.

LITEA könyvesbolt és Teaszálon
1014 Budapest, Hess András tér 4
Fortuna udvar. Tel.: 1756 987

INFO

*Ungarisch Historischer Verein Zürich
Sekretariat des Treffens zur Frühgeschichte der Ungarn
Redaktion Corvinus Radio Zürich*

CH-8047 Zürich, Postfach 502
Telefon: 0041/1/941 40 39
Publifax: 0041/1/940 16 14

Postscheckkonto: Zürich 80 36214-1 (nur über Post)
Präsident: Dr. György J. Csihák
CH-8613 Uster 3. Postfach 105
Öffentliche Vorträge am zweiten Dienstag jeden Monats um 19
Uhr

CH-8047-Zürich, Winterthurerstrasse 135
Telefon: 0041/1/362 33 03

*Magyar Történelmi Iskola
Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Magyarországi Tagozata*

H-1212 Budapest, Kossuth Lajos u. 106/a V. 16
Telefon: 0036/1/276 38 06
Konto-Nr.: OKHB 21631878 ZMTEM (Kereskedelmi és Hitelbank)
Vizepräsident für Ungarn - magyarországi alelnök:
Prof. DR. Fejes Pál
H-6720 Szeged, Kelemen u. 8.
Telefon: 0036/62/311 096 hivatal, 321 531 magán

Nyilvános előadás minden hónap utolsó előtti csütörtökjén
17.00 órákor

H-1051 Budapest, Arany János u. 10.
Telefon: 0036/1/111 22 48 és 111 62 87

"Hogy mi lesz Erdély népének és kultúrájának útja a jövőben, az jó részben Erdély népétől függ. A história bizonyítása szerint Erdély azoké a népeké volt, akik ezt a földet, ezt a sorsot és ezt a pszichét vállalták és azoké lesz a jövőben, akik azt a jövőben vállalni fogják. Erdély sorsa akkor volt a legboldogabb, kultúrája akkor virágzott ki leggazdagabban és legteljesebben, amikor népei egyakarással vállalták a külön erdélyi sorsot és építették azt külön erdélyi eszükkel.

... De amely nép valaha is elejtette Erdélyt, az a nép és kultúrája elesett itt a múltban és el fog esni a jövőben is menthetetlenül..."

Koós Károly

